T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE VE KIRGIZİSTAN'DA ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MİNNETTARLIK VE SOSYAL SORUMLULUK DÜZEYLERİNİN CİNSİYET VE FAKÜLTE DEĞİŞKENLERİNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aimir KANYBEKOVA
ORCID:0009-0005-7853-6125

BURSA - 2026

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE VE KIRGIZİSTAN'DA ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MİNNETTARLIK VE SOSYAL SORUMLULUK DÜZEYLERİNİN CİNSİYET VE FAKÜLTE DEĞİŞKENLERİNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aimir KANYBEKOVA
ORCID:0009-0005-7853-6125

Danışman:
Prof. Dr. Nagihan OĞUZ DURAN

BURSA - 2026

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim.

Aimir KANYBEKOVA

Tarih: 29.01.2026

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK ONAYI

"Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Minnettarlık ve Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Cinsiyet ve Fakülte Değişkenlerine Göre Karşılaştırılması" adlı yüksek lisans tezi Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Aimir KANYBEKOVA

Danışman

Prof. Dr. Nagihan OĞUZ DURAN

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Nagihan OĞUZ DURAN

JURİ ONAY SAYFASI

Egitim Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda 802233029 numara ile kayıtlı Aimir KANYBEKOVA'nın hazırladığı "Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Minnettarlık ve Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Cinsiyet ve Fakülte Değişkenlerine Göre Karşılaştırılması" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 29/01/2026 günü 11:00-12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **başarılı** olduğuna **oy birliği** ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı
Prof. Dr. Nagihan OGUZ-DURAN
Bursa Uludağ Üniversitesi
WoS ResearcherID:ABF-3104-2020
Scopus Author ID:25222490600
ORCID:https:0000-0002-8049-1510

Üye
Doç.Dr. Yunus AKAN
Muş Alparslan Üniversitesi
WoS ResearcherID:ADR-4582-2022
Scopus Author ID:57225959976
ORCID:https://orcid.org/0000-0003-3946-7356

Üye
Doç.Dr. Asuman YÜKSEL
Bursa Uludağ Üniversitesi
WoS ResearcherID:AAJ-8163-2021
Scopus Author ID:36024602700
ORCID:0000-0001-7213-4284

ÖN SÖZ

Yüksek lisans eğitimimden bu yana bana duyduğu güveni ve akademik yolculuğum boyunca sağladığı kesintisiz destek ve rehberliği her zaman hissettiren, akademide ilk rol modelim olan kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Nagihan OĞUZ DURAN'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisi, yalnızca bu tezin ortaya çıkış sürecinde değil; bilimsel düşünme biçimimin şekillenmesinde, araştırma disiplinimin gelişmesinde ve akademiye bakış açımın olgunlaşmasında da büyük katkı sağlamıştır. Tez sürecim boyunca karşılaştığım her güçlükte anlayışı, sabrı ve yapıcı yönlendirmeleri ile yolumu aydınlatmış; akademik ve kişisel gelişimime değerli dokunuşlarda bulunmuştur. Böyle bir akademisyen ile çalışmış olmak, benim için gurur ve ilham kaynağıdır.

Bu araştırmanın yürütülmesi sürecinde, veri toplama aşamasında destek veren Bursa Uludağ Üniversitesi ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'ndeki öğrencilere ve ilgili birimlere teşekkür ederim. Katkıları, bu çalışmanın bilimsel bütünlüğe erişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Ayrıca akademik süreç boyunca bilgi ve deneyimlerini paylaşarak beni destekleyen değerli hocalarıma, moral ve motivasyon kaynağı olan arkadaşlarıma ve uzaktan da olsa sürekli yanımda olduğunu hissettiren dostlarıma teşekkür borçluyum.

Her zaman olduğu gibi eğitim hayatımın her aşamasında yanımda olan, sabır ve anlayışla süreci destekleyen aileme teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Varlıkları, bu çalışmayı tamamlamamda en büyük güç kaynaklarından biri olmuştur.

Bu çalışma, tüm destekleriyle akademik yolculuğumun önemli bir adımının gerçekleşmesine katkı sunan herkese bir teşekkür niteliğindedir.

Aimir KANYBEKOVA

ÖZET

Yazar	Aimir KANYBEKOVA
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Anabilim Dalı	Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Bilim Dalı	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Tezin Niteliği	Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	XI + 100
Mezuniyet Tarihi	29.01.2026
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Nagihan OGUZ DURAN

TÜRKİYE'DE VE KIRGIZİSTAN'DA ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MİNNETTARLIK VE SOSYAL SORUMLULUK DÜZEYLERİNİN CİNSİYET VE FAKÜLTE DEĞİŞKENLERİNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu araştırmanın amacı, Türkiye ve Kırgızistan örneklemlerinde üniversite öğrencilerinin minnettarlık ve sosyal sorumluluk düzeylerini ülke, cinsiyet ve öğrenim görülen fakülte değişkenleri açısından karşılaştırmaktır. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeliyle yürütülmüştür. Çalışmanın evrenini 2023–2024 eğitim-öğretim yılında Bursa Uludağ Üniversitesi ile Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenen örneklem, Türkiye'den 242 ve Kırgızistan'dan 273 olmak üzere toplam 515 üniversite öğrencisinden meydana gelmiştir. Veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu, Minnettarlık Ölçeği ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde iki yönlü varyans analizi (Two-Way ANOVA) uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, ülke değişkenine göre hem minnettarlık hem de sosyal sorumluluk bakımından Türkiye ve Kırgızistan örneklemleri arasında anlamlı puan farklılıkları olmadığı; Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin her iki değişkende de Türkiye örneklemindeki öğrencilere kıyasla daha yüksek puanlara sahip olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından minnettarlık düzeylerinin her iki ülkede de farklılaşmadığı, sosyal sorumluluk düzeylerinin ise kadın öğrenciler lehine anlamlı biçimde farklılaştığı saptanmıştır. Fakülte değişkeni incelendiğinde, minnettarlık ve sosyal sorumluluk düzeylerinin fakülte türüne göre anlamlı biçimde farklılaştığı ve ülke farkının fakültelere göre değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir. Sosyal sorumluluk açısından, İktisat ve İlahiyat fakültelerinde öğrenim gören Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin puanlarının Türkiye örneklemine kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür. Minnettarlık düzeylerinde ise Güzel Sanatlar, İktisat ve Eğitim/Edebiyat fakültelerinde ülke farkının Kırgızistan örneklemindeki öğrenciler lehine daha belirgin olduğu saptanmıştır. Elde edilen sonuçlar, minnettarlık ve sosyal sorumluluk düzeylerinin kültürel bağlamdan etkilendiğini ve üniversite öğrencilerinde bu değişkenlerin fakülte temelli olarak farklılaştığını göstermektedir. Bulgular doğrultusunda, üniversitelerde kültürel duyarlılığı gözeten, fakülte temelli ve sosyo-duygusal gelişimi destekleyen uygulamaların önemine dikkat çekilmektedir.

Anahtar sözcükler: Kültürlerarası Karşılaştırma, Minnettarlık, Sosyal Sorumluluk, Üniversite Öğrencileri.

ABSTRACT

Author	Aimir KANYBEKOVA
University	Bursa Uludag University
Institution	Institute of Educational Sciences
Field	Department of Educational Sciences
Branch	Guidance and Psychological Counseling
Type of dissertation	Thesis of Master Degree
Number of pages	XI + 100
Graduation date	29.01.2026
Supervisor	Prof. Dr. Nagihan OGUZ DURAN

A COMPARISON OF UNIVERSITY STUDENTS' LEVELS OF GRATITUDE AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN TURKEY AND KYRGYZSTAN ACCORDING TO GENDER AND FACULTY VARIABLES

The aim of this study is to compare the levels of gratitude and social responsibility of university students in Turkey and Kyrgyzstan in terms of country, gender, and faculty variables. The study was conducted using a relational survey model, one of the quantitative research methods. The population of the research consisted of undergraduate students enrolled at Bursa Uludağ University and Kyrgyz–Turkish Manas University during the 2023–2024 academic year. The sample was determined through convenience sampling and comprised a total of 515 volunteer undergraduate students, including 242 students from Turkey and 273 students from Kyrgyzstan. Data were collected using a Personal Information Form, the Gratitude Scale, and the Social Responsibility Scale. Two-way analysis of variance (Two-Way ANOVA) was employed to analyze the data. According to the research findings, although there were no statistically significant differences between the Turkey and Kyrgyzstan samples in terms of gratitude and social responsibility based on the country variable, students in the Kyrgyzstan sample obtained higher mean scores on both variables compared to students in the Turkey sample. In terms of gender, gratitude levels did not differ significantly in either country, whereas social responsibility levels were significantly higher among female students. When the faculty variable was examined, both gratitude and social responsibility levels were found to differ significantly across faculty types, and the magnitude of country differences varied by faculty. In terms of social responsibility, students from Kyrgyzstan studying in the Faculties of Economics and Theology scored significantly higher than their counterparts in Turkey. Regarding gratitude, country-based differences were more pronounced in favor of Kyrgyzstan among students enrolled in the Faculties of Fine Arts, Economics, and Education/Literature. Overall, the results indicate that gratitude and social responsibility are influenced by cultural context and that these socio-emotional variables vary across faculties among university students.

Keywords: Cross-Cultural Comparison, Gratitude, Social Responsibility, University Students.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK ..... **i**
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK ONAYI ..... **ii**
JURİ ONAY SAYFASI ..... **iii**
ÖN SÖZ ..... **iv**
ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **x**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xi**

1. BÖLÜM
GİRİŞ

1.1. Problem Durumu 1
1.2. Araştırma Soruları 5
1.3. Araştırmanın Amacı 6
1.4. Araştırmanın Önemi 6
1.5. Araştırmanın Varsayımları 8
1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları 8
1.7. Tanımlar 8

2. BÖLÜM
KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Minnettarlık 9
2.1.1. Tarihsel Açıdan Minnettarlık 11
2.1.2. Minnettarlığın Bileşenleri 12
2.1.3. Minnettarlığın Bireyde Gelişimi 14
2.1.4. Minnettarlık ve Bireysel-Sosyal Faktörler 15
2.1.4.1. Kişilik Faktörü 16
2.1.4.2. Bilişsel Faktör 17
2.1.4.3. Kültürel Faktör 18
2.1.4.4. Ebeveyn Faktörü 20
2.1.5. Psikoloji Perspektifinden Minnettarlığın Anlamı 20
2.1.6. Minnettarlığı Açıklayan Kuramlar 21
2.1.6.1. Evrimsel Kurama Göre Minnettarlık 21

2.1.6.2. Ahlaki Duygu Kuramı 23
2.1.6.3. Pozitif Duyguların Genişletme ve İnşa Etme Kuramı 23
2.1.6.4. Bulma - Hatırlama - Bağlama Kuramı 25
2.1.7. Minnettarlığın Faydaları 25
2.1.7.1. Minnettarlık ve Bireysel Faydalar 26
2.1.7.2. Minnettarlık ve Sosyal Faydalar 27
2.1.8. Minnettarlığın Ölçülmesi 28
2.1.9. Minnettarlık ile İlgili Yapılan Araştırmalar 31
2.2. Sosyal Sorumluluk 33
2.2.1. Sosyal Sorumluluk Kavramının Gelişimi 34
2.2.2. Sosyal Sorumluluğun Psikolojik Temelleri 36
2.2.3. Sosyal Sorumlulukla İlgili Yaklaşımlar 38
2.2.3.1. Klasik Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı 38
2.2.3.2. Modern Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı 39
2.2.4. Eğitim ve Sosyal Sorumluluk 40
2.2.5. Sosyal Sorumluluğun Çeşitleri 42
2.2.5.1. Bireysel Sosyal Sorumluluk 42
2.2.5.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk 43
2.2.5.3. Küresel (Evrensel) Sosyal Sorumluluk 44
2.2.5.4. Ekolojik Sosyal Sorumluluk 45
2.2.5.5. Özgeci Sosyal Sorumluluk 47
2.2.6. Sosyal Sorumluluk İle İlgili Yapılmış Araştırmalar 48
2.3. Minnettarlık ve Sosyal Sorumluluk ile İlgili Yapılmış Araştırmalar 51

3. BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli 53
3.2. Evren ve Örneklem 53
3.3. Veri Toplama Araçları 54
3.4. Verilerin Toplanması 55
3.5. Verilerin Analizi 56

4. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Minnettarlık Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Bulgular 58

4.2. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Bulgular 59
4.3. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Minnettarlık Düzeylerinin Fakülte Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Bulgular 60
4.4. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Fakülte Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Bulgular 61

5. BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç 64
5.2. Tartışma 65
5.2.1. Üniversite Öğrencilerinin Minnettarlık Düzeylerinin Ülke Değişkenine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Tartışma 65
5.2.2. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Ülke Değişkenine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Tartışma 66
5.2.3. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Minnettarlık Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Tartışma 67
5.2.4. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Tartışma 68
5.2.5. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Minnettarlık Düzeylerinin Fakülte Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Tartışma 70
5.2.6. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Fakülte Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Tartışma 72
5.3. Öneriler 74
5.3.1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler 74
5.3.2. Uygulayıcılara Yönelik Öneriler 75
KAYNAKLAR 79
EKLER 100

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo *Sayfa*

Tablo 1. Araştırma örnekleminin demografik özellikleri (N=515) 53
Tablo 2. Araştırma değişkenlerine ait hesaplanan çarpıklık ve basıklık değerleri 56
Tablo 3. Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumu 58
Tablo 4. Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumu 59
Tablo 5. Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeylerinin fakülte değişkenine göre farklılaşma durumu 60
Tablo 6. Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerinin fakülte değişkenine göre farklılaşma durumu 61

KISALTMALAR LİSTESİ

Kısaltma	Bibliografik Bilgi
ANOVA	Analysis of Variance (Varyans Analizi)
BSS	Bireysel Sosyal Sorumluluk
KSS	Kurumsal Sosyal Sorumluluk
MÖ	Minnettarlık Ölçeği
SSÖ	Sosyal Sorumluluk Ölçeği
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences
PDR	Psikolojik Danışma ve Rehberlik

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde sırasıyla araştırmanın problem durumu, araştırma soruları, araştırmanın amacı, önemi, varsayımları ve sınırlılıklarına yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Üniversite yılları, bireylerin yalnızca akademik bilgi ve mesleki beceriler kazandığı bir dönem olmanın ötesinde; kimlik gelişiminin hızlandığı, kişisel farkındalığın arttığı ve toplumsal rollerin daha belirgin biçimde benimsendiği önemli bir yaşam evresi olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde öğrenciler, hem bireysel değerlerini hem de başkalarıyla ilişkilerini yeniden yapılandırmakta; psikolojik iyi oluş, yaşam doyumu ve toplumsal uyum gibi göstergeler üniversite deneyimiyle yakından ilişkilendirilmektedir (Diener, 1984; Emmons & McCullough, 2003). Nitekim alanyazında, üniversite öğrencilerinin olumlu duygularının ve değer yönelimlerinin güçlenmesinin, akademik uyumun yanı sıra sosyal işlevsellik ve toplumsal sorumluluk bilinci üzerinde de belirleyici bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Carbonero vd., 2017; Eryılmaz & Deveci, 2022). Pozitif psikoloji yaklaşımı, bireylerin güçlü yönlerine, olumlu duygularına ve yaşam doyumu kaynaklarına odaklanarak üniversite öğrencilerinin bu çok boyutlu gelişim sürecini anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır (Diener, 1984; Seligman & Csikszentmihalyi, 2000).

Minnettarlık, bireyin kendisine yönelmiş bir iyiliği fark etmesi, bu iyiliğin değerini tanıması ve iyilik kaynağına karşı olumlu bir duygusal karşılık geliştirmesi şeklinde tanımlanmaktadır (McCullough, Emmons & Tsang, 2002). Minnettarlık kavramı, din psikolojisindeki "şükür" kavramı ile kısmen benzerlik taşısa da, psikoloji alanında yalnızca Tanrı'ya yönelen bir şükran değil; kişilerarası ilişkilerde, sosyal bağlamda ve günlük yaşam deneyimlerinde kendini gösteren daha geniş bir duygusal süreçtir (Ayten, 2014; Yüksel & Oğuz Duran, 2012a). Alanyazın, minnettarlığın bireyin psikolojik dayanıklılığını artırdığını, mutluluk, yaşam doyumu, iyimserlik, umut ve kişilerarası yakınlık gibi olumlu çıktıları güçlendirdiğini göstermektedir (Watkins et al., 2003; Wood, Joseph & Linley, 2007; Bono & Froh, 2009). Bu nedenle minnettarlık, üniversite öğrencilerinin ruh sağlığını destekleyen önemli bir koruyucu değişkendir.

Minnettarlığın kuramsal arka planı yalnızca pozitif psikoloji yaklaşımıyla sınırlı değildir. Psikanalitik kuram çerçevesinde Freud'un kişilik gelişimi yaklaşımı, bireyin erken dönem yaşantılarının ahlaki ve duygusal gelişim üzerindeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır

(Freud, 1961; akt., Başerer, 2024). Freud'a göre süperego, ebeveyn figürleriyle kurulan ilişkiler sonucunda gelişmekte ve bireyin vicdan, sorumluluk ve ahlaki değerlendirme kapasitesini oluşturmaktadır. Erken dönemde bakım, sevgi ve destek deneyimlerinin içselleştirilmesi; bireyin ileriki yaşamında başkalarına yönelik değer atfetme, bağlılık ve minnettarlık gibi duygusal yaşantıların temelini oluşturmaktadır (Oktuğ, 2007). Bu açıdan minnettarlık, yalnızca durumsal bir olumlu duygu değil; kişilik gelişiminin erken temellerine dayanan, nesne ilişkileriyle bağlantılı bir yapı olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan, yükseköğretimin temel amaçlarından biri bireyleri sadece bilgi ve beceri bakımından değil, aynı zamanda topluma katkı sunabilecek sorumlu bireyler olarak yetiştirmektir. Bu doğrultuda sosyal sorumluluk, bireyin davranışlarının toplumsal sonuçlarını dikkate alma, diğerlerinin haklarına saygı gösterme, toplumsal refaha katkı sağlama yönünde bir bilinç geliştirme ve üzerine düşen görevleri yerine getirme eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Filiz & Demirhan, 2017). Sosyal sorumluluk bilinci gelişmiş bireylerin daha güçlü toplumsal bağlılıklara sahip olduğu, iş birliğine daha açık olduğu ve etik kararlar almada daha duyarlı olduğu bilinmektedir (Yılmaz & Horzum, 2005). Araştırmalar, sosyal sorumluluğun cinsiyet, fakülte türü ve toplumsal değerler gibi değişkenlere göre farklılaşabildiğini; özellikle birçok çalışmada kadın öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Nakamura & Watanabe-Muraoka, 2006; İnan et al., 2008).

Sosyal sorumluluk kavramının kuramsal temelleri incelendiğinde Alfred Adler'in bireysel psikoloji kuramı önemli bir çerçeve sunmaktadır. Adler (1954), ruh sağlığının temel göstergesini "toplumsal ilgi" (social interest; Gemeinschaftsgefühl) kavramı ile açıklamıştır. Toplumsal ilgi, bireyin kendisini insanlığın bir parçası olarak görmesi, başkalarının iyiliğini önemsemesi ve toplumsal katkı sunma yönünde içsel bir eğilim geliştirmesi anlamına gelmektedir. Adler'e göre psikolojik olarak sağlıklı birey, yalnızca kişisel başarıya yönelen değil; topluma katkı sağlayan bireydir (İşmen ve Yıldız, 2005). Bu bağlamda sosyal sorumluluk, gelişmiş toplumsal ilginin davranışsal bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerinin incelenmesi, onların yalnızca akademik değil; aynı zamanda toplumsal olgunluk ve ruh sağlığı düzeyleri hakkında da önemli göstergeler sunmaktadır.

Bu iki kavramın birlikte ele alınmasını gerekçelendiren temel noktalar, alanyazında giderek daha net biçimde ortaya koyulmaktadır. Minnettarlığın prososyal davranışları artırdığı, bireyde başkalarının refahını önemseme eğilimini güçlendirdiği ve yardım etme motivasyonunu desteklediği gösterilmiştir (McCullough et al., 2001; Algoe, 2012). Prososyal eğilimlerin sosyal

sorumluluğun temel bileşenleri olduğu düşünüldüğünde, minnettarlığın sosyal sorumluluğu güçlendiren bir duygusal kaynak olduğu anlaşılmaktadır. Minnettarlık aynı zamanda toplumsal bağları güçlendirmekte; kişilerarası ilişkilerde aidiyet ve bağlılığı artırarak bireylerin toplumla bütünleşme süreçlerini desteklemektedir (Bono, Froh & Forrett, 2014). Sosyal sorumluluk da bireyin topluma yönelik bağlılık ve katkı düzeyiyle yakından ilişkili olduğu için iki kavram arasında kuramsal bir paralellik bulunmaktadır. Ayrıca minnettarlığın ahlaki motivasyonlarla bağlantılı olduğu ve bireylerin etik davranışlarını güçlendirdiği bilinmektedir (Emmons & McCullough, 2003); bu özellik sosyal sorumluluk davranışlarının ortaya çıkmasını kolaylaştıran bir mekanizma sunmaktadır.

Hem minnettarlığın hem de sosyal sorumluluğun kültürel olarak şekillenen yapılar olduğu bilinmektedir. Örneğin Mendonça vd. (2017) Brezilya, Rusya, Çin ve Türkiye gibi ülkeleri kapsayan araştırmasında, minnettarlık ifadelerinin kültürel değerler doğrultusunda anlamlı biçimde farklılaştığı görülmüştür. Sosyal sorumluluk da benzer şekilde kültür, aile yapısı, toplumsal ilişkiler, ekonomik koşullar ve eğitim sistemlerinden etkilenmektedir (Wray-Lake et al., 2016). Dolayısıyla ortak tarihî ve kültürel bağlara sahip olmakla birlikte toplumsal yapıları, ekonomik koşulları ve yükseköğretim sistemleri farklılık taşıyan Türkiye ve Kırgızistan'ın karşılaştırılması hem kavramsal hem de pratik açıdan önemli bir araştırma alanı sunmaktadır.

Türkiye ve Kırgızistan örneklemlerinin karşılaştırılması, iki ülkenin eğitim sistemlerinin ve değer aktarım pratiklerinin hem benzerlikler hem de farklılıklar gösterdiği bir bağlamda minnettarlık ve sosyal sorumluluk gibi psikolojik yapıların nasıl biçimlendiğini anlamak açısından önemlidir; örneğin iki ülkenin eğitim sistemleri arasında yapı, içerik ve uygulama açısından farklılıklar olduğu belirtilmiş ve bu farklılıkların gençlerin toplumsal tutumları üzerinde etkili olabileceği vurgulanmıştır (Erman & Boobekova, 2016). Ayrıca yapılan kültürlerarası çalışmalar, Türk ve Kırgız öğrenciler arasında dünya algısı ve sosyal inançlar gibi psikososyal değişkenlerde anlamlı farklılıklar olduğunu rapor etmiştir ki bu tür bulgular eğitimsel ve toplumsal değerlerin aktarım süreçlerinin bağlama özgü olduğunu göstermektedir (Çırak Karadağ & Akgün, 2016). Bu nedenle iki ülke arasında karşılaştırmalı analiz yapmak, yalnızca kültürel miras benzerliği üzerinden değil, eğitim politikaları, değerler eğitimi uygulamaları ve gençlerin değer yönelimlerine ilişkin farklı deneyimlerin ortaya konulması açısından da çalışmanın özgün katkısını artıracaktır.

Türkiye'de minnettarlık araştırmaları son yıllarda belirgin biçimde artmış; minnettarlık ölçek uyarlamaları (Oğuz Duran, 2017; Yüksel & Oğuz Duran, 2012a; 2012b) ve minnettarlığın

yaşam doyumu (Arıcıoğlu, 2016), affetme (İlbay & Sarıçam, 2015), yalnızlık (Kaynar, 2021), borçluluk (Oğuz-Duran, 2020), varoluşsal anlamsızlık (Harman & Oğuz Duran, 2023), iyi oluş (Oğuz Duran & Tan, 2013; Uysal & Bingöl, 2013) ve psikolojik kırılganlık (Arıcıoğlu, 2016; İlbay & Sarıçam, 2015) ile ilişkilerini inceleyen çalışmalar çeşitlenmiştir. Dünyada ise minnettarlık müdahaleleri üzerine yapılan randomize kontrollü çalışmaların, stres, depresyon ve iyi oluş üzerinde güçlü etkiler yarattığı gösterilmiştir (Fekete & Deichert, 2022; Komase et al., 2021; Kirca et al., 2023). Sosyal sorumluluk alanında da Türkiye'de lise, ortaokul ve üniversite öğrencileriyle çok sayıda çalışma yapılmıştır (Eraslan, 2011; Coşkun et al., 2023; Yılmaz, 2023). Mevcut çalışmalar incelendiğinde, minnettarlık ve sosyal sorumluluk değişkenlerinin genellikle ayrı ayrı ele alındığı, bu iki yapının doğrudan ilişkisini inceleyen araştırmaların ise görece daha az olduğu görülmektedir. Kırgızistan'da ise gerek minnettarlık gerekse sosyal sorumluluk alanında üniversite öğrencilerine yönelik bilimsel araştırmalar yok denecek kadar azdır. Bu durum hem kavramsal hem de kültürel açıdan önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Türkiye ve Kırgızistan gibi tarih, kültür ve dil bakımından yakın toplumlar arasında bu iki kavramın karşılaştırılması, hem pozitif psikoloji literatürüne hem de kültürler arası eğitim araştırmalarına özgün katkılar sağlayacaktır.

Bu araştırma Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik (PDR) alanı açısından da önem taşımaktadır. Üniversite öğrencilerinin minnettarlık ve sosyal sorumluluk düzeyleri; psikolojik iyi oluş, kişilerarası ilişkiler ve toplumsal uyum ile yakından ilişkilidir. PDR hizmetleri yalnızca sorun ortaya çıktığında müdahale etmeyi değil; aynı zamanda koruyucu ve gelişimsel rehberlik anlayışı çerçevesinde öğrencilerin olumlu kişilik özelliklerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Minnettarlık temelli müdahalelerin stres ve depresif belirtileri azalttığı ve iyi oluşu artırdığı gösterilmiştir (Emmons & McCullough, 2003). Benzer şekilde toplumsal sorumluluk ve gönüllülük çalışmalarının öğrencilerin aidiyet duygusunu ve sosyal uyumunu güçlendirdiği bilinmektedir. Bu nedenle araştırmadan elde edilecek bulgular, üniversitelerde yürütülecek psikoeğitsel grup çalışmaları ve değer temelli rehberlik programlarına bilimsel dayanak sağlayacaktır.

Üniversite öğrencilerinin minnettarlık ve sosyal sorumluluk düzeylerinin incelenmesinde, bireysel özelliklerin yanı sıra demografik değişkenlerin de dikkate alınması alanyazında önemle vurgulanmaktadır. Bu bağlamda cinsiyet değişkeni, hem minnettarlık hem de sosyal sorumluluk alanında sıklıkla ele alınan temel değişkenlerden biridir. Sosyal sorumluluk üzerine yapılan birçok araştırmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek sosyal sorumluluk, toplumsal duyarlılık ve yardımlaşma eğilimleri sergiledikleri

görülmektedir (Bugdaycı, 2019; Coşkun vd., 2023; İnan vd., 2008; Yetiş ve Aktaş, 2021). Benzer biçimde, minnettarlık alanında yürütülen çalışmalarda da kadınların minnettarlık duygusunu daha yoğun yaşadıkları ve daha sık ifade ettikleri yönünde bulgular elde edilmiştir (Arıcıoğlu, 2016; Başerer, 2018; Erdugan, 2016). Bununla birlikte, bazı çalışmalarda minnettarlık düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı da rapor edilmiştir (Altuntaş, 2018; Demirci, 2021). Bu durum, cinsiyetin minnettarlık ve sosyal sorumluluk üzerindeki etkisinin kültürel bağlam, yaş grubu ve örneklem özelliklerine göre değişebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla cinsiyet değişkeninin bu araştırmada ele alınması, elde edilecek bulguların alanyazındaki farklı sonuçlarla karşılaştırılabilmesi ve kültürel bağlam içinde daha bütüncül biçimde yorumlanabilmesi açısından gerekli görülmektedir.

Öte yandan, üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri fakülte, onların akademik deneyimlerinin yanı sıra değer yönelimleri, toplumsal duyarlılıkları ve sosyal sorumluluk anlayışları üzerinde etkili olabilecek önemli bir bağlamsal değişkendir. Üniversitelerde fakülteler; içerik, mesleki yönelim ve eğitim anlayışı bakımından farklılaşmakta; bu durum öğrencilerin sosyal olaylara, etik sorumluluklara ve toplumsal katkıya bakışlarını da şekillendirebilmektedir. Nitekim üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerini inceleyen çalışmalarda, öğrenim görülen bölüm ya da fakülteye göre anlamlı farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir (Büyükdoğan, 2020; Sağır vd., 2025; Taylı, 2014). Fonseca vd. (2019) üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerinin genel olarak yüksek olduğunu belirtmekle birlikte, fakülte ve mesleki yönelime bağlı olarak bazı sorumluluk boyutlarının daha zayıf kaldığını vurgulamıştır. Benzer şekilde Berei (2020), üniversite öğrencilerinin gönüllülük ve filantropik sorumluluklarının öğrenim gördükleri kurum ve alanlara göre farklılaşabildiğini ortaya koymuştur. Buna karşın, minnettarlık değişkeninin fakülte bağlamında ele alındığı çalışmaların oldukça sınırlı olduğu, özellikle Türkiye ve Kırgızistan örnekleminde bu değişkenin birlikte incelenmediği görülmektedir. Bu nedenle, bu araştırmada minnettarlık ve sosyal sorumluluk düzeylerinin fakülte değişkenine göre incelenmesi, alanyazındaki önemli bir boşluğu doldurmayı ve üniversitelerde yürütülecek psikoeğitsel ve değer temelli çalışmalara fakülte özgülünde veri sunmayı amaçlamaktadır.

1.2. Araştırma Soruları

Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerin minnettarlık düzeyleri öğrenim gördüğü fakülteye göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
6. Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeyleri öğrenim gördüğü fakülteye göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin minnettarlık ve sosyal sorumluluk düzeylerinin; cinsiyet ve öğrenim gördükleri fakülte değişkenlerine göre karşılaştırmaktır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Minnettarlık ve sosyal sorumluluk, son yıllarda psikoloji ve eğitim bilimlerinde giderek daha fazla önem kazanan iki temel sosyo-duygusal değişkendir. Pozitif psikoloji alanındaki gelişmeler doğrultusunda minnettarlığın bireyin yaşantısındaki olumlu yönleri fark etmesini, başkalarıyla kurduğu ilişkilerde duyarlılık geliştirmesini ve zorlayıcı yaşam koşulları karşısında psikolojik dayanıklılığını artıran güçlü bir koruyucu faktör olduğu ortaya konmuştur (Fekete & Deichert, 2022; Kirca vd., 2023). Bu yönüyle minnettarlık, bireyin yalnızca öznel iyi oluşunu değil, aynı zamanda başkalarına yönelik farkındalığını ve sorumluluk alma eğilimini de besleyen bir duygusal zemin sunmaktadır. Nitekim bireyin kendisine sunulan destek ve katkıları fark etmesi, bu katkılara karşılık verme ve topluma katkı sağlama isteğini de beraberinde getirmektedir. Bu noktada sosyal sorumluluk, minnettarlığın davranışsal düzlemde dışa vurumu olarak değerlendirilebilecek; bireyin toplumsal yaşama aktif katılımını, prososyal davranışlarını ve etik duyarlılıklarını destekleyen kritik bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalar da sosyal sorumluluğun akademik başarı, yaşam doyumu, değer yönelimleri ve okula bağlılık gibi çeşitli alanlarla anlamlı ve güçlü ilişkiler gösterdiğini ortaya koymaktadır (Carbonero vd., 2017; Eryılmaz & Deveci, 2022; Coşkun vd., 2023).

Bununla birlikte, minnettarlık ve sosyal sorumluluk değişkenlerini birlikte ele alan çalışmaların alanyazında oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Mevcut araştırmalar incelendiğinde, bu iki değişkenin çoğunlukla birbirinden bağımsız biçimde ele alındığı;

aralarındaki ilişkinin ise sınırlı sayıda çalışmada tartışıldığı dikkat çekmektedir. Öte yandan minnettarlığın kültürel bağlama göre farklı biçimlerde deneyimlendiğini ve ifade edildiğini ortaya koyan kültürler arası araştırmalar bulunmaktadır. Nitekim Mendonça vd. (2017), farklı ülkelerden çocuklarla yürüttükleri çalışmada minnettarlığın ifade edilme biçimlerinin kültürlere göre anlamlı biçimde farklılaştığını göstermiş; bazı kültürlerde minnettarlığın daha çok kişilerarası ilişkilere, bazılarında ise normatif ve toplumsal yükümlülüklere dayalı olarak yapılandığını ortaya koymuştur. Benzer biçimde, minnettarlığın yalnızca bireysel bir duygu değil, kültürel değerler ve toplumsal beklentilerle şekillenen bir yapı olduğu da vurgulanmaktadır (Emmons, 2009).

Türkiye'de minnettarlık üzerine yapılan çalışmaların son yıllarda artış gösterdiği görülmekle birlikte, bu araştırmaların ağırlıklı olarak tek kültürlü örneklemlerle yürütüldüğü ve minnettarlığın çoğunlukla yaşam doyumu, öznel iyi oluş, affetme ve psikolojik uyum gibi bireysel değişkenlerle ilişkisi bağlamında ele alındığı dikkat çekmektedir (Arıcıoğlu, 2016; İlbay & Sarıçam, 2015; Kaynar, 2021; Oğuz-Duran & Tan, 2013). Buna karşın, minnettarlık ile sosyal sorumluluk değişkenlerini birlikte ele alan çalışmaların sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (Eryılmaz & Deveci, 2022). Kırgız alanyazınında ise üniversite öğrencileri üzerinde minnettarlık ve sosyal sorumluluk değişkenlerini birlikte inceleyen çalışmalara rastlanmamaktadır. Bu durum, özellikle kültürel bağlamın bu iki sosyo-duygusal değişken üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak ele almayı güçleştirmekte ve alanyazında önemli bir boşluğa işaret etmektedir.

Özellikle Kırgızistan'da eğitim alanında sosyo-duygusal değişkenlere yönelik çalışmaların sayıca azlığı, Türkiye ile karşılaştırmalı bir incelemeyi daha da anlamlı kılmaktadır. Kültürler arası karşılaştırmaların sınırlı olduğu mevcut alanyazın dikkate alındığında, iki ülkenin tarihsel ve kültürel yakınlıklarına rağmen farklı toplumsal, ekonomik ve eğitimsel bağlamlara sahip olmaları, minnettarlık ve sosyal sorumluluk gibi değer temelli değişkenlerin nasıl farklılaştığını incelemek açısından önemli bir araştırma zemini sunmaktadır. Üniversite öğrencileri ise kimlik gelişimi, değer kazanımı ve toplumsal rollere hazırlanma süreçlerinin yoğun yaşandığı bir dönemde bulunmaları nedeniyle, bu değişkenlerin kültürel bağlamda incelenmesi için kritik bir örneklem grubunu oluşturmaktadır.

Ayrıca elde edilen bulgular, üniversitelerde minnettarlık ve sosyal sorumluluk temelli psikoeğitsel programların geliştirilmesi, sosyal sorumluluk projelerinin fakülte ve kültürel bağlam dikkate alınarak yapılandırılması ve farklı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin özgül ihtiyaçlarının belirlenmesi açısından uygulamaya dönük katkılar sağlamaktadır. Özellikle

Kırgızistan alanyazınında bu değişkenlere ilişkin ampirik çalışmaların sınırlı olması, araştırmanın iki ülke arasında karşılaştırmalı veri sunarak hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde alanyazına özgün bir katkı sunmasını mümkün kılmaktadır.

Bu yönüyle araştırmanın hem Türkiye hem Kırgızistan bağlamında alanyazına önemli bir katkı sunacağı, kültürel karşılaştırmalı yapısıyla gelecekte yapılacak araştırmalara kuramsal ve metodolojik bir temel oluşturacağı düşünülmektedir.

1.5. Araştırmanın Varsayımları

Bu araştırma, aşağıdaki temel varsayımlar doğrultusunda yürütülmüştür:

Katılımcıların ölçme araçlarına verdikleri yanıtların dürüst ve içten olduğu varsayılmıştır.

Uygulama sürecinde toplanan verilerin, araştırma kapsamında kontrol edilemeyen değişkenlerin etkisini en aza indirecek biçimde ve standart uygulama koşulları altında elde edildiği varsayılmıştır.

1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma aşağıda belirtilen sınırlılıklar çerçevesinde yürütülmüştür:

Araştırma Türkiye ve Kırgızistan'da öğrenim gören üniversite öğrencileri ile sınırlıdır.

Çalışmada elde edilen bulgular, veri toplama döneminde geçerlidir ve zamana bağlı olarak değişkenlik gösterebilir.

Kullanılan ölçekler kapsamında elde edilen veriler, yalnızca katılımcıların öz-bildirimlerine dayanmaktadır.

Araştırmada nicel yöntemler kullanılmış olup, veriler sayılarla ifade edilebilen boyutlarla sınırlı kalmıştır.

1.7. Tanımlar

***Minnettarlık**:* Minnettarlık, kişi için değerli ve anlamlı olan şeylere yönelik bir takdir duygusudur (Sansone & Sansone, 2010).

***Sosyal Sorumluluk**:* Sosyal sorumluluk, kişinin toplumla uyum içinde yaşaması, üzerine düşen vazifeleri yerine getirmesi, iyi ya da kötü yaşadığı olaylarda kendisine ait vakanın neticelerini üstlenmesi, karşısındakinin haklarına saygı duyması ve kendisinin yaptığı hal ve hareketlerin sonuçlarına katlanması anlamına gelmektedir (Filiz ve Demirhan, 2017).

2. BÖLÜM
KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde sırası ile "Minnettarlık" ve "Sosyal Sorumluluk" ile ilgili kavramsal temeller, önceden yapılmış çalışmaların bulguları detaylı biçimde sunulmaktadır.

2.1. Minnettarlık

Minnettarlık kavramı, kökeni Latince *gratia* sözcüğüne dayanan ve değer bilirlik, lütufkârlık ile şükran gibi anlamları içeren çok boyutlu bir psikolojik yapı olarak ele alınmaktadır (Uysal ve Bingöl, 2013). Bu sözcük tarihsel olarak hem dini hem de seküler bağlamlarda kullanılmış; zamanla farklı kültürlerde bireyin kendisine yapılan bir iyiliği takdir etmesi, iyiliğin değerini bilmesi ve bu durumun yarattığı olumlu içsel deneyim olarak anlam genişliği kazanmıştır. Pozitif psikolojinin yükselişiyle birlikte minnettarlık, bireyin psikolojik dayanıklılığını artıran, iyi oluşunu destekleyen ve kişilerarası ilişkilerde olumlu duygulanımı güçlendiren bir kişilik özelliği olarak ele alınmaya başlanmıştır (Akt. Oğuz Duran ve Tan, 2013). Bu yaklaşım, minnettarlığın yalnızca bir duygu olmanın ötesinde, bireyin yaşam deneyimlerini algılama ve değerlendirme biçimini şekillendiren önemli bir psikolojik kaynak olduğunu vurgulamaktadır.

Minnettarlık, bireyin kendisi için değerli ve anlamlı bir yararın farkına varmasıyla ortaya çıkan olumlu bir duygu ve eğilim olarak tanımlanmaktadır. Alanyazında bu kavram, özellikle Emmons ve McCullough'un öncü çalışmalarıyla sistematik biçimde ele alınmış; minnettarlığın, bireyin yaşamında kendisine sunulan iyilikleri tanıma, bu iyiliklerin kaynağını dışsal olarak değerlendirme ve bu süreçte başkalarıyla olan ilişkilerini anlamlandırma kapasitesini yansıttığı vurgulanmıştır (Emmons & McCullough, 2003; McCullough, Emmons & Tsang, 2002). Bu yönüyle minnettarlık yalnızca anlık bir duygu değil, aynı zamanda bireyin dünyayı algılama ve yorumlama biçimini etkileyen nispeten istikrarlı bir olumlu duygulanım örüntüsü olarak ele alınmaktadır (Emmons, 2007).

Yapılan ampirik çalışmalar, minnettarlığın mutluluk, yaşam doyumu, umut ve genel iyi oluş gibi pek çok olumlu psikolojik sonuçla anlamlı biçimde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Watkins et al., 2003; Wood, Joseph & Linley, 2007). Ayrıca minnettarlığın, bireylerin olumlu yaşantılara odaklanmasını kolaylaştırarak duygusal dengeyi desteklediği ve stresle başa çıkma süreçlerinde koruyucu bir rol üstlendiği belirtilmektedir (Emmons & Mishra, 2011). Bu bulgular doğrultusunda minnettarlık, yüksek yoğunluklu ancak geçici bir coşku durumundan ziyade, bireyin genel duygusal iklimini şekillendiren, orta düzeyde fakat süreklilik gösteren bir pozitif duygu ve eğilim olarak değerlendirilmektedir.

Minnettarlığın sıkça karıştırıldığı kavramlardan biri "minnet etme"dir. Minnet etme, yapılan bir iyilik karşısında kişide borçluluk ve hatta zaman zaman rahatsızlık hissi yaratan, çoğu durumda sosyal bir yükümlülük duygusu içeren bir durumdur. Yardım gören birey, yapılan iyiliğin karşılığını verme zorunluluğu hissedebilir ve bu duygu kişilerarası ilişkilerde asimetri yaratabilir. Oysa minnettarlık, borçluluk hissinden ziyade, içten bir takdir duygusudur; birey iyiliği yapan kişiyi takdir eder ancak kendini zorunlu ya da borçlu hissetmez (McCullough vd., 2001; Akt. Oğuz Duran ve Tan, 2013). Bu ayrım, özellikle psikolojik araştırmalarda minnettarlığın olumlu doğasını açıklamak açısından önemlidir.

Oxford English Dictionary, minnettarlığı "müteşekkir olma niteliği veya durumu; bir iyiliği takdir etme ve onu iade etmeye eğilimli olma" şeklinde tanımlarken, İngilizcedeki gratitude kelimesinin Latince gratia kökünden geldiğine ve "lütuf", "merhametlilik" ve "gönül borcu" anlamlarını taşıdığına işaret etmektedir (Emmons ve Crumpler, 2000). Türkçede bu kavramı karşılamak üzere genellikle şükran veya minnettarlık kelimeleri kullanılmaktadır. Ancak bu iki kelime anlam açısından tamamen eşdeğer değildir. Türk Dil Kurumuna göre şükran daha çok bir iyiliği bilme ve gönül borcu taşıma anlamına gelirken; minnettarlık yapılan bir iyiliğe karşı kendini borçlu sayma anlamı taşımaktadır. Bununla birlikte literatürde şükran kavramının daha çok Tanrı veya doğa gibi aşkın bir varlığa yönelik dinsel duyguları ifade ettiği; minnettarlığın ise kişilerarası ilişkiler bağlamında ortaya çıkan seküler bir karşılık olduğu ileri sürülmektedir.

Nitekim Rosmarin, Pirutinsky, Cohen, Galler ve Krumrei (2011) gratitude kavramının dinsel ve dinsel olmayan iki boyutunun bulunduğunu ve dinsel olmayan gratitude'un yalnızca kişilerarası bağlamda ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu bulgu, şükran ve minnettarlık arasındaki ayrımı desteklemekte; gratitude'un kişiler arası boyutunu ifade etmek için "minnettarlık" teriminin daha uygun olduğunu göstermektedir. Tsang, Schulwitz ve Carlisle (2012) tarafından yapılan çalışmada ise içsel dindarlığın bireyin kişilik özelliği olarak sahip olduğu minnettarlık eğilimi ile ilişkili olduğu ancak belirli bir iyilik sonucunda duyulan durumsal minnettarlıkla ilişkili olmadığı ortaya konmuştur. Bu sonuç, gratitude'un dinsel bağlamda oluşan genel bir eğilim ile seküler bağlamda ortaya çıkan kişiler arası minnettarlığın farklı yapılara sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca dinsel hazırlamanın yardım davranışını artırdığı ancak kişiler arası minnettarlığı etkilemediği bulunmuştur; bu durum kavramın çok boyutluluğunu daha da belirgin hâle getirmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında, minnettarlık hem duygu hem de tutum niteliği taşıyan; kişilik özelliği, ahlaki değer, başa çıkma stratejisi ve sosyal bir eğilim olarak farklı şekillerde

kavramsallaştırılabilen zengin bir psikolojik yapıdır. Bireyin diğer insanlarla kurduğu ilişkilerin niteliğini artırması, olumlu duygusal deneyimlere katkıda bulunması ve genel yaşam doyumunu güçlendirmesi nedeniyle literatürde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada kavramın kişilerarası yönü incelendiği için "minnettarlık" terimi, İngilizcedeki gratitude kavramını en uygun şekilde karşılayan kavram olarak tercih edilmiştir.

2.1.1. Tarihsel Açıdan Minnettarlık

Minnettarlık, tarih boyunca hem Doğu hem de Batı toplumlarında ahlaki bir erdem, toplumsal bir gereklilik ve insan doğasının temel bir unsuru olarak ele alınmıştır. İlk dönem düşünürleri, minnettarlığı yalnızca kişisel bir duygu değil, bireyler arasındaki ilişkileri ve toplumsal düzeni şekillendiren önemli bir değer olarak değerlendirmiştir. Örneğin Aristoteles ve Epiküros, minnettarlığın kimi zaman çıkar ilişkilerini gizleyen bir yüzeysel nezaket biçimi olarak kullanılabildiğini, hatta bir kimseyi gereksiz yere borçlu hissettirebileceğini ifade etmiştir (McCullough, Emmons ve Tsang, 2002). Bu yaklaşım, minnettarlığın tarihsel olarak hem olumlu hem de ihtiyatla yaklaşılması gereken bir duygu olarak ele alındığını göstermektedir.

Orta Çağ düşünce dünyasında minnettarlık, dini ve ahlaki bir değer olarak daha güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. 10. yüzyıl İspanyol Yahudi düşünürü Bahya Ibn Pakuda, Duties of the Heart adlı eserinde (Akt. Schimmel, 2004) insanlara karşı duyulan minnettarlığın, Tanrı'ya karşı geliştirilecek minnettarlık tutumunun bir parçası olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre insanlar başkalarına iyilik yaparken çoğu zaman kendi ruhsal iyiliklerini gözetmekte ve hatta şefkat temelli yardım davranışları bile bireyin acısını hafifletme gereksiniminden doğabilmektedir. Bu çerçevede minnettarlık yalnızca sosyal bir nezaket değil, ruhsal gelişimin bir yolu olarak düşünülmüştür.

Yeni Çağ filozofları da minnettarlığı toplumsal düzen ve insan doğası bağlamında ele almaya devam etmiştir. 17. yüzyılda Thomas Hobbes, Leviathan (1651) adlı eserinde minnettarlığın, bireyin kendi çıkarını aşarak toplumsal yarara yönelmesi için gerekli bir ahlaki mekanizma olduğunu savunmuştur. Hobbes'a göre minnettarlık, iki birey arasındaki karşılıklı ilişkiden çok, toplumun iyiliği için kişinin kendi çıkarına aykırı davranabilmesini sağlayan bir toplumsal tutumdur.

18. yüzyıl düşünürleri minnettarlığa daha normatif bir çerçeveden yaklaşmıştır. Rousseau (Akt. Watkins, 2014) minnettarlığı "karşılığı ödenmesi gereken, fakat karşılık bekleme hakkının olmadığı bir görev" olarak tanımlarken, Kant (Akt. von Tevenar, 2006) minnettarlığı "kutsal bir yükümlülük" olarak değerlendirmiştir. Bu görüşlere göre minnettarlık

yalnızca hoş bir duygu değil, ahlaki bir zorunluluk ve sosyal ilişkileri düzenleyen temel bir ilkedir.

Klasik ahlak felsefesi literatüründe minnettarlık, bireyi yalnızca kişisel çıkarları doğrultusunda hareket eden bir varlık olarak ele alan yaklaşımların ötesinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Adam Smith'in The Theory of Moral Sentiments adlı eserinde, bireyleri bir arada tutan toplumsal bağların yalnızca çıkar temelli olmadığını, minnettarlık gibi ahlaki duyguların karşılıklı dayanışma ve toplumsal uyumda belirleyici rol oynadığını vurguladığı görülmektedir (Akt. Emmons & McCullough, 2003). Bu yaklaşım, minnettarlığın yalnızca teolojik bir kavram olarak değil, insan ilişkilerini düzenleyen seküler ve insani bir ahlaki duygu olarak ele alınmasına zemin hazırlamıştır.

Stoacı filozof Seneca da minnettarlık üzerine kapsamlı değerlendirmeler yapmıştır. Ona göre (Akt. Harpham, 2004), bir iyilikten doğan minnettarlığın gerçek olabilmesi için iyiliğin samimi niyetle yapılması gerekir; iyi niyet olmadan yapılan yardım minnettarlık borcu doğurmaz. Seneca minnettarlığı, piyasa ilişkilerinde görülen karşılık verme zorunluluğundan ayırarak, karşılıksız iyilik yapma arzusuna dayalı bir erdem olarak tanımlamıştır. Bu açıdan minnettarlık borcu, bireyin sosyal statüsünden bağımsız olarak insanları birbirine bağlayan güçlü bir toplumsal bağ işlevi görmektedir.

Modern dönemde ise minnettarlık, felsefi ve dini yönlerinin yanı sıra psikoloji literatüründe de giderek artan bir ilgi görmektedir. Pozitif psikolojinin gelişmesiyle birlikte minnettarlık, ölçülebilir bir duygu ve kişilik özelliği olarak ele alınmış; iyi oluş, yaşam doyumu, sosyal bağlılık ve prososyal davranışlarla ilişkisi çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur. Böylece tarihsel olarak daha çok ahlaki ve felsefi bir erdem olarak tartışılan minnettarlık, günümüzde bilimsel yöntemlerle incelenen bir psikolojik yapı haline gelmiştir.

2.1.2. Minnettarlığın Bileşenleri

Çağdaş psikoloji alanyazınında minnettarlık, bireyin prososyal eğilimlerini güçlendiren, sosyal uyumu destekleyen ve psikolojik iyi oluşa katkı sağlayan çok boyutlu bir duygu olarak kavramsallaştırılmaktadır. Adam Smith, minnettarlığı bireyi en hızlı biçimde ödüllendiren olumlu duygulardan biri olarak değerlendirmiş; yardım davranışlarının toplumsal süreklilik açısından kritik bir sosyal duygu tarafından desteklendiğini ifade etmiştir (Akt. McCullough vd., 2001). Bu yaklaşım, minnettarlığın yalnızca bir duygusal tepki değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin devamlılığını sağlayan işlevsel bir mekanizma olduğunu göstermektedir.

Güncel çalışmalar minnettarlığın üç temel bileşenden oluştuğunu ortaya koymaktadır: niyet, bedel ve fayda bileşenleri:1. Niyet bileşeni, bir bireyin bir başkasına bilinçli şekilde katkı sağlama, ona yarar sunma veya destek olma isteğini ifade eder. Yardım davranışının kasıtlı oluşu, minnettarlığın ortaya çıkması için temel bir koşuldur.

2. Bedel bileşeni, iyilik yapan kişinin bu davranış sırasında zaman, emek, maddi ya da manevi bir kaynak ortaya koymasını ifade eder. Bu bedel, yapılan iyiliğin değerini belirleyen ve karşı tarafta minnettarlık duygusunu tetikleyen önemli bir unsurdur.3. Fayda bileşeni ise yardım gören kişinin, kendisine sunulan katkının sonuçlarını açık biçimde fark etmesi ve bundan yarar elde etmesiyle ilgilidir. Bu yarar maddi olabileceği gibi psikolojik, duygusal ya da sosyal bir kazanım şeklinde de ortaya çıkabilir (Akt., Henderson, 2009).

Üç bileşen birlikte gerçekleştiğinde minnettarlık, hem duygusal hem de sosyal açıdan güçlü bir biçimde hissedilmektedir. Bu süreçte birey yalnızca kendisine yapılan iyiliği fark etmekle kalmamakta, aynı zamanda bu iyiliğin kaynağını ve değerini bilişsel olarak değerlendirmekte ve buna karşı olumlu bir duygusal tepki geliştirmektedir. Dolayısıyla minnettarlık, yalnızca geçici bir hoşnutluk hissi değil; kişilerarası ilişkileri güçlendiren ve sosyal bağları pekiştiren çok boyutlu bir psikolojik deneyimdir.

Minnettarlık aynı zamanda ahlaki bir duygu olarak da değerlendirilmektedir. Bu duygu, bireyin yalnızca kendisine yapılan iyiliği fark etmesini değil, aynı zamanda bu iyiliğe uygun bir karşılık verme yönünde içsel bir sorumluluk hissetmesini de içermektedir. McCullough ve arkadaşları (2001), minnettarlığın sosyal ilişkilerde adalet, duyarlılık ve prososyal davranışları destekleyen üç temel ahlaki işleve sahip olduğunu belirtmektedir:

1. Ahlak ölçüm fonksiyonu – Bireyin yapılan iyiliği değerlendirmesine ve iyiliğin niteliğini ahlaki bir çerçevede anlamlandırmasına yardımcı olur.
2. Ahlak niyet fonksiyonu – Minnettarlık duyan kişi, yardım edene karşı olumlu davranışlarda bulunma veya karşılıklılık gösterme yönünde motivasyon geliştirir.
3. Ahlak destekleyici fonksiyon – Minnettarlık, kişilerarası bağlılığı güçlendirir; güven, işbirliği ve sosyal dayanışma gibi toplumsal süreçleri destekler.

Bu yönleriyle minnettarlık, çağdaş psikoloji alanyazınında hem bireyin içsel deneyimini hem de sosyal ilişkilerin niteliğini etkileyen temel bir yapı olarak ele alınmaktadır. Yalnızca anlık bir olumlu duygu olarak değil; bireyin bilişsel değerlendirmelerini, duygusal tepkilerini ve kişilerarası yönelimlerini içeren çok boyutlu bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle

minnettarlık, duygusal, bilişsel ve sosyal bileşenlerin etkileşimiyle şekillenen kapsamlı bir psikolojik kavram olarak kabul edilmektedir.

2.1.3. Minnettarlığın Bireyde Gelişimi

Minnettarlığın bireyde nasıl geliştiğine ilişkin doğrudan deneysel çalışmalar görece sınırlı olmakla birlikte, alanyazında bu duygunun gelişimini açıklamaya yönelik çeşitli kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar, minnettarlığın zaman içinde duygusal, bilişsel, sosyal ve ahlaki süreçlerin etkileşimiyle biçimlenen çok boyutlu bir yapı olduğunu ileri sürmektedir. Nitekim çağdaş minnettarlık literatüründe yapılan kuramsal ve derleme çalışmalar, erken dönem psikanalitik yaklaşımlar, ahlaki duygu kuramları ve anlatısal kimlik perspektiflerinin minnettarlığın gelişimini açıklamada temel referans noktaları olarak ele alındığını göstermektedir (Emmons & McCullough, 2003; McCullough, Kilpatrick, Emmons & Larson, 2001; McAdams & Bauer, 2004). Bu çerçevede minnettarlık, yalnızca anlık bir duygu durumu değil; bireyin sosyal çevresiyle etkileşimleri, ahlaki değerlendirmeleri ve yaşam anlatıları içinde gelişen bir eğilim olarak değerlendirilmektedir.

Minnettarlığın gelişimsel boyutuna ilişkin ilk sistematik gözlemler, alanyazında erken dönem çalışmalara dayandırılmaktadır. Bu çalışmalardan biri, çocukların minnettarlığı nasıl anladıklarını ve ifade ettiklerini inceleyen Baumgarten-Tramer'in araştırmasıdır. Daha sonraki kuramsal ve derleme çalışmalarda aktarıldığı üzere, söz konusu araştırmada çocukların dilekleri ve kendilerine yapılan iyiliklere nasıl karşılık vermek istedikleri üzerinden minnettarlığın gelişimi ele alınmıştır (akt. McCullough, Kilpatrick, Emmons & Larson, 2001; Emmons & McCullough, 2003). Bu çerçevede minnettarlığın, erken yaşlarda daha çok sözel ve somut biçimlerde ortaya çıktığı; yaş ilerledikçe ahlaki yükümlülük ve karşılıklılık içeren daha karmaşık formlara dönüştüğü belirtilmektedir. Gelişimsel süreç içinde minnettarlığın, yalnızca teşekkür etme davranışı olmaktan çıkarak, başkasına karşı sorumluluk hissetme ve verilen iyiliği sürdürme isteğini içeren bir yapıya evrildiği ifade edilmektedir.

Psikodinamik yaklaşım çerçevesinde minnettarlığın gelişimi, erken dönem nesne ilişkileri bağlamında ele alınmıştır. Bu yaklaşımda, minnettarlığın kökeninin bebeğin bakım verenle –özellikle anneyle– kurduğu ilk duygusal ilişkilerde temellendiği ileri sürülmektedir. Annenin sevgi, sabır ve cömertlik içeren bakım davranışlarının, bebeğin sevgi kapasitesini geliştirdiği ve bu kapasitenin ilerleyen dönemlerde minnettarlık duygusunun oluşumuna zemin hazırladığı ifade edilmektedir. Erken dönemde deneyimlenen bu güvenli ve besleyici ilişki örüntüsünün, bireyin ileriki yaşamında başkalarının katkılarını fark edebilme ve takdir edebilme becerilerini desteklediği belirtilmektedir (Klein, 1957; akt. Emmons & McCullough,

2003). Bu çerçevede, annenin doğum sonrası dönemde bebeğine sunduğu duygusal bakımın, minnettarlığın gelişiminde dolaylı ancak önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır.

Graham (1988), minnettarlığın gelişimini atıf teorisi çerçevesinde değerlendirmiştir. Atıf teorisine göre minnettarlık, biliş, duygu ve davranış arasındaki ilişkilerin gelişmesiyle ortaya çıkar. Graham'a göre çocuk, 7–10 yaşları arasında bilişsel gelişimi sayesinde bir iyiliğin niyetini ve sonucunu daha iyi değerlendirmeye başlar. Bu nedenle minnettarlığın olgunlaşmış biçiminin geç çocukluk dönemine kadar tam anlamıyla gelişmediği ileri sürülmektedir.

McCullough vd. (2001), minnettarlığı prososyal davranışların karşılıklı etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan ahlaki bir duygu olarak kavramsallaştırmıştır. Araştırmacılara göre minnettarlık, bireyler arası ilişkilerde ahlaki düzeni destekleyen üç temel işleve sahiptir. İlk olarak minnettarlık, ahlaki barometre işlevi görerek bireyin başkalarının davranışlarını ahlaki açıdan değerlendirmesine yardımcı olmaktadır. İkinci olarak ahlaki dürtü işlevi ile minnettarlık duyan bireyi, yardım etme ve karşılık verme gibi prososyal davranışlarda bulunmaya motive etmektedir. Son olarak ise ahlaki güçlendirici işlev aracılığıyla, yardım eden kişinin gelecekte benzer davranışları sürdürmesini teşvik ederek prososyal davranışların sürekliliğine katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede minnettarlık, yalnızca bireysel bir duygu durumu değil; aynı zamanda sosyal ilişkilerin sürdürülmesini ve güçlendirilmesini sağlayan işlevsel bir ahlaki mekanizma olarak değerlendirilmektedir.

McAdams ve Bauer (2004) ise minnettarlığın gelişimini Bowlby'nin (1969) bağlanma teorisi temelinde açıklamıştır. Onlara göre güvenli bağlanma geliştiren bebekler, annelerinin ayrılıp geri dönmesiyle oluşan emniyet duygusunu tekrar tesis edebildiklerinde olumlu duygusal tepkiler göstermektedir. Bu tepkiler arasında minnettarlığın da yer aldığı belirtilmektedir. Bu yaklaşıma göre güvenli bağlanma, minnettarlığın gelişmesi için önemli bir psikososyal temel oluşturur. Bu anlamda McAdams ve Bauer'in yaklaşımı, Klein'ın anne-bebek ilişkisine dayanan teorisiyle benzerlik göstermektedir.

Minnettarlığın gelişimiyle ilgili kuramsal açıklamalar değerlendirildiğinde, bu duygunun bilişsel, duygusal, ahlaki ve sosyal gelişimle ilişkili çok boyutlu bir yapı olduğu görülmektedir. Minnettarlığın tam anlamıyla ortaya çıkmasının ise çoğunlukla geç çocukluk dönemine kadar uzanan bir süreci kapsadığı söylenebilir.

2.1.4. Minnettarlık ve Bireysel-Sosyal Faktörler

Bir kişinin bir hediye aldığında ya da bir iyilikle karşılaştığında minnettar hissedip hissetmeyeceğini belirleyen unsurlar, alanyazında sıkça incelenen bir konudur. Araştırmalar, bireyin şükran duyma ya da minnettarlık eğilimine sahip olma olasılığının çeşitli etkenlerle

ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu etkenler arasında kişilik, bilişsel, kültürel ve ebeveynlik faktörler gibi bireysel ve sosyal faktörler yer almaktadır.

2.1.4.1. Kişilik Faktörü

Minnettarlığın kişilikle ilişkisi, alanyazında uzun süredir tartışılan ve birçok araştırmanın odağında yer alan konulardan biridir. Araştırmacılar, minnettarlığın bazı kişilik özellikleriyle ne ölçüde bağlantılı olduğunu, hatta sürekli minnettarlığın (dispositional gratitude) başlı başına bir kişilik özelliği olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini araştırmışlardır. Ancak şimdiye kadar yapılan çalışmalar, bireyin minnettarlık eğiliminin Beş Faktör Kişilik Modeli'nin (sorumluluk, yumuşak başlılık, dışadönüklük, nevrotiklik ve deneyime açıklık) belirli bir kombinasyonu ile tam olarak açıklanabileceğine dair kesin bir kanıt sunmamaktadır (McCullough vd., 2002; Saucier & Goldberg, 1998). Bazı araştırmalarda minnettarlık ile dışadönüklük ve deneyime açıklık gibi kişilik boyutları arasında anlamlı ilişkiler bulunsa da, bu bulgular farklı örneklemler ve kültürlerde tutarlı biçimde tekrarlanmamıştır. Bu durum, minnettarlığın geleneksel kişilik modellerine tam olarak yerleştirilemeyen özgün bir yapıya sahip olabileceğini düşündürmektedir.

Bu noktada "Minnettarlık bir kişilik özelliği olarak değerlendirilebilir mi?" sorusu önem kazanmaktadır. Eğer bazı bireyler diğerlerine kıyasla her durumda daha yüksek düzeyde minnettarlık hissediyorsa ve bu eğilim mevcut kişilik boyutlarıyla açıklanamıyorsa, minnettarlığın kendisinin bir kişilik özelliği olarak kabul edilmesi olasıdır. Ancak bu konuda da alanyazında görüş birliği bulunmamaktadır. Örneğin Wood vd. (2008), minnettarlık ile takdir duygusunun tek bir kişilik özelliğinin bileşenleri olabilecek kadar ilişkili olduğunu öne sürerken; Fagley (2012) bu iki yapının birbirinden bağımsız duygusal süreçler olarak ele alınmasının daha yararlı olabileceğini belirtmiştir. Sürekli minnettarlığın (trait gratitude) bir kişilik özelliği olup olmadığına ilişkin tartışmaların bir diğer boyutu, bunun durumsal minnettarlıkla (state gratitude) ilişkisine yöneliktir. Yapılan bir çalışmada, mizaç olarak daha minnettar bireylerin, aynı koşullarda daha az minnettar kişilere kıyasla daha güçlü minnettarlık tepkisi verdiği bulunmuştur (Wood, Maltby, Stewart, Linley & Joseph, 2008). Bu sonuç, sürekli minnettarlık düzeyinin, kişinin belirli bir durumda minnettar hissetme ihtimalini artırabileceğini göstermektedir. Buna rağmen minnettarlığın kişilik yapıları içindeki kesin konumu hâlâ tartışmaya açıktır.

Minnettarlık eğilimi, bazı kişisel özelliklerle olumsuz yönde ilişkilidir. McCullough vd. (2002), minnettarlığın hem materyalizm hem de kıskançlıkla negatif ilişki gösterdiğini bildirmiştir. Materyalizm ve kıskançlık, bireyin sahip olmadığı şeylere odaklanması nedeniyle

minnettarlığa ters düşmektedir; bu nedenle aynı anda hem yoğun kıskançlık hem de güçlü minnettarlık hissinin ortaya çıkması oldukça güçtür. Nitekim materyalizm ile yaşam doyumu arasındaki olumsuz ilişkiyi inceleyen bir çalışmada, düşük yaşam doyumunun minnettarlık düzeylerinin düşük olmasıyla açıklanabileceği ileri sürülmüş ve "yüksek materyalist bireylerin, sahip oldukları şeyler için minnettar olmayı daha zor bulmaları nedeniyle daha az mutlu oldukları" belirtilmiştir (Tsang vd., 2014).

Kişilik özelliklerinden biri olan narsisizm de minnettarlığın önemli bir engelleyicisidir. Narsisistik eğilimleri yüksek bireyler, kendilerine yapılan iyilikleri fark etmeye veya takdir etmeye daha az yatkın olabilirler, çünkü bu kişiler çoğu zaman iyilikleri "hak ettiklerini" düşünmektedir. Farwell ve Wohlwend-Lloyd (1998) tarafından yapılan bir araştırmada, narsisizm düzeyi yüksek bireylerin romantik partnerlerine karşı daha düşük düzeyde şükran ifade ettikleri bulunmuştur. Benzer şekilde, Solom vd. (2017) üniversite öğrencileriyle yürüttüğü boylamsal bir çalışmada, başlangıçta ölçülen narsisizm düzeylerinin iki ay sonraki durumsal minnettarlık düzeylerini anlamlı biçimde olumsuz yönde yordadığı görülmüştür. Bu bulgular narsisizmin, minnettarlığın ortaya çıkmasını engelleyen temel kişilik özelliklerinden biri olduğunu desteklemektedir.

Tüm bu araştırmalar birlikte değerlendirildiğinde, minnettarlığın kişilikle karmaşık bir ilişki içinde olduğu; bazı kişilik boyutlarıyla ilişkili görünse de mevcut modellerle tam olarak açıklanamadığı görülmektedir. Bu nedenle minnettarlığın kişilik sistemi içinde özgün bir yapıya sahip olduğu yönündeki görüşler giderek güç kazanmaktadır.

2.1.4.2. Bilişsel Faktör

Minnettarlığın deneyimlenmesinde bilişsel süreçler belirleyici bir role sahiptir. Bir başka deyişle, bir kişinin bir hediyeyi veya iyiliği nasıl değerlendirdiği, bu davranışın arkasındaki niyeti nasıl yorumladığı ve iyiliğin kendisine sağladığı faydayı nasıl anlamlandırdığı, minnettarlığın ortaya çıkma ve yoğunluk düzeyini doğrudan etkileyebilmektedir. Minnettarlığın yalnızca duygusal bir tepki olmaktan çok, iyiliğin anlamına ilişkin bilişsel değerlendirmelerle şekillenen bir süreç olduğu giderek daha fazla kabul görmektedir. Bu bağlamda bireyin zihinsel atıfları, beklentileri, iyiliğin beklenmedikliği veya olağanlığı ile algılanan niyet, literatürde öne çıkan temel bilişsel unsurlardır.

Nitekim Wood vd. (2011), minnettarlığın iyilik ya da hediyenin kendisinden ziyade, bu iyiliğin "nasıl gerçekleştiğine" ilişkin bilişsel değerlendirmelerden etkilendiğini ortaya koymuştur. Aynı iyilik, farklı bağlamlarda sunulduğunda veya farklı niyetlerle yapıldığı düşünüldüğünde bireyin hissettiği minnettarlık seviyesi belirgin biçimde değişebilmektedir.

Smith vd. (2017) çalışması da bu bulguyu desteklemekte; özellikle beklenmedik, planlanmamış veya karşılık beklenmeden sunulan cömertliğin kişilerde daha yüksek düzeyde minnettarlık oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bireyler bir hediyeyi ya da iyiliği yalnızca nesnel olarak değil, aynı zamanda beklentileri ve karşı tarafın niyetine ilişkin algıları doğrultusunda bilişsel olarak değerlendirmektedir.

Öte yandan bazı araştırmalar, iyiliğin ardındaki motivasyonun minnettarlığın azalmasına neden olabileceğini göstermektedir. Bar-Tal vd. (1977), iyilik yapan kişinin davranışının zorunluluktan, toplumsal baskıdan ya da karşılık beklentisinden kaynaklandığının düşünülmesi durumunda, bireylerin daha az minnettarlık hissettiğini belirtmiştir. Özellikle kardeşler, ebeveynler veya çok yakın akrabalar gibi ilişkilerde iyiliklerin "zorunlu" ya da "beklenen" davranışlar olarak görülmesi, minnettarlığın zayıflamasına yol açabilmektedir. Bu durum, minnettarlığın yalnızca alınan faydayla değil, iyiliğin ardındaki niyetin samimi ya da gönüllü olup olmadığıyla da yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte Forster vd. (2017) farklı bir perspektif ortaya koyarak, minnettarlığın kişinin başkalarından beklediği cömertlik düzeyinden ziyade, alınan iyiliğin değerine ve katkının birey için ifade ettiği anlama bağlı olduğunu bulmuştur. Bu sonuç, iyilik yapana yönelik beklentilerin değil, iyiliğin kendisinin bireyde yarattığı faydanın minnettarlığın temel belirleyicisi olabileceğini göstermektedir. Araştırmacılar, bu çalışma ile önceki çalışmalar arasındaki tutarsızlıkların büyük ölçüde deneysel tasarımlardaki farklılıklardan kaynaklanabileceğini vurgulamakla birlikte, insanların cömertliğe ilişkin beklentilerinin minnettarlık üzerindeki etkisini anlamak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu bulguların bütüncül değerlendirmesi, minnettarlığın yalnızca duygusal bir tepki değil, aynı zamanda çok sayıda bilişsel sürecin etkileşimiyle ortaya çıkan karmaşık bir yapı olduğunu göstermektedir. Bireyin iyiliğin niteliği, niyeti, bağlamı ve beklentiler arasındaki uyumu nasıl değerlendirdiği, minnettarlık duygusunun oluşumunda kritik bir rol oynamaktadır.

2.1.4.3. Kültürel Faktör

Giriş bölümünde de vurgulandığı üzere, minnettarlık evrensel bir olumlu duygu olarak ele alınmakla birlikte, farklı kültürel bağlamlarda nasıl deneyimlendiği ve ifade edildiği konusunda önemli çeşitlilikler göstermektedir. Bu nedenle minnettarlığın kültürler arası karşılaştırmalar yoluyla incelenmesi, hem kuramsal hem de ampirik açıdan alanyazında önemli bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim antropoloji ve sosyoloji alanlarında yapılan çalışmalar, minnettarlık ifadelerinin kültürlere göre anlamlı biçimde farklılaşabildiğini

göstermektedir. Bu araştırmalar, yalnızca minnettarlığın dışa vurulma biçimlerinin değil, aynı zamanda bireylerin içsel şükran deneyimlerinin de kültürel normlar tarafından şekillendirildiğini ortaya koymaktadır (Appadurai, 1985; Ide, 1998).

Bu bağlamda Sommers ve Kosmitzki'nin (1988) Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yürüttükleri çalışma, kültürel normların minnettarlığın kavramsallaştırılması üzerindeki etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır. Araştırma bulgularına göre Amerikalı erkekler, Alman erkeklere kıyasla daha düşük düzeyde minnettarlık bildirmiş; ayrıca Amerikalı katılımcıların önemli bir kısmı minnettarlık düzeylerini ifade etmekten kaçınırken, Alman katılımcıların tamamı bu konuda görüş belirtmiştir. Bu durum, kültürlerin duyguların ifade edilmesine ilişkin beklentilerinin ve sosyal normlarının, minnettarlığın deneyimlenme ve ifade edilme biçimlerini belirleyebileceğine işaret etmektedir.

Benzer biçimde Morgan ve arkadaşlarının (2014) Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri örneklemleriyle yürüttükleri araştırma, minnettarlığın kültürel bağlama bağlı olarak yalnızca olumlu bir duygu olarak algılanmadığını göstermiştir. Araştırmada Birleşik Krallık'taki bireylerin minnettarlığı suçluluk, borçluluk, utanç ve yetersizlik gibi olumsuz duygularla ilişkilendirmeye daha yatkın oldukları belirlenmiştir. Bu bulgular, minnettarlığın anlamının ve duygusal tonunun kültürel değerler ve sosyal beklentiler doğrultusunda farklılaşabileceğini göstermektedir.

Kültürel farklılıkların minnettarlık üzerindeki etkisi yalnızca yetişkinlerle sınırlı değildir. Tudge ve arkadaşlarının (2016) Amerikalı, Brezilyalı, Çinli ve Rus çocuklarla gerçekleştirdikleri karşılaştırmalı çalışmada, minnettarlığın gelişimsel boyutlarının da kültürel bağlamdan etkilendiği ortaya konmuştur. Çalışma bulguları, somut minnettarlığın kültürler arasında farklı sıklıkta ifade edildiğini; özellikle Rus çocukların somut minnettarlığı daha az, buna karşılık bağlayıcı minnettarlığı daha yüksek düzeyde ifade ettiklerini göstermiştir. Araştırmacılar, bu farklılıkların kültüre özgü çocuk yetiştirme anlayışları, değer sistemleri ve aile içi etkileşimlerle yakından ilişkili olduğunu vurgulamıştır.

Tüm bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, minnettarlığın evrensel bir duygu olmakla birlikte, kültürel normlar, sosyal kurallar, değerler ve aile yapıları tarafından biçimlenen çok boyutlu bir psikolojik yapı olduğu söylenebilir. Bu nedenle farklı kültürel bağlamlarda yetişen bireylerin minnettarlık düzeylerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, kültürün bu duygu üzerindeki belirleyici rolünü daha iyi anlamaya katkı sağlamaktadır. Türkiye ve Kırgızistan gibi tarihsel ve kültürel bağları bulunan ancak farklı toplumsal yapılara sahip ülkelerin karşılaştırılması da bu açıdan anlamlı bir araştırma zemini sunmaktadır.

2.1.4.4. Ebeveyn Faktörü

Kültürel çalışmalarda minnettarlığın gelişiminde ebeveynliğin önemli bir rol oynadığı sıklıkla vurgulansa da, ebeveynlerin çocuklarının minnettarlık eğilimini nasıl etkilediğini inceleyen araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu konuda yapılan az sayıdaki çalışmadan biri, dördüncü ve beşinci sınıf öğrencileri ile onların ebeveynlerini kapsayan araştırmadır. Hoy vd. (2013), çocukların ve annelerin öz-bildirim yoluyla ölçülen minnettarlık düzeyleri arasında küçük ancak istatistiksel olarak anlamlı bir pozitif ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık aynı ilişkinin çocuklar ile babaları arasında görülmemesi dikkat çekici bir bulgudur. Araştırmada ayrıca annelerin minnettarlık düzeyi ile çocukların yaşam doyumu arasında anlamlı bir pozitif ilişki saptanmıştır. Bununla birlikte çalışmanın tamamen ilişkisel bir tasarıma dayanması nedeniyle, ebeveynlerin minnettarlığının çocuklarda nasıl bir mekanizma üzerinden etki yarattığı ya da bu etkinin doğuştan gelen özelliklerle mi yoksa yetiştirme tarzıyla mı ilişkili olduğu konusunda kesin bir çıkarım yapılamayacağı belirtilmiştir.

2.1.5. Psikoloji Perspektifinden Minnettarlığın Anlamı

Psikoloji alan yazını incelendiğinde, minnettarlığa yönelik araştırmaların yaklaşık son 30 yıl içerisinde belirgin şekilde geliştiği görülmektedir. Bu süreçte minnettarlık kavramı tek bir tanımla sınırlandırılmamış; aksine farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde çok boyutlu bir yapı olarak ele alınmıştır. Örneğin minnettarlık kimi zaman bir durum ya da duygusal tepki (McCullough, Emmons & Tsang, 2002), kimi zaman bir erdem veya karakter gücü (Peterson & Seligman, 2004), kimi zaman bir ahlaki duygu, motivasyon ya da sosyal güdü (McCullough, Kilpatrick, Emmons & Larson, 2001) olarak tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra alanyazında minnettarlığın bir duygu, bir baş etme stratejisi, bir beceri ya da zaman içinde gelişebilen bir tutum olarak da ele alındığı görülmektedir (Emmons & Crumpler, 2000). Bu çeşitlilik, minnettarlığın psikoloji alanında çok yönlü bir kavram olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Psikolojik bir durum olarak minnettarlık, yaşamın sunduğu olumlu unsurlar karşısında duyulan içten bir teşekkür, takdir ve hayranlık duygusu olarak ifade edilmektedir (Uysal & Bingöl, 2013). Minnettarlığın işleyişinde birey, kendisine sunulan bir faydayı ya da iyiliği fark ederek bu iyiliğin kaynağına yönelik bilişsel ve duygusal bir değerlendirme yapar. İyiliği sağlayan kişi "iyiliksever", yapılan davranış ise "iyilik" olarak adlandırılır. Böylece iyiliği alan birey hem yapılan davranışın değerini hem de bu davranışın kaynağını bilinçli bir farkındalıkla değerlendirir. Roberts'ın (2004; akt., Akın & Yalnız, 2015) belirttiği üzere, minnettarlığın oluşmasını sağlayan temel bilişsel mekanizma bu farkındalık sürecine dayanmakta; bireyin

iyiliği algılayıp anlamlandırması, minnettarlığın duygusal olarak ortaya çıkması için gerekli şartı oluşturmaktadır.

2.1.6. Minnettarlığı Açıklayan Kuramlar

Psikoloji alanında minnettarlık araştırmalarının artış göstermesiyle birlikte bir duygu ve bir kişilik özelliği olarak minnettarlığa ilişkin çeşitli kuramlar oluşturulmuştur. Bu kuramlar daha çok minnettarlığın işlevlerine ve kişiler arası ilişkilerdeki yerlerine dair açıklamalar getirmektedir.

2.1.6.1. Evrimsel Kurama Göre Minnettarlık

Duyguların işlevlerine odaklanan çağdaş psikoloji yaklaşımları, bireylerin deneyimlediği temel duyguların yalnızca öznel yaşantılar olmadığını; aynı zamanda sosyal uyum, kişilerarası ilişkiler ve toplumsal işleyiş açısından önemli düzenleyici roller üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda minnettarlık, bireyin kendisine yöneltilen bir iyiliği fark etmesi, bu iyiliği değerli olarak değerlendirmesi ve karşılık olarak prososyal eğilimler geliştirmesiyle ilişkili bir duygu olarak ele alınmaktadır. Alanyazında minnettarlığın, kişilerarası yardımlaşmayı sürdürme, karşılıklılığı destekleme ve sosyal bağları güçlendirme gibi işlevler aracılığıyla toplumsal uyuma katkı sağladığı vurgulanmaktadır (McCullough, Kilpatrick, Emmons & Larson, 2001; Emmons & McCullough, 2003; Wood, Joseph & Linley, 2007). Bu yönüyle minnettarlık, bireylerin yardım davranışlarına uygun sosyal tepkiler geliştirmesine aracılık eden, ahlaki ve ilişkisel boyutları olan temel bir olumlu duygu olarak değerlendirilmektedir.

Minnettarlık, bireylerin kendilerine yöneltilen yardım davranışlarına verdikleri tepkileri düzenleyen ve karşılıklılığa dayalı sosyal ilişkilerin sürdürülmesine katkı sağlayan bir duygu olarak ele alınmaktadır. Evrimsel psikoloji perspektifinde minnettarlığın, özellikle akrabalık bağlarının bulunmadığı sosyal ilişkilerde yardımlaşmanın devamlılığını sağlamak üzere işlevsel bir rol üstlendiği vurgulanmaktadır (Trivers, 1971, akt. McCullough vd., 2001). Bu çerçevede minnettarlık, bireyi fayda sağlayan kişiye karşı sözel ya da sözel olmayan olumlu geri bildirimler vermeye ve gelecekte karşılık verme eğilimi göstermeye motive eden bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Nitekim araştırmalar, bireylerin aynı yardım davranışı karşısında akraba olmayan kişilere yönelik daha yüksek düzeyde minnettarlık hissettiklerini ortaya koymakta; bu durum, genetik yakınlıkla açıklanamayan sosyal bağların sürdürülmesinde minnettarlığın düzenleyici bir rol oynadığına işaret etmektedir (Bar-Tal vd., 1977, akt. Emmons & McCullough, 2003). Bu bulgular, minnettarlığın yalnızca bireysel bir

duygu değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri dengeleyen ve iş birliğini destekleyen işlevsel bir sosyal duygu olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda minnettarlık, akraba olmayan bireyler arasında karşılıklı yardımı teşvik eden bir adaptasyon olarak işlev görmektedir. Minnettarlığın iki kişi arasındaki güven düzeyini artırdığına dair bulgular (McCullough, Kimeldorf & Cohen, 2008), bu duygunun sosyal ilişkileri başlatma, sürdürme ve güçlendirme açısından önemli bir evrimsel role sahip olduğunu göstermektedir. Güven, özellikle yabancılarla kurulan ilişkilerde kritik bir faktördür ve minnettarlık bu ilişkiyi devam ettirmek için sinyal niteliğinde bir iletişim mekanizması sağlamaktadır.

Trivers'in (1971) karşılıklılık kuramı çerçevesinde, yardım davranışlarının sürdürülebilir olabilmesi için bireylerin belirli bilişsel yetkinliklere sahip olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yetkinlikler arasında sosyal ilişkilerde bireyleri tanıyabilme, yardım eden ile etmeyeni ayırt edebilme, karşılık vermeyen "beleşçi" davranışları tespit edebilme ve geçmişte gerçekleşen yardımları zihinsel olarak izleyebilme yer almaktadır (Trivers, 1971, akt. McCullough vd., 2001). Bu bağlamda minnettarlığın dışavurumu, bireyin adil ve güvenilir bir sosyal ortak olduğunu göstermesine olanak tanıyarak olası sosyal yaptırımlardan korunmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla minnettarlık, yalnızca sosyal ilişkileri güçlendiren bir duygu olmanın ötesinde, bireyin topluluk içindeki güvenilirliğini, iş birliğine açıklığını ve karşılıklılığa dayalı ilişkilere yatkınlığını yansıtan önemli bir sosyal sinyal olarak değerlendirilmektedir.

Karşılıklılık sisteminin işleyişi yalnızca insanlarla sınırlı değildir. Bonnie ve de Waal (2004), minnettarlığın birçok kültürde evrensel bir olgu olarak görülmesini, bunun insan doğasının bir parçası olduğuna işaret eden güçlü bir kanıt olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte karmaşık yardım takasının bazı hayvan türlerinde de gözlemlenebilmesi, minnettarlığın temel mekanizmalarının yalnızca insanlara özgü olmadığını düşündürmektedir. Smith'in The Theory of Moral Sentiments adlı eserinde hayvanların diğerlerine karşı minnettarlık hissedebileceğinden söz ettiği, Bonnie ve de Waal (2004) tarafından belirtilmektedir. Ancak mevcut alanyazında, hayvanların minnettarlığı insanlar gibi bilişsel farkındalık ve sembolik ifade içeren bir ahlaki duygu olarak deneyimlediklerine dair güçlü ampirik kanıtların sınırlı olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak evrimsel kuram, minnettarlığı yalnızca bir duygu olarak değil, sosyal işbirliğini, güveni ve karşılıklılığı destekleyen adaptif bir mekanizma olarak görmektedir. Minnettarlığın gelişimi, insan türünün sosyal yaşamı organize etme biçimiyle yakından ilişkili

olup, özellikle akraba olmayan bireyler arasındaki işbirliğini sürdürebilmek açısından hayati öneme sahiptir.

2.1.6.2. Ahlaki Duygu Kuramı

McCullough ve çalışma arkadaşları (2001), yaptıkları incelemelerde minnettarlığın empati ve suçluluk gibi temel ahlaki duygular arasında değerlendirilebileceğini öne sürmüştür. Ancak bu duygulardan farklı olarak minnettarlık, kişinin istemeden ve herhangi bir karşılık beklentisi olmaksızın kendisine yapılan iyiliğe yönelik verdiği olumlu, sosyal ve ahlaki bir tepkidir. McCullough, Emmons ve Tsang (2002), minnettarlığın özellikle iyiliğin kasıtlı olarak sunulduğu ve bu iyiliğin iyiliksever açısından belirli bir bedel içerdiği durumlarda güçlü biçimde deneyimlendiğini ifade etmektedir. Bu yönüyle minnettarlık, bireyin yalnızca faydayı değil, aynı zamanda bu faydayı ortaya koyan kişinin niyetini ve çabasını da ahlaki olarak değerlendirdiği bir duygu haline gelmektedir.

Bu kuramı destekleyen araştırmalar, yardım davranışı maliyetli olsa bile minnettarlık duygusunun bu davranışların devamını teşvik ettiğini göstermektedir (Algoe & Haidt, 2009; Bartlett & Desteno, 2006). Minnettarlığın bu yapısı, sosyal ilişkilerde karşılıklı dayanışmayı güçlendiren kritik bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir.

Öte yandan minnettarlık duygusunun ortaya çıkması, bireyin kendi çabalarını görmezden geldiği anlamına gelmez. Aksine kişi, sahip olduğu kazanımların yalnızca kendi emekleriyle değil, başkalarının katkılarıyla da mümkün olduğunu fark eder. McCullough, Emmons ve Tsang'ın (2002) belirttiği gibi, birey minnettarlık duyduğunda hem kendi çabasını hem de başkalarının katkısını bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bu durum, minnettarlığın ahlaki duygu olmasının yanında ilişki odaklı bir farkındalık ve değerlendirme sürecini de içerdiğini göstermektedir.

2.1.6.3. Pozitif Duyguların Genişletme ve İnşa Etme Kuramı

Fredrickson (2001), Pozitif Duyguların Genişletme ve İnşa Etme Kuramı'nda insanların minnettarlık da dâhil olmak üzere pozitif duygu deneyimlerinin psikolojik işlevlerini kapsamlı biçimde ele almıştır. Literatürde bazı araştırmacılar minnettarlığı sürekli bir eğilim, erdem veya kişilik özelliği olarak değerlendirse de, Fredrickson minnettarlığı geçici ve durumsal bir pozitif duygu olarak kavramsallaştırmakta ve bu duygunun bireyin bilişsel süreçlerini nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır.

Genel olarak negatif duygular çevredeki tehditlere ve problemlere dikkat çekerken, pozitif duygular daha çok fırsatlara odaklanmayı sağlamaktadır. Negatif duyguların hayatta kalma açısından doğrudan ve hızlı tepki verme gibi işlevleri bulunurken, pozitif duygular

kişinin düşünce ve davranış repertuarını genişletici (broaden) bir etkiye sahiptir. Fredrickson'ın kuramına göre pozitif duygular, bireyin anlık düşünce–eylem seçeneklerini artırmakta; bu genişleme zaman içinde bireyin psikolojik, sosyal, fiziksel ve bilişsel kaynaklarını inşa etmesine (build) katkı sağlamaktadır. Böylece pozitif duygular, kısa vadede genişletici etki yaratırken, uzun vadede bireyin hayatta kalma, dayanıklılık geliştirme, üretkenlik ve sosyal uyum gibi işlevlerini destekleyen kalıcı kaynakların oluşmasına yardımcı olmaktadır. Bu evrimsel bakış açısını, pozitif duyguları ve minnettarlık benzeri davranışları sergileyebilen primatlarda gözlemlenen sosyal örüntüler de desteklemektedir (de Waal & Berger, 2000).

Pozitif duyguların davranışsal işleyişi "eylem yatkınlıkları" kavramıyla sıkı ilişkilidir. Eylem yatkınlığı, bireyin belirli bir duygu yaşadığında hangi davranışlara yönelme eğiliminde olduğunu ifade etmektedir (Frijda, Kuipers & ter Schure, 1989). Negatif duygular genellikle belirli ve hızlı eylem yatkınlıkları doğurur (kaçma, savaşma vb.) ve tehlike karşısında hayati rol oynar. Pozitif duygular ise daha belirsiz fakat genişletici eylem yatkınlıklarına sahiptir; kişinin yeni düşünceler üretmesini, başkalarıyla bağ kurmasını, öğrenmesini ve keşfetmesini kolaylaştırır (Fredrickson, 1998).

Geleneksel yaklaşımlar pozitif duyguların işlevlerini açıklamakta yetersiz kaldığı için Fredrickson (1998; 2001), Pozitif Duyguların Genişletme ve İnşa Etme Modeli'ni ortaya koymuştur. Bu modele göre pozitif duygular bireyin davranış ve düşünce repertuarını genişletip yeni kaynaklar oluşturmasını sağlayarak hem psikolojik hem de sosyal işlevlere katkı sunmaktadır.

Minnettarlık da bu modelde önemli bir pozitif duygu olarak ele alınmaktadır. Minnettarlık, bireyin hayatındaki olumlu unsurları fark etmesine, kimlerin kendisi için değerli olduğunu belirlemesine ve iyiliklerin anlamını derinleştirmesine yardımcı olmaktadır. Minnettarlık duygusunu deneyimlemek, kişinin bilişsel kaynaklarını organize etmesini, olumlu ilişkilerini güçlendirmesini ve sosyal destek ağlarını genişletmesini kolaylaştırmaktadır. Fredrickson (1998; 2001), minnettarlığın sevgi, takdir ve bağlılık gibi olumlu sosyal duyguların inşa edilmesine katkı sağladığını; kişinin aldığı iyiliği geri ödemek için yaratıcı çözümler üretmesine olanak tanıdığını belirtmektedir. Bu süreçte kazanılan bilişsel ve sosyal kaynaklar, ihtiyaç durumlarında kullanılabilecek kalıcı psikolojik rezervler haline gelmektedir.

Kuramın öngörülerine göre bireyler minnettarlık vder pozitif duyguları deneyimleyerek kendilerini daha yaratıcı, bilgili, dirençli, sosyal ve sağlıklı bir biçimde geliştirebilmektedir. Böylece minnettarlık, yalnızca anlık bir duygu değil; bireyin uzun vadeli iyi oluşunu destekleyen temel bir yapı taşı olarak kabul edilmektedir.

2.1.6.4. Bulma - Hatırlama - Bağlama Kuramı

Minnettarlığa ilişkin önemli çağdaş kuramsal yaklaşımlardan biri, Algoe (2012) tarafından geliştirilen Bulma – Hatırlama – Bağlama Kuramıdır. Bu kurama göre minnettarlık, kişilerarası ilişkilerin gelişiminde ve sürdürülmesinde temel bir sosyal duygu olarak işlev görür ve üç ana mekanizma üzerinden iyi oluşa katkı sağlar: yeni ilişkiler bulma (find), mevcut olumlu ilişkileri hatırlama (remind) ve var olan ilişkileri güçlendirme ya da bağlama (bind). Algoe'ya göre minnettarlık, bir yabancıya güvenmeyi nasıl öğrendiğimizden çok, önem verdiğimiz kişilerle nasıl bir ilişki kurduğumuzu, bu ilişkiyi nasıl canlı tuttuğumuzu ve zaman içinde nasıl daha güçlü hale getirdiğimizi açıklamada etkili bir model sunmaktadır.

Kuramın temel dayanak noktalarından biri algılanan duyarlılık (perceived responsiveness) kavramıdır. Duyarlılık, ilişkisel yakınlığın gelişiminde kilit bir unsur olup, kişinin kendisine yapılan iyiliğin ardındaki niyeti fark etmesiyle ortaya çıkar. Bir kişi yardım karşısında minnettarlık hissettiğinde, aynı zamanda fayda sağlayanın duyarlı, özenli ve kendisini önemseyen bir davranışta bulunduğunu da algılamış olur (Algoe vd., 2008). Bu algı, kişinin yardım edene yönelik bakış açısını olumlu yönde günceller; iyilik yapan kişiye güveni artırır, ilişkinin değerini güçlendirir ve kimi zaman yeni bir sosyal bağ kurulmasını dahi mümkün kılar. Başka bir ifadeyle minnettarlık, karşıdaki kişinin davranışının fark edildiğini, onaylandığını ve değer verildiğini gösteren sosyal bir sinyal işlevi görmektedir.

Kurama göre minnettarlık deneyimi, ilişki geçmişi ne olursa olsun kişilerarası bağı güçlendirme fırsatı sunar. Minnettarlık hem yeni ilişkilerin başlangıcını kolaylaştırabilir (bulma), hem de mevcut ilişkilerde bireyin partnerinin katkılarını hatırlamasını sağlayarak ilişkinin duygusal niteliğini güçlendirebilir (hatırlama). Aynı zamanda ilişkideki olumlu davranışları pekiştirerek bağın duygusal olarak daha sağlam hale gelmesine katkıda bulunur (bağlama). Bu nedenle minnettarlık, yalnızca bir duygusal tepki değil; kişiler arası ilişkilerin gelişimi ve sürdürülmesinde etkili olan temel bir sosyal mekanizma olarak görülmektedir.

2.1.7. Minnettarlığın Faydaları

Minnettarlık, bireyin psikolojik iyi oluşunu destekleyen ve kişilerarası ilişkilerin niteliğini güçlendiren önemli bir olumlu duygu olarak görülmektedir. Bu duygu, hem kişinin içsel kaynaklarını zenginleştirmekte hem de sosyal etkileşimlerde daha uyumlu ve destekleyici davranışların ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle minnettarlığın faydalarını hem bireysel hem de sosyal boyutlarda ele almak gerekmektedir.

2.1.7.1. Minnettarlık ve Bireysel Faydalar

Araştırmalar, minnettarlığın bireyin psikolojik ve sosyal iyi oluşu açısından çok yönlü katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır (Emmons & McCullough, 2003; Henderson, 2009; McCullough, Emmons, Kilpatrick & Larson, 2001; Wood, Froh & Geraghty, 2010). Minnettarlığın en belirgin faydalarından biri, bireyin daha sağlıklı, dayanıklı ve psikolojik olarak dengeli bir yapıya sahip olmasına yardımcı olan pozitif duyguları artırmasıdır (Froh vd., 2011; Lyubomirsky vd., 2005). Pozitif duyguların güçlenmesi, kişinin hem içsel kaynaklarını hem de sosyal ilişkilerini olumlu yönde etkileyerek genel yaşam kalitesini artırmaktadır.

Pozitif duygularla yakından ilişkili olan minnettarlık, affetmeyi kolaylaştırarak bireyin hem kendisiyle hem de çevresindekilerle olan ilişkilerinin niteliğini artırmaktadır (Wood, Froh & Geraghty, 2010). Minnettarlık, olumlu düşünceyi destekleyerek olumsuz duyguların azalmasına katkı sağlamakta ve bireyin zihinsel süreçlerini daha sağlıklı bir yöne kanalize etmektedir (Emmons & Mishra, 2010). Bunun yanı sıra minnettarlık, ahlaki bir motivasyon kaynağı olarak prososyal davranışların oluşmasını teşvik eder; yardım davranışlarını güçlendirir ve kişiler arası bağların kuvvetlenmesine katkıda bulunur. Empati, hoşgörü, affedicilik ve dünya hakkında daha olumlu bir algı gibi birçok olumlu psikolojik özelliğin gelişmesine aracılık etmektedir (Katherine Nelson & Lyubomirsky, 2016; Tong & Yang, 2011). Bireyler kendilerine yapılan iyiliği kabul ettiklerinde minnettarlık duygusu oluşmakta; bu duygu hem ahlaki güdülenmeyi artırmakta hem de yardım eden kişinin gelecekte benzer davranışları sürdürmesini kolaylaştırmaktadır (Oğuz Duran, 2015).

Minnettarlık aynı zamanda bireyin ruhsal iyilik hâlini destekleyen önemli bir kaynaktır. Zor zamanlarda bile kişinin hayatındaki olumlu yönleri fark etmesine yardımcı olarak hem kişisel hem de ilişkisel refahı arttırmaktadır (Jain & Jaiswal, 2016). Bu olumlu düşünce kalıpları zaman içinde depresyon belirtilerinin azalmasına katkıda bulunmakta (Lambert vd., 2009; Lambert, Fincham & Stillman, 2012) ve stres düzeyinin düşmesine bağlı olarak daha düzenli ve kaliteli bir uykuya zemin hazırlamaktadır (Emmons & McCullough, 2003). Minnettarlık, narsisizmin azalmasına ve dolayısıyla sosyal ilişkilerin daha sağlıklı şekilde kurulup sürdürülmesine de katkı sağlamaktadır (Algoe, Haidt & Gable, 2008; Farwell & Wohlwend-Lloyd, 1998). Bunun yanında, olumlu kişilik özellikleriyle bağlantılı olan minnettarlık, bireyin problem çözme becerisini ve yaşamla başa çıkma kapasitesini güçlendiren bir rol oynamaktadır (Fredrickson & Branigan, 2005; Park, Peterson & Seligman, 2004).

Özetle, minnettarlık duygusu yüksek olan bireylerin duygusal iyi oluş düzeyleri daha yüksektir, sosyal ilişkileri daha sağlıklıdır ve stresle başa çıkma becerileri daha güçlüdür. Bu

bireyler genel olarak daha iyi uyku düzenine sahip olmakta, daha az saldırganlık göstermekte, daha yüksek fiziksel ve psikolojik sağlık bildirmekte, travmalara karşı daha dirençli olmakta, empati düzeyleri daha yüksek ve benlik saygıları daha sağlam olmaktadır (Jain & Jaiswal, 2016).

Fiziksel sağlığa ilişkin bulgular da minnettarlığın olumlu etkilerini desteklemektedir. Minnettarlık düzeyi yüksek bireylerin daha iyi fiziksel sağlık bildirdikleri (Krause & Hayward, 2014; Hill vd., 2013) ve sağlıklı yaşam davranışlarını sürdürme olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür (Hill vd., 2013). Bunun yanı sıra bu bireylerin sağlık sorunları için yardım aramaya daha istekli oldukları, günlük yaşamlarında daha iyi ve uzun süreli uyku deneyimledikleri de rapor edilmiştir (Mills vd., 2015; Ng & Wong, 2013; Wood vd., 2009).

2.1.7.2. Minnettarlık ve Sosyal Faydalar

Minnettarlık, bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığıyla yakından ilişkili bir duygu olmakla birlikte, en belirgin şekilde sosyal bağlamlarda ortaya çıkan ve sosyal süreçler üzerinde güçlü etkiler yaratan bir olgudur. Araştırmalar, minnettarlığın bireyleri daha cömert, daha yardımsever ve toplum yararına davranışlar sergileme konusunda motive ettiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra minnettarlık, romantik ilişkilerden iş yaşamına kadar farklı sosyal ortamlarda ilişkilerin niteliğini artırmakta ve topluluk içindeki etkileşimleri olumlu yönde şekillendirmektedir. Diğer bir ifadeyle, minnettarlığın bireysel düzeyde sağladığı faydaların önemli bir kısmı, sosyal faydalarla iç içe geçmiş durumdadır.

2001 yılından itibaren yapılan çok sayıda çalışma, minnettarlık ile toplum yanlısı davranış (prosocial behavior) arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Toplum yanlısı davranışlar; başkalarına fayda sağlamayı amaçlayan gönüllü eylemler olarak tanımlanmaktadır. Bunlar gündelik yaşamda yiyeceği paylaşmak, bir kapıyı başkasının geçmesi için açık tutmak gibi küçük prososyal davranışlardan; oy verme, gönüllülük faaliyetlerine katılma ya da bağış yapma gibi daha geniş vatandaşlık davranışlarına kadar çeşitlilik göstermektedir.

Minnettarlığın toplum yanlısı davranışlar üzerindeki etkisini gösteren temel araştırmalardan biri McCullough vd. (2002) tarafından yürütülmüştür. Bu çalışmada, başkaları tarafından daha minnettar olarak değerlendirilen bireylerin daha fazla prososyal davranış sergilediği bulunmuştur. Benzer şekilde üniversite öğrencileriyle yapılan bir başka çalışma, minnettarlık hisseden bireylerin kendilerine yardım eden kişiyle ilgisi olmayan üçüncü kişilere bile yardım etme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermiştir. Kontrollü bir laboratuvar deneyinde ise minnettarlık düzeyi yüksek katılımcıların hem yardım kuruluşlarına daha yüksek

miktarda bağış yaptığı hem de para takası oyunlarında daha cömert davrandığı ortaya konmuştur (Yost-Dubrow & Dunham, 2017).

Minnettarlık ve toplum yanlısı davranışlar arasındaki ilişkiyi daha kapsamlı değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen bir meta-analiz çalışmasında, 65 araştırmadan elde edilen veriler bir araya getirilmiş ve minnettarlık ile prososyal davranışlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ve orta düzeyde pozitif bir ilişki bulunduğu rapor edilmiştir (Ma vd., 2017). Bu bulgu, minnettarlığın evrensel düzeyde sosyal fayda sağlayan bir duygu olduğuna dair güçlü kanıt sunmaktadır.

İş yaşamına yönelik araştırmalar sınırlı olmakla birlikte, mevcut bulgular minnettarlığın iş ortamında da olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Minnettarlık deneyimleyen çalışanların işlerine daha fazla bağlılık gösterdikleri, iş tatminlerinin arttığı ve iş arkadaşlarına karşı daha yardımsever, daha saygılı ve daha işbirlikçi oldukları belirlenmiştir. Grant ve Wrzesniewski (2010) tarafından çağrı merkezi çalışanlarıyla yapılan bir çalışmada, başkalarının iyiliğine önem veren "başkası odaklı" çalışanların daha yüksek düzeyde suçluluk ve minnettarlık hissettikleri ve bu duyguların onların iş performansını artırmaya katkıda bulunduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar, minnettarlığın yalnızca kişiler arası bağları güçlendirmekle kalmadığını, aynı zamanda iş ortamında motivasyonu ve üretkenliği destekleyen bir psikolojik kaynak olduğunu göstermektedir.

2.1.8. Minnettarlığın Ölçülmesi

Minnettarlığın psikolojik alanyazında ölçülmesi, hem bir kişilik eğilimi (trait) hem de bir duygu durumu (state) olarak ele alınması nedeniyle farklı yöntem ve araçlarla gerçekleştirilmektedir. Bir kişilik özelliği olarak minnettarlığın ölçümünde özellikle kağıt-kalem tipi özbildirim ölçeklerinin yaygınlaştığı görülmektedir. Bu doğrultuda en sık kullanılan ölçeklerden ikisi, Watkins, Woodward, Stone ve Kolts (2003) tarafından geliştirilen GRAT (Gratitude, Resentment and Appreciation Test) ile McCullough, Emmons ve Tsang (2002) tarafından geliştirilen GQ-6'dır. Bu ölçekler, araştırmalarda minnettarlığı eğilimsel bir yapı olarak değerlendirmede temel başvuru araçları haline gelmiştir. Öte yandan minnettarlık bir duygu olarak ele alındığında, ölçüm daha kısa ve doğrudan sorularla yapılmakta; kişilere belirli bir durum karşısında ne kadar minnettar hissettikleri sorulmaktadır (McCullough vd., 2002).

Minnettarlığın dolaylı biçimde ya da minnettarlık duygusunu takiben ortaya çıkan davranışlar üzerinden ölçüldüğü çalışmalar da bulunmaktadır. Bu yaklaşımda temel amaç, katılımcılarda minnettarlık duygusunu deneyimletecek koşullar oluşturarak, bu duyguya bağlı bilişsel ya da davranışsal çıktıları incelemektir. Örneğin Bartlett, Condon, Cruz, Baumann ve

Desteno'nun (2012) çalışmasında laboratuvara gelen katılımcıların bilgisayarları özellikle çalışmaz hale getirilmiş, ardından bir işbirlikçi tarafından yardım edilerek minnettarlık duygusu yaratılmış ve devamında duygusal tepkiler ölçülmüştür. Benzer şekilde bazı çalışmalarda katılımcılardan hayatlarında minnettar oldukları olayları, kişileri veya neden birine minnettar olduklarını düşünmeleri istenmiş (Lyubomirsky, Dickerhoof, Boehm ve Sheldon, 2011; Puente-Diaz ve Cavazos-Arroyo, 2016), bazı çalışmalarda ise yoğun duygusal etki yaratan senaryolar okutulmuştur. Fox, Kaplan, Damasio ve Damasio'nun (2015) araştırmasında, II. Dünya Savaşı'ndaki soykırımdan başkalarının yardımı sayesinde kurtulan kişilerin anlatımlarını okuyan katılımcıların kendilerini o durumda hayal etmeleri sağlanmış ve ortaya çıkan minnettarlık beyin dalgaları üzerinden ölçülmüştür. Bunun yanı sıra, günlük tutma yöntemi de minnettarlık ölçümünde sık kullanılan bir diğer tekniktir; katılımcılardan gün içinde minnettar oldukları olayları yazmaları istenmekte ve değişim takip edilmektedir (Kaczmarek, Kashdan, Drazkowski, Enko, Kosakowski, Szaefer ve Bujacz, 2015; Lau ve Sheung-Tak, 2012).

Minnettarlık dışavurumunun ölçümü ise daha çok bireylerin minnettarlıklarını nasıl ifade ettiklerinin değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Bu tür çalışmalarda katılımcılara minnettarlıklarını hangi yollarla ifade edeceklerine ilişkin açık uçlu sorular yöneltilmekte (Baumgarten-Tramer, 1938; Freitas, Pieta ve Tudge, 2011) ya da doğrudan bir kişiye teşekkür etmeleri istenmektedir (Grant ve Gino, 2010). Bazı çalışmalarda minnettarlığın sözel, davranışsal ya da mektupla ifade edilmesi de incelenmiştir (Chang vd., 2013; Kruse, Chancellor, Ruberton ve Lyubomirsky, 2014; Lambert ve Fincham, 2011). Minnettarlığın davranışsal göstergelerinin araştırıldığı bazı çalışmalarda ise minnettarlık duygusunu yaşayan bireyin yardım eden kişiye daha sonra destek verme isteği ya da iletişim kurma eğilimi bir gösterge olarak değerlendirilmiştir (Williams ve Bartlett, 2015).

Alanyazında minnettarlık ölçme araçları görece yeni bir alan olduğundan, özellikle gençlerle çalışılan ölçme araçlarının sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda en sık kullanılan ölçekler arasında GRAT (Watkins vd., 2003), S-GRAT ya da Türkçe adıyla K-MGTÖ (Watkins vd., 2003), Minnettarlık Ölçeği GQ-6 (McCullough vd., 2002) ve Minnettarlık Sıfatları Listesi (McCullough vd., 2002) yer almaktadır. GRAT'ın tam versiyonu henüz Türkçeye uyarlanmamış olmakla birlikte, kısa formu olan K-MGTÖ üniversite öğrencileri üzerinde Oğuz-Duran (2017) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. GQ-6 ise dünyanın pek çok ülkesinde uyarlanmış (örn. Belendez, 2011; Caputo, 2016; Chen vd., 2008; Jans-Beken & Lataster, 2015; Kobayashi, 2013; Kossakowska & Kwiatek, 2015; Martos, Magdolna &

Desfalvi, 2014; Naito ve Sakata, 2010; Proyer, Ruch ve Buschor, 2012) ve Türkiye'de hem üniversite öğrencileri (Yüksel & Oğuz-Duran, 2012a) hem de yetişkin örneklem üzerinde doğrulanmıştır (Yüksel & Oğuz-Duran, 2012b).

Türkiye'de minnettarlık ölçümü alanında ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarının son yıllarda arttığı görülmektedir. Bunlardan biri Araz ve Erdugan'ın (2017) geliştirdiği Minnettarlık Dışavurum Ölçeğidir. Bu çalışma, bireylerin minnettarlık duygusunu davranışsal olarak nasıl ifade ettiklerini ölçmeye yönelik özgün bir araç ortaya koymuş; ölçeğin üç alt boyut içeren tek faktörlü bir yapı sergilediği belirlenmiştir. Benzer biçimde Acar (2022), üniversite öğrencileri üzerinde Likert tipi bir Minnettarlık Ölçeği geliştirmiş ve çalışmanın sonunda 5 faktörlü, 22 maddelik geçerli ve güvenilir bir ölçek formu elde etmiştir.

Minnettarlığın iş yaşamındaki ifade biçimlerine yönelik daha yeni bir çalışma ise Uğrak, Akyüz ve Aksungur (2024) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, Youssef-Morgan vd. (2022) tarafından geliştirilen İş Minnettarlığı Ölçeği Türkçeye uyarlanmış ve 343 sağlık çalışanı üzerinde geçerlik-güvenirlik analizleri yapılmıştır. Elde edilen bulgular, ölçeğin hem sağlık çalışanları hem de farklı meslek grupları için kullanılabilecek nitelikte olduğunu göstermiştir.

Yakın ilişkilerde minnettarlık ifadesini değerlendirmeye yönelik önemli bir başka ölçek uyarlama çalışması ise Akın ve Yalnız (2015) tarafından yürütülmüştür. Lambert, Clark, Durtschi, Fincham ve Graham (2010) tarafından geliştirilen Yakın İlişkilerde Minnettarlığı İfade Etme Ölçeği (YİMİEÖ), 304 üniversite öğrencisinden elde edilen verilerle Türkçeye uyarlanmış ve orijinal formundaki tek faktörlü yapıyı mükemmel uyum değerleri ile doğrulamıştır. Ölçek yakın ilişkiler bağlamında minnettarlığın ifadesini ölçmek için alanyazına kazandırılmış güvenilir ve geçerli bir araçtır.

Tüm bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, minnettarlığın ölçülmesine yönelik uluslararası literatürde çok çeşitli yöntemlerin kullanıldığı, ancak Türkiye'de hem eğilimsel minnettarlığı hem de minnettarlık dışavurumunu kapsayan ölçeklerin sayısının yeni yeni arttığı görülmektedir. Özellikle son yıllardaki çalışmalar, minnettarlığın yalnızca bilişsel-duygusal değil, aynı zamanda sosyal ve ilişkisel bir süreç olarak ölçülmesine yönelik kapsamlı araçların geliştiğini göstermekte; bu durum Türkiye'de minnettarlık araştırmalarının derinleşmesine önemli katkılar sunmaktadır. Ayrıca, Kırgız bilim literatüründe minnettarlık kavramı üzerinde ölçek geliştirilme yada uyarlama çalışmalarına rastlanmamıştır.

2.1.9. Minnettarlık ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Minnettarlık, pozitif psikolojinin gelişimiyle birlikte son yirmi yılda uluslararası alanyazında giderek artan bir ilgi görmüş; bireysel iyi oluş, kişilerarası ilişkiler ve psikolojik dayanıklılık bağlamında çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Bu çalışmalar, minnettarlığın yalnızca geçici bir olumlu duygu değil; bireyin yaşam deneyimlerini anlamlandırmasına, sosyal bağlarını güçlendirmesine ve zorluklarla başa çıkmasına katkı sağlayan çok boyutlu bir psikolojik kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'de ise minnettarlık araştırmaları özellikle son 10–15 yılda ivme kazanmış; nicel, nitel ve müdahale temelli çalışmalarla alanın gelişimine önemli katkılar sunmuştur.

Minnettarlığın psikolojik iyi oluşla ilişkisini inceleyen erken dönem çalışmalar, üniversite öğrencileri örneklemi üzerinden yürütülmüştür. Wood ve arkadaşları (2007; 2008), minnettarlığın stres düzeylerini düşürdüğünü, algılanan sosyal desteği artırdığını ve yaşam doyumu ile güçlü biçimde ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, minnettarlığın bireyler için koruyucu bir psikolojik kaynak işlevi gördüğünü ortaya koymuştur. Benzer biçimde Frias ve arkadaşları (2010), ölüm düşüncesi gibi tehdit içeren yaşam durumlarında bireylerin minnettarlık düzeylerinin arttığını belirleyerek, minnettarlığın zorlu deneyimler karşısında anlam üretici bir rol üstlenebildiğini göstermiştir. Bu sonuçlar, minnettarlığın yalnızca olumlu koşullarda değil, kriz ve stres bağlamlarında da işlevsel bir duygu olduğunu düşündürmektedir.

Türkiye'de minnettarlığa yönelik ilk deneysel çalışmalardan biri Oğuz-Duran ve Tan (2013) tarafından yürütülmüş; minnettarlık yazma uygulamalarının üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarını anlamlı biçimde artırdığı gösterilmiştir. Bu çalışmayı izleyen araştırmalar, minnettarlığın yaşam doyumu, bağışlama ve psikolojik kırılganlık gibi değişkenlerle ilişkisini ele almıştır. İlbay ve Sarıçam (2015) ile Arıcıoğlu (2016), minnettarlık düzeyi yükseldikçe bireylerin daha fazla bağışlama eğilimi gösterdiklerini ve psikolojik kırılganlıklarının azaldığını ortaya koymuştur. Arslan'ın (2015) çalışması ise minnettarlığın ilişkisel süreçlerdeki rolünü vurgulayarak, anneye bağlanma ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide minnettarlığın tam aracı değişken işlevi gördüğünü göstermiştir.

Bu bulgular minnettarlığın genel olarak olumlu sonuçlarla ilişkili olduğunu ortaya koymakla birlikte, bazı çalışmalar minnettarlığın her zaman "saf" bir pozitif duygu olarak deneyimlenmediğine dikkat çekmektedir. Nitel çalışmalar, özellikle kültürel bağlamda minnettarlığın borçluluk, yükümlülük ya da rahatsızlık hisleriyle iç içe algılanabildiğini göstermektedir. Başerer (2017), eğitim fakültesi akademisyenleriyle yürüttüğü çalışmada minnettarlık kavramının sıklıkla "minnet etme" ve borçluluk duygusuyla karıştırıldığını ortaya

koymuştur. Benzer biçimde Erdugan ve Araz (2019), bireylerin aldıkları yardımı nasıl algıladıklarının (yardımın değeri, maliyeti ve içtenliği) minnettarlık deneyimini şekillendirdiğini; bazı durumlarda minnettarlığın yükümlülük hissiyle birlikte yaşanabildiğini göstermiştir. Uzun ve Karataş (2021) ise beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin minnettarlığı tanımlama ve ifade etme biçimlerinin büyük ölçüde benzer olmakla birlikte, orta yetişkinlik döneminde minnettarlığın daha çok sorumluluk ve ilişkisel bağlılık odağında anlam kazandığını belirtmiştir.

Minnettarlığın demografik değişkenlere göre nasıl farklılaştığını inceleyen çalışmalar da alanyazında önemli bir yer tutmaktadır. Erdugan (2016), kadınların yardımın değerini ve içtenliğini daha yüksek algıladıklarını ve daha fazla minnettarlık ifade ettiklerini bulmuştur. Gülmeriç (2017) lise öğrencileriyle yürüttüğü çalışmada kız öğrencilerin minnettarlık düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu rapor etmiştir. Başerer (2018) tarafından üniversite öğrencileriyle yürütülen geniş ölçekli araştırmada ise minnettarlığın cinsiyetin yanı sıra öğrenim görülen fakülte türüne göre de anlamlı biçimde farklılaştığı; özellikle İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin daha yüksek minnettarlık düzeylerine sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, minnettarlığın yalnızca bireysel özelliklerden değil, sosyal ve eğitsel bağlamlardan da etkilendiğini göstermektedir.

Minnettarlığın yaşamın farklı dönemlerindeki rolünü inceleyen araştırmalar, bu duygunun etkilerinin yaşa bağlı olarak değişebildiğini ortaya koymuştur. Altuntaş (2018), lise öğrencilerinde minnettarlığın iyi oluşun önemli bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Kaynar (2021), üniversite öğrencilerinde minnettarlığın yalnızlıkla negatif yönde ilişkili olduğunu bulmuştur. Bu sonuçlar, minnettarlığın yaşam boyu gelişim sürecinde işlevsel bir duygu olduğunu desteklemektedir.

Çalışma yaşamı bağlamında yürütülen araştırmalar da minnettarlığın psikolojik ve örgütsel çıktılarla ilişkisini ortaya koymaktadır. Özsoylar (2019), çalışanların düzenli minnettarlık yazma uygulamaları sonucunda hem minnettarlık düzeylerinin hem de psikolojik sermayelerinin arttığını göstermiştir. Cengiz ve Karadeniz (2020) ise öğretmenlerde psikolojik sermaye ve iş doyumunun minnettarlıkla pozitif ilişkili olduğunu belirtmiştir. Komase ve arkadaşlarının (2021) sistematik derlemesi, minnettarlık temelli müdahalelerin stres ve depresyonu azaltmada etkili olduğunu, ancak iyi oluş üzerindeki etkilerin bağlama göre değişkenlik gösterebildiğini ortaya koymuştur.

Eğitim alanında yürütülen müdahale temelli çalışmalar, minnettarlığın geliştirilebilir bir beceri olduğunu göstermektedir. Kocatepe (2020) tarafından okul psikolojik danışmanlarıyla

yürütülen TEMEP-P programı, katılımcıların minnettarlığı fark etme ve ifade etme becerilerinde kalıcı artışlar sağlamıştır. Benzer biçimde Demirbağ ve Oğuz Duran (2020) tarafından geliştirilen "Teşekkür Ederim" Minnettarlık Eğitimi Programı (TEMEP), ilkokul öğretmenlerinin genel minnettarlık düzeylerini anlamlı biçimde artırmış; özellikle başkalarını takdir etme ve minnettarlığı fark etme boyutlarında etkili olmuştur. Bu çalışmalar, eğitim ortamlarında minnettarlık temelli programların uygulanabilirliğini ortaya koymaktadır.

Son yıllarda minnettarlığın yalnızca psikolojik değil, fiziksel sağlıkla ilişkili sonuçları da araştırılmaya başlanmıştır. Chen ve arkadaşları (2024), yaşlı bireyler üzerinde yürüttükleri geniş ölçekli çalışmada, yüksek minnettarlık düzeylerinin daha düşük mortalite riskiyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, minnettarlığın bireyin yaşam kalitesi ve sağlığı üzerinde uzun vadeli etkilerinin olabileceğine işaret etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, alanyazındaki çalışmalar minnettarlığın iyi oluşu artıran, sosyal ilişkileri güçlendiren ve psikolojik dayanıklılığı destekleyen önemli bir sosyo-duygusal değişken olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, minnettarlığın cinsiyet ve fakülte türü gibi demografik değişkenlere göre nasıl farklılaştığını ve bu farklılaşmaların kültürel bağlamla nasıl etkileşime girdiğini inceleyen karşılaştırmalı çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, Türkiye ve Kırgızistan gibi tarihsel ve kültürel bağları bulunan iki ülkede üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeylerini karşılaştırmalı olarak ele alan araştırmaların alanyazın açısından önemli bir boşluğu doldurabileceğini göstermektedir.

2.2. Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk, bireylerin ve kurumların yalnızca kendi çıkarlarını değil, diğer insanların huzurunu ve toplumun genel refahını gözeten davranışlar sergilemesi olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, bireyin kişisel kaynaklarını, zamanını ve enerjisini daha geniş bir toplumsal fayda üretmek amacıyla kullanmasını ifade eder (Berman, 1990). Sosyal sorumluluk, eyleme en yakın bireyden başlayarak dışa doğru yayılan katmanlı bir sorumluluk alanını içerir; bir davranışın sonuçlarından en fazla etkilenen ya da o davranışa en fazla katkı sağlayan kişiler en yüksek sorumluluk düzeyine sahip kabul edilir. Bununla birlikte, eylemden daha uzakta olan bireyler dahi belirli ölçülerde sorumluluk taşır; çünkü toplumsal sonuçlar çoğu zaman çok sayıda etkenin ve çoklu paydaşların katkısıyla biçimlenir (Dökmen, 2014).

Bireylerin sosyal sorumluluk anlayışı, erken çocukluk döneminden itibaren aile tutumları, kültürel değerler, örf ve adetler, inanç sistemi ve toplumsal normlar aracılığıyla şekillenir. Bu süreçte birey, içinde bulunduğu kültürün değerlerini öğrenir, sosyal beklentilere uygun davranış örüntüleri geliştirir ve bu edinimler yaşam boyu sürecek sosyal uyumun

temelini oluşturur (Scales vd., 2000). Çocukların çevresel etkileşimlerle kazandığı bu erken davranış eğilimleri, toplumla sağlıklı ilişkiler kurabilmelerini ve sosyal normlara uyumlarını kolaylaştırır.

Sosyal sorumluluk; başkalarının refahına duyarlılık, yardım etme isteği, toplum yararına gönüllü katılım, etik tutarlılık ve sivil bilinç gibi unsurları kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. Paylaşma, dayanışma, iş birliği, empati ve sosyal yeterlilik gibi becerilerle doğrudan bağlantılıdır ve bireyin topluma karşı olumlu tutum geliştirmesine katkı sunar (Torlak & Tiltay, 2017). Bu yönüyle sosyal sorumluluk, yalnızca bireysel davranışları değil, toplumda adaletin, dayanışmanın ve sürdürülebilir sosyal yapıların oluşturulmasını destekleyen bir değer olarak önem taşır. Sosyal sorumluluk bilincine sahip bireyler, toplumsal değişim ve iyileşme süreçlerine aktif olarak katılmaya daha yatkın hâle gelirler.

Özellikle vatandaşlık ve sivil eğitim programlarında sosyal sorumluluk temel bir bileşen olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda sosyal sorumluluk, bireylerin sosyal ve politik yaşam içinde kendi yetkinliklerini etkili biçimde kullanarak sorumlu davranışlar sergilemesini hedefler. Bu anlayış, bireyin bağımsızlığını korurken aynı zamanda toplumsal bağlarını sürdürmesini, farklılıklara saygı duymayı, empati kurmayı ve toplum içinde kendisine düşen rolleri yerine getirmeyi kapsar (Özen, 2013). Böylece sosyal sorumluluk, gençlerin toplumsal yaşamın aktif bir parçası hâline gelmesine, çevresine duyarlı bireyler olarak yetişmesine ve toplumlarına yapıcı katkılarda bulunmasına önemli ölçüde rehberlik eder.

2.2.1. Sosyal Sorumluluk Kavramının Gelişimi

İnsanlık tarihi boyunca birey, aileden başlayarak çeşitli sosyal gruplar içinde yer almış, bu gruplarla kurduğu etkileşimler aracılığıyla sosyalleşmiş ve davranış kalıplarını şekillendirmiştir. Bireyin aldığı kararlar ve sergilediği davranışlar; aile terbiyesi, kültürel değerler, inanç sistemi, örf ve adetler gibi birçok faktör tarafından biçimlenir ve bu etkenler bireyi toplum içinde sorumluluk bilinciyle hareket etmeye yönlendirir (Torlak, 2007). Sosyal sorumluluk kavramının temelinde ise yardımseverlik, başkalarının iyiliğini gözetme ve iyi insan olma gibi değerler yer alır.

Tarihsel olarak sosyal sorumluluk kavramının şekillenmesinde dinlerin önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Dinsel öğretiler, bireyin toplum karşısındaki yükümlülüklerini belirleyerek sosyal düzeni etkilemiştir. Örneğin Yahudilikte “On Emir”, bireyin ailesine, komşularına ve topluma karşı yerine getirmesi gereken sorumlulukları tanımlamaktadır (İslam Ansiklopedisi, 2007). Hristiyanlıkta kilise öğretileri sosyal yardımlaşmanın önemini vurgulamış; İslamiyet ise vakıf ve hayır kurumları aracılığı ile yoksullara yardım etmeyi

sistematik bir sorumluluk hâline getirmiştir (Kocabaş, 2014). Bu nedenle dinin, bireyin sosyal davranışlarını sorumluluk ekseninde yönlendiren güçlü bir rehber olduğu söylenebilir (Güngör, 2010).

Tarihsel süreç incelendiğinde sosyal sorumluluk anlayışının ilkçağ filozoflarının düşüncelerine dek uzandığı görülmektedir. Sorumluluk kavramının hem bireysel hem toplumsal yönü olduğunu vurgulayan Sert'e (2012) göre, sanayi devrimi öncesinde bağış, yardım ve hayır işlerinin sosyal sorumluluk olarak kabul edildiği bilinmektedir. Aristoteles'in erdem ve ahlak temelli etik anlayışı, bugün sosyal sorumlulukla ilişkilendirilen ilk felsefi temellerden biri olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde Kant'ın ödev ahlakı da bireyin toplumsal düzeni koruma sorumluluğuna vurgu yapmaktadır (Coşkun, 2019). Eflatun ise yöneticilerin ekonomik kararlarda toplum yararını gözetmesi gerektiğini belirterek kurumsal sosyal sorumluluğun erken bir örneğini sunmuştur (Yetiş, 2019). Mezopotamya, Çin, Roma ve Antik Yunan uygarlıklarında da ahlaki ve hukuki normların toplumdaki sorumluluk bilincini şekillendirdiği bilinmektedir (Luhans & Hodgetts, 1972; Akt. Kocabaş, 2014).

Sosyal sorumluluğa ilişkin tarihsel kanıtlar yalnızca felsefe ve din metinleriyle sınırlı değildir. Sümerlerde ticaretle uğraşanların görev ve yükümlülüklerini tanımlayan tabletler, çalışanların dinlenme hakkını güvence altına alan kurallar ve M.Ö. 1800'lerde hazırlanan Hammurabi Kanunları, sorumluluk kavramının ekonomik ilişkilerde de düzenleyici bir unsur olduğunu göstermektedir (Eren & Orhan, 2013; Akt. Vural & Coşkun, 2011). Osmanlı döneminde Ahilik, lonca teşkilatları ve vakıf geleneği sosyal sorumluluğun kurumsallaşmış en güçlü örnekleri olarak literatürde geniş yer bulmuştur. Cumhuriyet döneminden günümüze uzanan süreçte Vehbi Koç, Sabancı ve Eczacıbaşı vakıfları gibi kurumlarla bu geleneğin sürdüğü görülmektedir (Ilgın, 2019).

Sosyal sorumluluk kavramının modern anlamda dönüşümü ise Sanayi Devrimi ile hız kazanmıştır. 18. yüzyılın sonlarından itibaren artan üretim, sermaye birikimi ve büyüyen fabrikalar toplumsal refahı artırmış gibi görünse de çevre kirliliği, işçi sömürüsü, çocuk işçiliği, kadın emeğinin istismarı ve insan hakları ihlalleri gibi ciddi sorunları beraberinde getirmiştir (Saran vd., 2011; Bozkurt, 2009). Bu gelişmeler, işletmelerin yalnızca kâr amacı güden yapılar olmaktan çıkıp topluma karşı sorumluluk taşımaları gerektiği düşüncesini gündeme getirmiştir (Yetiş, 2019).

1960–70'li yıllarda sosyal sorumluluk farkındalığı, çalışan haklarından tüketici haklarına doğru genişlemiş; ürün güvenliği, adil ücretlendirme, doğru reklam uygulamaları ve çevre koruma gibi konular hukuki ve etik düzenlemelerin merkezine yerleşmiştir (Bayrak,

2001). 1970'lerden itibaren yoksulluğun azaltılması, çevreye saygı, sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal cinsiyet eşitliği konuları öne çıkmış, devletler ve işletmeler sosyal sorumluluğu kurumsal bir gereklilik olarak benimsemeye başlamıştır (Şen, 2019). 1980'lerin sonunda ise devlet politikalarında toplum çıkarının gözetildiği sosyal sorumluluk anlayışı daha belirgin hâle gelmiştir (Erdoğan, 2016).

Sonuç olarak sosyal sorumluluk kavramının gelişimi tarih boyunca dinî öğretilerden felsefi düşüncelere, ekonomik düzenlemelerden modern işletmecilik ilkelerine kadar pek çok farklı dinamikle şekillenmiştir. Toplumsal değerler, kültürel normlar ve küreselleşmenin etkisiyle değişen sosyal sorumluluk anlayışı, geçmişten günümüze hem bireysel hem kurumsal düzeyde sürekli dönüşen bir yapıya sahiptir (Kocabaş, 2014).

2.2.2. Sosyal Sorumluluğun Psikolojik Temelleri

Sosyal sorumluluk psikolojide çoğunlukla prososyal davranış kapsamında ele alınmaktadır (Secchi, 2009). Prososyal davranış; empati, yardım etme isteği ve derkâmlık tarafından motive edilen, başkalarının iyilik hâline katkı sunmayı amaçlayan gönüllü davranışlardır (Stevenson, 1997'den akt., Beck, Hastings, Daley ve Stevenson, 2004). Lindenberg'e (2006) göre prososyal davranış, bireyin başkalarına yararlı olma eğilimini ve gerekirse fedakârlık göstermesini içerir. Bar-Tal (1976) ise prososyal davranışı, dışsal bir ödül beklemeden başka kişilere yarar sağlamayı amaçlayan gönüllülük temelli davranışlar olarak tanımlamıştır (Akt. Karadağ ve Muthafçılar, 2009). Bağış yapma, gönüllülük, iş birliği ve yardım etme davranışları prososyal davranış kategorisine girmektedir. Bu davranışlar bireylerin başkalarının refahına katkıda bulunmak için sergilediği eylemleri temsil eder (Brief ve Motowidlo, 1986). Bu yönleriyle prososyal davranışların içerdiği empati, fedakârlık, iletişim ve iş birliği gibi beceriler, MEB'in (2018) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda kazandırılması hedeflenen değer ve becerilerle önemli ölçüde örtüşmektedir. Dolayısıyla sosyal bilgiler dersinde kazandırılmak istenen sosyal sorumluluk bilincinin esasında prososyal davranış örüntülerini içerdiği söylenebilir.

Prososyal davranış; yardım etme derkâmlıkla çoğu zaman birbirinin yerine kullanılan kavramlar olsa da, aralarında önemli farklar bulunmaktadır. Yardım etme, bireyler veya örgütler tarafından gerçekleştirilebilirken; prososyal davranış daha özel olarak ihtiyaç içindeki bir bireyin durumunu iyileştirmeye yöneliktir. Diğerkâmlık ise prososyal davranışın daha dar bir biçimi olup, kişinin empati ve değer sistemiyle şekillenen özgecil motivasyonunu ifade eder (Bierhoff, 2002).

Psikoloji literatüründe sosyal sorumluluk, bireylerin ahlâki gelişimleri ile de ilişkilendirilmiştir (Berman, 1993; Sosik, Koul ve Cameron, 2017; Wentzel, 1991). Bu nedenle sosyal sorumluluk sahibi bireylerin ahlâki gelişim düzeylerinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Sosyal sorumluluk, Freud'un psikanalitik kuramı ile de açıklanabilir. Freud'a göre kişilik id, ego ve süperego olmak üzere üç yapıdan oluşur; bunlardan süperego toplumun ahlâki değerlerini temsil eder (Çam, Çavdar, Seydooğulları ve Çok, 2012). Süperego, toplumun değerleriyle çelişen davranışları bastırarak bireyin erdemli davranışlar sergilemesini sağlar. Toplumsal değerlere uygun davranma, yani sosyal sorumluluk, süperegonun yönlendirici yapısıyla ilgilidir (Oktuğ, 2007; White, 2008). Sosyal bilgilerin hedeflediği sorumluluk bilincinin, öğrencilerin süperego gelişimiyle doğrudan bağlantılı olduğu yorumu yapılabilir (Çengelci, 2010).

Sosyal sorumluluk gelişimini ahlâki gelişim açısından ele alan kuramlardan ilki Piaget'nin ahlâk gelişimi kuramıdır. Piaget, ahlâk gelişimini "dışa bağımlı dönem" ve "özerk dönem" olarak iki aşamada açıklamıştır (Çam vd., 2012). Dışa bağımlı dönemde kurallar kesin ve değişmez olarak görülürken, özerk dönemde çocuklar sosyal çevreleriyle daha fazla etkileşime girerek değerleri sorgular, içselleştirir ve grup normlarına duyarlı hâle gelir (Öztürk ve Akbaba, 2008; Senemoğlu, 2012). Bu nedenle Piaget'ye göre sosyal sorumluluk gelişimi özerk dönemde sağlanır.

Kohlberg'in ahlâki gelişim kuramı da sosyal sorumluluğu açıklamada kullanılmaktadır. Gelenek öncesi düzeyde birey benmerkezci bir tutum sergilerken, geleneksel düzeyde birey aile ve grup normlarına uyum sağlamaya, başkalarının hislerini dikkate almaya ve iş birliği yapmaya başlar. Empati, saygı, iletişim ve iş birliği gibi değerler bu dönemde gelişir (Çam vd., 2012; Senemoğlu, 2012). Gelenek sonrası düzeyde ise birey evrensel etik ilkeleri benimseyerek adalet, özgürlük ve insan hakları gibi değerlere dayalı kararlar verir. Bu düzeyler dikkate alındığında sosyal sorumluluk gelişiminin özellikle geleneksel düzeyde başladığı, gelenek sonrası düzeyde ise olgunlaştığı söylenebilir. Bu nedenle sosyal bilgiler dersinin sosyal sorumluluk kazandırma işlevi, bireyin ahlâki gelişimini destekleyen önemli bir rol üstlenmektedir.

Kohlberg'in kuramı daha sonra cinsiyet ve kültür odaklı eleştirilere maruz kalmıştır. Gilligan, Kohlberg'in yalnızca erkek katılımcılarla çalıştığını ve kadınların ahlâki karar verme süreçlerinin farklı olduğunu öne sürmüştür (Goldberg, 2000; Sosik vd., 2017). Gilligan'a göre erkekler adalete, kadınlar ise önem verme ve bakım temelli değerlere daha fazla vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda sosyal sorumluluk gelişiminin cinsiyete göre farklılaşabileceği öne

sürülmektedir. Araştırmalar da kalıtımsal özellikler ve cinsiyetin sosyal sorumluluk eğilimleri üzerinde etkisi olduğunu göstermiştir (Ridenour, 2007; White, 2008). Ayrıca Kohlberg'in kuramının etnik merkezcilik içerdiği, yalnızca Amerikalı beyaz erkek bireyler üzerinden genelleme yaptığı eleştirileri yapılmıştır (Çinemre, 2014). Bu eleştiriler, sosyal sorumluluk gelişiminde kültürel bağlamın ve cinsiyet farklılıklarının göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret etmektedir.

2.2.3. Sosyal Sorumlulukla İlgili Yaklaşımlar

Sosyal sorumluluk anlayışı tarihsel olarak önemli değişimler geçirmiştir. 1900'lü yılların başlarında bireylerin, meslek gruplarının ve işletmelerin sosyal faaliyetlerinde devletin merkezi bir rolü olduğu görülmektedir. Bu dönemde hükümetler, bireylerin ve kurumların yürüttüğü sosyal nitelikli çalışmaları düzenlemeler yoluyla yönlendirmiş ve desteklemiştir. Ancak devlet desteği aynı zamanda sosyal etkinliklerde devletin söz sahibi olması anlamına geldiğinden, meslek örgütleri ve işletmeler zamanla bu merkezi etkinin kırılmasını ve gönüllülüğe dayalı, kendi amaçları doğrultusunda sosyal sorumluluk geliştirebilmeyi hedeflemişlerdir (Çınar, 2011).

Sanayileşme, küreselleşme ve toplumsal değişim süreçleri hızlandıkça kurumlar, sosyal sorumluluğun yalnızca kâr getirici bir faaliyet olarak görülemeyeceğini fark etmeye başlamışlardır. İşletmeler kendi varlıklarını sürdürebilmek için içinde bulundukları toplumun refahına, ihtiyaçlarına ve sorunlarına duyarlı olmalarının zorunlu olduğunu kabul etmişlerdir. Bu nedenle sosyal sorumluluk uygulamalarını yalnızca ekonomik kazanç beklentisiyle değil, topluma fayda sağlama ve sosyal katkı üretme amacıyla değerlendirmeye yönelmişlerdir. Sosyal sorumluluk faaliyetlerinin işletmelere getirdiği sonuçlar incelendikçe, bu alanda farklı kavramsallaştırmalar ve yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır.

Küresel ölçekte iletişim, ekonomi, sanayi yapıları ve toplumsal beklentilerin değişmesi, sosyal sorumluluğa ilişkin farklı teorik çerçevelerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda sosyal sorumluluk alanında iki temel yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir: klasik sosyal sorumluluk yaklaşımı ve modern sosyal sorumluluk yaklaşımı. Klasik yaklaşım, işletmelerin temel sorumluluğunun kâr elde etmek olduğunu savunurken; modern yaklaşım işletmelerin toplumsal refaha katkıda bulunma, paydaş beklentilerini gözetme ve etik ilkelere uygun hareket etme yükümlülüğünü merkezine almaktadır (Özüpek, 2005).

2.2.3.1. Klasik Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı

Klasik sosyal sorumluluk yaklaşımı, kökeni 18. yüzyıla dayanan ve Adam Smith'in 1777'de ortaya koyduğu "Görünmez El Teoremi" ile temellendirilen bir görüştür. Bu yaklaşıma

göre yöneticiler, örgütlerinin çıkarlarını ve kârlılığını artırmaya çalışırken, dolaylı olarak toplumun gelişimine de katkı sağlamış olurlar. Adam Smith'e göre yöneticilerin birincil sorumluluğu, işletmeye sermaye koyan ortaklara karşı kârı artırmaktır; dolayısıyla temel görev, işletmenin ekonomik başarısını sürdürmektir. Benzer şekilde Friedman da işletmelerin öncelikli amacının kâr ve pazar payını artırmak olduğunu savunur. Bu bakışa göre yöneticinin sosyal sorumluluğu, çalışanlar ya da toplum lehine değil, hissedarların çıkarları doğrultusunda hareket etmektir. Çünkü yöneticilerin pazar payını artırması, tüketicilerin refahının yükselmesine yol açacak; böylece hem toplum hem de çalışanlar dolaylı biçimde fayda görecektir (Boran, 2011).

Klasik yaklaşımın temelinde, işletmelerin kaynaklarını sosyal sorumluluk projelerine yönlendirmek yerine, kâr getirici alanlarda kullanması gerektiği düşüncesi bulunmaktadır. Bu sayede yeni yatırımlar yapılacak, üretim artacak ve toplumun genel refah düzeyi yükselecektir. Buna karşılık işletmeler sosyal sorumluluk için bütçe ayırdıklarında yeni yatırım hacmi azalacak, maliyetler artacak ve tüketici fiyatlarında yükselme görülecektir. Bu durum, işletme gelirlerinde azalmaya ve dolaylı olarak ekonominin olumsuz etkilenmesine yol açacaktır. Bu nedenle klasik sosyal sorumluluk anlayışı, işletmelerin ekonomik büyümeyi hızlandırarak ve yasal yükümlülüklerini yerine getirerek zaten sosyal sorumluluklarını yerine getirmiş olacaklarını savunmaktadır (Öztürk, 2013).

Bununla birlikte klasik yaklaşım, sosyal sorumluluk faaliyetlerinin işletme için tamamen gereksiz olduğu anlamına gelmez. Sosyal projelere ayrılan bütçe ürün fiyatlarında artışa yol açabilse de, bu durum tüketicilerin işletmeyle kurduğu olumlu bağ nedeniyle satışlara zarar vermeyebilir. Nitekim sosyal sorumluluk uygulamaları, tüketicilerde güven, sadakat ve vefa duygusu oluşturarak işletmenin itibarını güçlendirmektedir. Bu tür faaliyetler, toplum nezdinde olumlu algı yaratarak markanın tercih edilme olasılığını artırmakta, uzun vadede işletme kârının büyümesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla klasik yaklaşım çerçevesinde bile sosyal sorumluluk, işletme ile toplum arasındaki bağı kuvvetlendiren ve işletmenin sürdürülebilirliğini destekleyen stratejik bir unsur olarak değerlendirilebilmektedir (Özüpek, 2005).

2.2.3.2. Modern Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı

Modern sosyal sorumluluk yaklaşımı, toplumsal yaşamda, ekonomik yapılarda ve küresel etkileşimlerde yaşanan değişimlerin klasik sosyal sorumluluk anlayışını yetersiz bırakması sonucu ortaya çıkmıştır. Klasik yaklaşımda işletmelerin temel amacı kârı maksimize etmek olarak görülürken, modern yaklaşım bu hedefi tamamen reddetmeyip daha geniş bir çerçeveye yerleştirir. Bu çerçevede işletmeler, yalnızca ekonomik kazanç elde eden kurumlar

değil; aynı zamanda toplumsal refahın korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması için sorumluluk taşıyan aktörler olarak değerlendirilir. Friedman'ın (1970) "işletmelerin sosyal sorumluluğu karlarını artırmaktır" şeklindeki yaklaşımı modern anlayış için bir başlangıç noktası niteliğinde olsa da, modern yaklaşım bu görüşü genişleterek işletmelerin topluma hizmet etme sorumluluklarının da bulunduğunu vurgular. Bu doğrultuda işletmeler, faaliyetlerini yalnızca kendi çıkarlarıyla sınırlamamalı, hedef kitlelerini oluşturan tüketici ve toplumun yararına olacak uygulamalara da yer vermelidir (Gemici, 2010).

Modern sosyal sorumluluk kuramında toplum merkezi bir unsur olmakla birlikte, işletmenin yalnızca dış çevreye değil, iç çevresine de karşı sorumlulukları bulunduğu kabul edilir. Buna göre işletmeler çalışanlarına, müşterilerine, ortaklarına ve iş ilişkisi içinde oldukları tüm taraflara karşı sorumluluk taşır. İşletmeler, hem iç hem dış çevreye yönelik sosyal sorumluluklarını yerine getirmenin, uzun vadede varlıklarını sürdürme ve rekabet güçlerini artırma açısından zorunlu olduğunun farkına varmışlardır (Boran, 2011). Böylece modern yaklaşım, işletmeleri çevresel, toplumsal ve ekonomik açıdan çok boyutlu yükümlülüklere sahip kurumlar olarak ele almaktadır.

Toplumsal beklentilerin değişmesi ve özellikle çevresel duyarlılık, tüketici hakları, işçi hakları ve etik üretim gibi konuların önem kazanması, işletmelerin üzerinde artan bir sosyal baskı oluşturmuştur. Bu baskı işletmeleri daha duyarlı ve hesap verebilir olmaya yöneltmiş; tüketici odaklı faaliyetlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Ancak buna rağmen sosyal sorumluluk uygulamalarının birçok işletmede yeterli düzeye ulaşmadığı da görülmektedir. Modern yaklaşımın karşı karşıya olduğu eksikliklerden biri, işletmelerin sosyal sorumluluğu yalnızca ekonomik performans veya imajla sınırlı bir araç olarak görmesi; bir diğer eksiklik ise sosyal sorumluluk süreçlerinde sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumlarının yeterince yer almamasıdır (Torlak, 2003). Bu durum, sosyal sorumluluk uygulamalarının bütüncül bir yapıya kavuşmasını güçleştirmektedir.

Sonuç olarak modern sosyal sorumluluk yaklaşımı, işletmelerin yalnızca ekonomik güçleriyle değil, sosyal ve çevresel katkılarıyla da değerlendirildiği, daha kapsayıcı bir anlayışı temsil etmektedir. Bununla birlikte bu yaklaşımın etkili biçimde işlemesi, işletmelerin sosyal sorumluluğu bir yükümlülük değil; toplumsal sürdürülebilirliğin temel bir parçası olarak görmelerine bağlıdır.

2.2.4. Eğitim ve Sosyal Sorumluluk

Eğitim, bireylerin toplumsal yaşama uyum sağlamasında, sosyalleşmesinde ve kültürel değerleri edinmesinde en etkili araçlardan biridir. Toplumun bir parçası olarak bireyin görev ve

sorumluluk bilincini geliştirmesi, ancak nitelikli bir eğitim süreciyle mümkün olmaktadır. Eğitim, bireylerin ortak değerlerde buluşmasını, güçlerini birleştirerek toplumun beklentileri doğrultusunda hareket etmelerini sağlayan temel bir toplumsal mekanizma işlevi görür (Celep, 2003).

Toplumsal bir kurum olarak okul, toplumdaki ekonomik ve sosyal değişimlerden doğrudan etkilenmekte ve bu değişimlere uyum sağlayarak varlığını sürdürmektedir. Gelişen teknoloji, değişen yaşam biçimleri ve artan toplumsal beklentiler, eğitimin yalnızca okul ve öğretmenle sınırlı görüldüğü geleneksel anlayışı aşmıştır. Bu değişimle birlikte, eğitim işlevi yalnızca okullar tarafından yürütülen bir süreç olmaktan çıkmış; işletmeler, sivil toplum örgütleri ve diğer kurumlar da eğitimin önemli birer aktörü hâline gelmiştir. Çünkü eğitim, sürekli ilerlemeyi gerektiren bir süreçtir ve toplumun yenileşme hareketlerine öncülük eden temel bir dinamiktir (Taymaz, 2007).

Sosyal sorumluluk, bireylerin toplumun kendilerine yüklediği beklentileri, kuralları ve değerleri benimseyerek bunlara uygun davranmasına yönelik sosyal bağlılık olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede eğitim kurumları, öğrencilerin iyi bir vatandaş olarak sorumluluklarının farkında bireyler hâline gelmelerine katkı sunar. Okullar, millî ve evrensel değerleri uyum içinde öğrencilere aktarabilen önemli örgütsel yapılardır. Öğrenciler, okulda kazandıkları bilgi ve değerler doğrultusunda toplumun kültürel mirasını korurken aynı zamanda evrensel değerlere uyum sağlayabilmektedir. Bu nedenle çağdaş eğitim kurumlarının, bilimsel bilgiye açık, insan haklarına saygılı, bireysel farklılıkları destekleyen ve öğrencilerin kendilerini ifade etmelerine olanak tanıyan bir okul kültürü geliştirmeleri önemlidir (Bursalıoğlu, 2002).

Günümüz dünyasında teknolojik gelişmelerin hızlanması, yaşam biçimlerinin değişmesi, ekolojik sorunların artması, göç hareketleri, nüfus yoğunluğu ve kültürel çeşitlilik gibi olgular hem bireyleri hem de kurumları yeni sorumluluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bilginin küresel ölçekte dolaştığı bu dönemde okullar, yalnızca kendi eğitim hedeflerini gerçekleştirmekle sınırlı kalmamalı; içinde bulundukları toplumun sosyal sorunlarına çözüm üretme kapasitesine de sahip olmalıdır. Eğitim sistemi, demokratik ve sosyal hukuk devletinin adalet, eşitlik ve toplumsal dengeyi sağlamasında önemli bir rol üstlenmektedir (Atakan ve Eken, 2007).

Bu bağlamda eğitim; bireylerin sosyal sorumluluk bilincini geliştiren, toplumsal duyarlılığı artıran ve toplumların sürdürülebilir geleceğini şekillendiren temel bir güç olarak değerlendirilmektedir.

2.2.5. Sosyal Sorumluluğun Çeşitleri

Sosyal sorumluluk, bireylerin ve kurumların topluma karşı yerine getirmesi beklenen etik ve gönüllü yükümlülükleri kapsayan çok yönlü bir kavramdır. Bu nedenle sosyal sorumluluk tek bir biçimde değil, farklı alan ve düzeylerde ortaya çıkar. Kavramın kapsamını netleştirebilmek için sosyal sorumluluğun çeşitli türler altında incelenmesi önemlidir. Bu bölümde sosyal sorumluluğun bazı temel türleri kısaca ele alınmıştır.

2.2.5.1. Bireysel Sosyal Sorumluluk

Bireysel sosyal sorumluluk, bireyin toplumsal sorunlara yönelik bilinçlilik hâli ve bu doğrultuda gönüllü olarak gerçekleştirdiği eylemlerle ortaya çıkan bir sorumluluk türüdür. Eraslan'ın (2011) tanımına göre bireysel sosyal sorumluluk, toplumun ihtiyaçlarına ve taleplerine bağlı olarak şekillenen, kapsamı duruma göre değişebilen bir bilinç ve davranış biçimidir. Eraslan (2011) bireysel sosyal sorumluluğun beş temel özelliğini; gönüllülük temelli olması, toplumsal olaylara yönelik farkındalık içermesi, duyuşsal bir süreç taşıması ve öğretilebilir olması, proje yönetimi ve iş birliğine dayanması ve toplumun tüm alanlarına yönelik olması şeklinde sıralamıştır.

Eraslan (2011), bireysel sosyal sorumluluğun kurumsal sosyal sorumluluktan farklı olduğunu vurgulayarak, bunun bireyin kendi eylemlerine dönük bir sorumluluk türü olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda bireysel sosyal sorumluluk, bireyin toplumun beklentilerine uygun şekilde, herhangi bir çıkar gözetmeden gönüllü olarak faaliyette bulunmasını ifade eder. Bu davranışları sergileyen bireyler, bulundukları topluma doğrudan etki ederek toplumsal gelişime aktif biçimde katılır ve mevcut problemlerin çözümü için birlikte çalışma eğilimi gösterirler. Bu tür sorumluluk davranışlarının temel amacı ise daha iyi ve sürdürülebilir bir toplum oluşturmaktır (Eraslan, 2011). Çankaya (2010:18), bireysel sosyal sorumluluğun, toplumdaki diğer bireylerin sosyal, duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını dikkate alarak toplumun refahını ve gelişimini kapsadığını ifade etmektedir.

Schlenker vd. (1994) bireysel sosyal sorumluluğun süreçlerini altı aşamada açıklamaktadır: (1) sorunun farkına varma, (2) sorunla ilgili veri toplama ve farkındalık geliştirme, (3) çözüm ortakları bulma, (4) çözüm için proje stratejisi oluşturma, (5) projenin uygulanması ve (6) projenin değerlendirilmesi (Akt. Eraslan, 2011:84). Bu aşamalar bireysel sosyal sorumluluğun yalnızca farkındalıktan ibaret olmadığı; planlama, iş birliği ve değerlendirme içeren kapsamlı bir süreç olduğunu göstermektedir.

Bireysel sosyal sorumluluk kapsamında değerlendirilebilecek davranışlar oldukça geniştir. Toplum gönüllülüğü (kan bağışı, hayvan barınağında çalışma), bağış yapma, çevresel

veya toplumsal sorunlara destek verme (geri dönüşüm, yasa savunuculuğu) gibi eylemler bireysel sosyal sorumluluk örnekleri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bütünlük, dürüstlük ve etik davranışlar gibi kişisel ahlaki tutumlar da bireysel sosyal sorumluluk alanına girmektedir (Dias, 2012).

Schlenker vd. (1994) geliştirdiği üç açılı bireysel sosyal sorumluluk modeli; etkinlik, yönetmelik ve kimlik bileşenlerinden oluşmaktadır (Akt. Eraslan, 2011). Etkinlik bileşeni sosyal sorumluluk sürecindeki faaliyet ve projeleri; yönetmelik bileşeni bu çalışmaların sağlıklı yürütülebilmesi için gerekli kuralları; kimlik bileşeni ise projede yer alan kişilerin rollerini, görevlerini ve sorumluluklarını ifade eder. Aquino ve Reed (2002), kimlik boyutunu iç ahlaki kimlik ve sembolik ahlaki kimlik olarak ikiye ayırmaktadır. İç ahlaki kimlik; kişinin toplum refahını, etik ilkeleri ve kişisel sorumluluk algısını temel alırken, sembolik ahlaki kimlik daha çok sosyal görünürlüğe ve toplumdaki rol algısına dayanmaktadır. Araştırmalar, iç ahlaki kimliği yüksek bireylerin ahlaki davranışlar ile olumlu benlik algısı arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu göstermektedir.

2.2.5.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi (WBCSD), kurumsal sosyal sorumluluğu işletmelerin etik ilkelere bağlı kalarak çalışanlarının, ailelerinin, içinde bulundukları toplumun ve çevrenin refahına katkı sağlama amacıyla yürüttükleri faaliyetler olarak tanımlamaktadır (Moir, 2001). Bu tanım, işletmelerin sorumluluklarının yalnızca ekonomik boyutla sınırlı olmadığını; sosyal, çevresel ve etik yükümlülükleri de içerdiğini göstermektedir (Yönet, 2005). Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının literatürde ilk kez iktisatçı Howard Bowen tarafından kullanıldığı belirtilmektedir (Aydede, 2007).

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), Adam Smith'in kârlılığı merkeze alan yaklaşımından ayrılarak işletmelerin topluma karşı sorumluluk taşıdığı düşüncesinin güçlenmesiyle ortaya çıkmıştır (Peltekoğlu, 2001). Buna göre işletmeler yalnızca ekonomik hedeflerine ulaşmakla yetinmeyip, faaliyetlerini etik kurallar çerçevesinde yürütmeli ve sahip oldukları kaynakları toplumun gelişmesine katkı sunacak biçimde değerlendirmelidir (Bayrak, 2001). Tarihsel olarak sosyal sorumluluğun temel takipçisi devletler olmuştur. Devlet merkezli ekonomik sistemlerde toplumsal refahı sağlamak devletin öncelikli görevleri arasında yer almış, sosyal sorumluluk uygulamaları devlet eliyle yürütülmüştür. Ancak işletme sayısının artmasıyla devletler, çalışan hakları, ücret düzenlemeleri ve çalışma koşulları gibi konularda işletmelere yönelik çeşitli yasal sorumluluklar belirlemiştir (Aladağ, 2009).

İşletmelerin KSS uygulamalarını benimsemesi çoğu zaman tamamen gönüllü bir süreç olmamıştır. Milton Friedman'ın temsil ettiği klasik görüşe göre işletmelerin temel görevi kârlarını artırmak ve hissedarlarına karşı sorumluluklarını yerine getirmektir. Friedman (Akt. Yönet, 2009), rekabetçi piyasa koşullarına uygun davranan ve yasalara uyan işletmelerin sosyal sorumluluğunu yerine getirmiş sayılacağını savunmuştur. Ancak günümüzde yalnızca yasal sorumlulukları yerine getirmek yeterli görülmemekte; insan sağlığına, çevreye veya toplumsal değerlere zarar veren işletmeler ciddi itibar kayıpları yaşamaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluğun sistematik şekilde uygulanmasının temeli Sanayi Devrimi'ne dayanmaktadır. Özellikle madencilik, tekstil ve demir-çelik gibi sektörlerde üretimin hızlanması, işçi hakları ve çalışma koşulları konularına olan duyarlılığı artırmış; devletlerin bu alanlarda zorunlu düzenlemeler yapmasını gerekli kılmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde Taylor'un "Bilimsel Yönetim İlkeleri" iş dünyasının yapısını şekillendirirken, kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının gelişmesine de yön vermiştir (Okay & Okay, 2005). Günümüzde KSS; işletmelerin yalnızca kâr elde etme amacıyla değil, etik, çevresel ve toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmesini gerektiren kapsamlı bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

2.2.5.3. Küresel (Evrensel) Sosyal Sorumluluk

Küreselleşme, özellikle bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin etkisiyle, dünya toplumlarını ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel açılardan birbirine yakınlaştıran ve bütünleştiren bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Kesici, 2018; Oğurlu vd., 2016). Bu süreçle birlikte çevre sorunları, küresel ısınma, insan hakları, salgın hastalıklar, göç ve terör gibi olgular ulusal sınırları aşarak bütün dünyayı ilgilendiren ortak problemler hâline gelmiştir (Kan, 2009; Özyurt, 2009). Dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşanan çevresel, ekonomik veya siyasal bir gelişmenin diğer ülkeleri de etkileyebilmesi, bireylerin bu konulara karşı daha duyarlı ve bilinçli olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum sorumluluk kavramının çerçevesini ulusaldan evrensele doğru genişletmiş ve sosyal sorumluluğun küresel bir boyut kazanmasına zemin hazırlamıştır (Secgin ve Yazıcı, 2018). Böylece geleneksel olarak ulusal kültür ve toplumsal beklentiler doğrultusunda şekillenen sosyal sorumluluk faaliyetleri, küreselleşmenin etkisiyle çok daha geniş bir perspektife taşınmıştır (Menteş, 2010).

Tarihsel süreçte yaşanan savaşlar, kimyasal saldırılar, ayrımcılık, ırkçılık ve uluslararası çatışmalar, dünyanın iyi karakterli bireylere her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğunu göstermektedir (Berman ve La Farge, 1993; Akt. Özen, 2015). İyi karakterli birey, yalnızca kendi toplumuna karşı değil, tüm insanlığa karşı görev ve sorumluluklarının bilincinde olan;

dünyanın geleceğine ilişkin farkındalık taşıyan ve değer temelli hareket eden kişidir (Çolak vd., 2019). Bu nedenle küresel sosyal sorumluluk anlayışı, bireyleri yalnızca kendi uluslararası değil, tüm gezegen adına sorumluluk almaya ve evrensel refahı gözetmeye teşvik etmektedir (Büyükdoğan, 2020). Çevre kirliliği, küresel ısınma, iklim değişikliği, afetler ve terör gibi insanlığı etkileyen sorunların çözülebilmesi, bireylerin ve toplumların küresel sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmesini gerektirmektedir (Özen, 2009; Başer, 2015).

Günümüzde küreselleşme ile birlikte toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlarda önemli dönüşümler yaşanırken, toplumların bu değişimi dikkate alarak varlıklarını sürdürebilmesi ve küresel düzeyde söz sahibi olabilmesi kritik önem taşımaktadır (Akyön vd., 2008; Çalık ve Sezgin, 2005). Ülkelerin karşılaştığı bazı sorunların yalnızca ulusal çabalarla çözülemeyeceği; çevre kirliliği, afetler ve küresel ısınma gibi problemlerin ancak uluslararası işbirliği ile çözülebileceği açıktır (Gelener, 2016). Bu bilinçle hareket eden Birleşmiş Milletler, 2000 yılında 189 dünya lideri tarafından kabul edilen Binyıl Bildirgesi'ni yayımlayarak küresel sosyal sorumluluk konusunda ortak bir duruş ortaya koymuştur. Bildirgede insan onuru, eşitlik, özgürlük, hoşgörü ve ortak sorumluluk gibi evrensel değerler vurgulanmış ve devletlerin sadece kendi toplumlarına değil, tüm dünya çocuklarına karşı ortak bir görev taşıdığı belirtilmiştir (UN, 2000). Bu çerçevede belirlenen Binyıl Kalkınma Hedefleri, küresel ölçekte işbirliğinin güçlendirilmesini amaçlamıştır (Özgen, 2006).

Günümüzde Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çocuk işçiliğiyle mücadele; BM Çevre Programı (UNEP) çevrenin korunması; Avrupa Birliği'nin düzenlemeleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları ise küresel sosyal sorumluluk anlayışının kurumsal boyutunu oluşturmaktadır (Büyükdoğan, 2020). Tüm bu çabaların temel amacı daha yaşanabilir, adil ve sürdürülebilir bir dünya oluşturmaktır. Bu nedenle küresel sosyal sorumluluk, yalnızca devletlerin değil; bireylerin, toplulukların ve kurumların ortak çabasıyla hayata geçirilebilecek bir gerekliliktir (Akyıldız, 2011).

2.2.5.4. Ekolojik Sosyal Sorumluluk

Küresel sosyal sorumluluk türleri arasında en yoğun biçimde tartışılan alanlardan biri ekolojik sosyal sorumluluktur. TDK'nın (2005) tanımına göre ekoloji; canlıların hem birbirleriyle hem de çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Alan yazında yapılan birçok çalışma, insanın doğaya yönelik tutum ve davranışlarının "ekolojik ilgi", "çevreye karşı tutum" veya "ekolojik bağlamda sorumlu davranış" gibi kavramlar altında ele alındığını göstermektedir (Fransson & Garling, 1999). Bu çerçevede insanların karşı karşıya

kaldığı çevresel ikilemlerde, ortak faydayı koruma amacıyla sosyal sorumluluk duygusuyla hareket ettikleri varsayılmaktadır (Akt. Yalçın, 2009: 56).

Çevrenin tahrip edilmesi, günümüzde insan sağlığını doğrudan etkileyen en kritik sorunlardan biridir. İnsan yaşamı doğayla sürekli bir etkileşim içindedir; ancak kontrolsüz ve sınırsız insan davranışları ekolojik dengenin bozulmasına neden olmaktadır (Çelik, 2007: 50). Toprak, su, hava, iklim ve bitki örtüsü gibi yaşamın temel bileşenlerindeki bozulma geri döndürülemez sonuçlar yaratmaktadır. Sanayi Devrimi'yle hız kazanan teknolojik gelişmeler, bir yandan yaşamı kolaylaştırırken, diğer yandan doğaya verilen zararların boyutlarını büyütmüştür. Çernobil nükleer felaketi, Hiroshima ve Nagasaki'ye atılan atom bombaları, hızlı ormansızlaşma gibi olaylar, insan müdahalelerinin doğal denge üzerindeki yıkıcı etkilerine çarpıcı örneklerdir (Başer, 2015; İşseveroğlu, 2001).

Günümüzde çevre sorunları yerel nitelikten çıkarak küresel düzeyde etki göstermeye başlamıştır. Örneğin 2010 yılında İzlanda'da meydana gelen volkanik patlama sonucu atmosfere yayılan kül bulutlarının rüzgârlarla Avrupa'nın pek çok bölgesine taşınması ve asit yağmurlarına neden olması, çevresel olayların sınır tanımadığını göstermektedir. Ayrıca bilinçsiz üretim-tüketim alışkanlıkları, kimyasal ve nükleer atıklar, tarım alanlarının ve su kaynaklarının niteliğini kaybetmesine yol açarak ekolojik yapıyı tehdit etmektedir. Çevre sorunlarının bu denli görünür hâle gelmesi, eğitim düzeyi arttıkça bireylerde çevresel farkındalık ve sürdürülebilir bir dünya idealinin gelişmesini sağlamıştır (Berber, 2016).

Çevreyi tehdit eden durumlar yalnızca belirli bölgeleri değil, dünyanın tamamını etkileyen sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle çevresel tehditlere yönelik çözüm üretmek tüm insanlığın ortak sorumluluğudur. Çevresel bilinç geliştirmek ve olası zararları önlemek, bireylerin sosyal sorumluluk bilincinin bir gereğidir (Gökbunar, 1995; Akt. Başer, 2015). Bu bağlamda bireylerin çevreyi koruma, çevresel tehditleri tanıma ve çözüm yolları geliştirme konularında bilinçlendirilmesi gerekmektedir (Başeğmez, 2019).

Doğal kaynakların sınırlılığı göz önünde bulundurulduğunda, mevcut kaynakların verimli kullanılması, yeni kaynak üretme kapasitesine sahip olunması ve üretim süreçlerinin doğaya verebileceği zararların farkında olunması önem kazanmaktadır. Bu nedenle hem ekonomik hem de sosyal açıdan çevresel sorumluluk taşıyan birey ve kurumlara olan ihtiyaç giderek artmaktadır (Hotamışlı vd., 2010). Ekolojik sosyal sorumluluk, yalnızca çevreyi koruma çabası değil; aynı zamanda sürdürülebilir bir gelecek için bireylerin, toplumların ve kurumların birlikte hareket etmesini gerektiren küresel bir zorunluluktur.

2.2.5.5. Özgeci Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk, bireyin diğer insanlara ve çevresine yönelik davranışlarını toplumsal fayda doğrultusunda düzenlemesini sağlayan bir olgudur (Ergül & Kurtulmuş, 2014). Bu bağlamda gerçekleştirilen her eylem yalnızca bireyin kendisini değil, içinde yer aldığı aile, arkadaş çevresi, toplum ve daha geniş ölçekte tüm dünyayı etkileyebilmektedir. Bireyin kendi çıkarlarını ikinci plana alarak başkaları için gönüllü biçimde harekete geçmesi durumunda ise "özgecilik" (altruizm) kavramı ön plana çıkar.

TDK (2005), özgeciliği "kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan, diğerkâm" şeklinde tanımlamaktadır. Cevizci'nin (1999) Felsefe Sözlüğü'nde ise özgecilik; bireyin kendisini başkalarının iyiliğine adaması, yardımseverlik, hoşgörü ve iyi niyet gibi erdemleri esas alan ahlaki bir tavır olarak açıklanmaktadır. Bu çerçevede özgecilik; bireyin karşılık beklemeden yardım etmesi, kendi çıkarından önce başkalarının mutluluğunu gözetmesi şeklinde tanımlanabilir.

1960'lı yıllardan itibaren psikologlar tarafından yardım etme davranışları sistematik biçimde incelenmeye başlanmış, tüm bu olumlu sosyal davranışları kapsamak üzere "prososyal davranış" kavramı literatüre girmiştir. Akbaba (1994), gönüllülük temelindeki olumlu sosyal davranışların prososyal davranış kavramıyla aynı anlamda kullanıldığını belirtmiştir. Bu nedenle özgecilik; yardım etme, bağış yapma, gönüllülük, sorumluluk üstlenme gibi birçok olumlu sosyal davranışı içerir (İşmen & Yıldız, 2005).

Özgecilik, sosyolojinin kurucularından Auguste Comte tarafından 19. yüzyılda ilk kez kavramsallaştırılmış ve başkaları için yaşama yönelimi olarak tanımlanmıştır (Comte, 1875; Akt. Karadağ & Mutafçılar, 2009). Mateer (1993), özgeciliği başka bir kişiye herhangi bir ödül beklentisi olmaksızın yarar sağlayan iyi niyetli davranışlar olarak tanımlarken; Leeds (1963) özgeciliği gönüllülük temelinde gerçekleşen ve bireyin karşılık beklemediği davranışlar olarak ifade etmiştir (Akt. Mutafçılar, 2008:2–7). Bu tanımlarda ortak nokta; fedakârlık, başkalarına yardım etme arzusu ve ödül beklentisinin olmamasıdır (Başer, 2015:30).

Özgeci davranışın doğuştan gelebileceği gibi, içinde bulunulan kültür aracılığıyla da sonradan kazanılabileceği belirtilmektedir. Aile bireylerinin sergilediği sorumluluk sahibi ve özgeci davranışlar çocuklar için model oluşturur; gözlem, deneyim ve sosyal geri bildirimlerle pekişerek bireyin kişilik özelliklerinin bir parçası hâline gelir (Akbaba, 1994). Alanyazın incelendiğinde, özgeci davranış araştırmalarının özellikle çocuklar ve ergenler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Çocuklar, çevrelerindeki örnekleri gözlemleyerek özgeci davranışları öğrenmekte; okul sürecinde ise sosyal davranışların kazandırılması için planlı

uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır (İşmen & Yıldız, 2005). Öğrencilerin sosyal yardım çalışmalarına katılmalarının desteklenmesi, özgeci davranış eğilimlerini artırmaktadır (Şengel, 2016). Bu nedenle gönüllülük faaliyetlerinin eğitim süreçlerine dâhil edilmesi, olumlu sosyal davranışların gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır.

Durkheim, gönüllülük kavramının özgecilikle örtüştüğünü ve özgeci tutumun bireyin sosyal sorumluluk düzeyiyle ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Bu kapsamda gönüllülük çalışmaları; cömertlik, toplumsal duyarlılık ve insanlara karşı sorumluluk hissetme gibi temel insani değerlerin gelişimini destekleyen önemli bir araçtır (Baran, 2019). Dolayısıyla özgecilik, sosyal sorumluluğun bireysel düzeydeki yansıması olarak toplumsal dayanışma ve yardımseverlik kültürünün gelişmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

2.2.6. Sosyal Sorumluluk İle İlgili Yapılmış Araştırmalar

Sosyal sorumluluk alanında yerli ve yabancı literatürde yoğunlukla kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları bulunmasına karşın, eğitim bağlamında yürütülen araştırmalar daha sınırlıdır. Aşağıda Türkiye ve yurtdışında yapılmış önemli çalışmalara kronolojik sırayla ve konu benzerlikleri gözetilerek derli toplu bir anlatım sunulmaktadır.

Cecchini vd. (2007) çalışması, gençlere yönelik sosyal sorumluluk eğitiminin etkilerini incelemiş; yaş ortalaması 13,6 olan 186 öğrenci üzerinde yürütülen deneysel araştırmada, eğitim alan grupta öz-kontrol ve öz-düzenleme becerilerinde artış; kazanma dürtüsü, kaba oyun, temas faulleri ve kötü sportmenlikle ilgili davranışlarda azalma tespit edilmiştir. Bu erken dönem müdahale bulguları, okul temelli sorumluluk eğitiminin davranışsal ve duyuşsal çıktılara olumlu katkı sağladığını göstermiştir (Cecchini vd., 2007). Özen'in (2009) doktora çalışması ise Türkiye'den sekizinci sınıf öğrencilerine odaklanmış; 9 okuldan 441 öğrenci ile yapılan araştırmada ahlaki olgunluk ile kişisel ve sosyal sorumluluk arasında pozitif ilişki saptanmış, ebeveyn eğitim düzeyi arttıkça çocukların sorumluluk düzeylerinin yükseldiği gözlemlenmiştir (Özen, 2009). Ayas vd. (2013) ise Millî Eğitim Bakanlığı kapsamında yürütülen fen bilimleri proje yarışmalarını inceleyerek, yarışma projelerinin çoğunlukla toplum yararına odaklandığını, çevre koruma, sağlık ve güvenli yaşam gibi temel insani değerleri içerdiklerini ve bu projelerin vatandaşlık bilinciyle ilişkili olduğunu göstermiştir.

Ölçek geliştirme ve kuramsal temelli çalışmalar bu dönemde artmış; Eraslan (2011) bireysel sosyal sorumluluk kavramını kuramsal olarak tanımlamış ve alanda kullanılmak üzere 28 maddelik bir ölçek geliştirmiştir; ölçeğin tek faktörlü yapısı ve yeterli psikometrik özellikleri raporlanmıştır (Eraslan, 2011). Benzer biçimde eğitim bağlamında sorumlulukla ilişkilendirilen değerler ve okul yöneticilerinin uygulamaları üzerine yapılan nitel çalışmalar, uygulamaların

sıklıkla dışsal projelere bağlı kaldığını ve yenilikçilik ile bilgi-temelli etkinliklerde eksiklik bulunduğunu göstermiştir (Güçlü vd., 2015). Yurtdışında ise Moradi Sheykhjan ve Jabari (2014) ortaokul erkek öğrencilerinde duygusal zekâ ile sosyal sorumluluk arasında pozitif ilişki bulmuş; duygusal becerilerin geliştirilmesinin sorumluluk davranışlarını desteklediğini işaret etmiştir.

Boylamsal ve geniş örneklemli çalışmalar gelişimsel eğilimleri ve bağlamsal etkenleri ortaya koymuştur. Wray-Lake vd. (2016) ABD'de ilkokuldan lise düzeyine dek 3.683 ergenin takip edildiği üç yıllık boylamsal bir çalışmada, sosyal sorumluluk düzeyinin yaş ilerledikçe azalma eğilimi gösterdiğini; aile şefkati, demokratik okul iklimi, topluluk bağlılığı, güvenilir dostluk ve gönüllülük deneyiminin sosyal sorumluluğu olumlu yönde etkilediğini saptamıştır (Wray-Lake vd., 2016). Küçükşen ve Budak (2017) ise lise öğrencilerinde sosyal değer yönelimleri ile küresel sosyal sorumluluk arasındaki pozitif ilişkiyi rapor etmiştir. Carbonero vd. (2017) iki yıllık müdahale çalışması ise okul tabanlı sosyal sorumluluk programlarının hem sosyal tutumları hem de akademik performansı olumlu etkilediğini göstermiş; programın öz-disiplin, sorumluluk ve kararlılığı güçlendirdiği vurgulanmıştır (Carbonero vd., 2017).

2019–2020 döneminde eğitim-sürdürülebilirlik ve yükseköğretim bağlamında çalışmalar yoğunlaşmıştır. Jung vd. (2019) sürdürülebilirlik derslerinin inşaat programı öğrencilerinin çevresel kaygı ve sürdürülebilir davranış puanları üzerindeki etkisini incelemiş; beklenmedik olarak dersi alan grupta bazı çevresel davranış puanlarının daha düşük olduğunu saptamıştır ve sürdürülebilirlik eğitiminin tasarımının gözden geçirilmesi gerektiğini önermiştir. Fonseca vd. (2019) üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerini ölçmüş ve genel olarak yüksek bir bilinç seviyesi bulmuş; ancak "başkalarına ve çevreye karşı sorumluluk" boyutlarının görece zayıf kaldığı, müfredatın sosyal sorumluluğu bütüncül olarak içermesi gerektiği önerilmiştir. Berei (2020) ise Romanya örneğinde üniversite öğrencilerinin filantropik ve gönüllülük davranışlarını analiz etmiş, devlet ve vakıf üniversiteleri arasında farklar olduğunu ve öğrencilerin motivasyonlarının genelde başkalarına yardım etme, ilişki kurma ve kişisel gelişim odaklı olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye'den yapılan nicel çalışmalar ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde sosyo-demografik belirleyicileri incelemiş; bulgular çoğunlukla sosyal sorumluluk düzeylerinin yüksek olduğunu ve cinsiyet, sınıf düzeyi, spor katılımı, gönüllülük deneyimi, ebeveyn eğitimi gibi değişkenlerin etkili olduğunu göstermiştir. Örneğin Koç (2020) imam hatip ortaokulu öğrencilerinde maddi değer algısı ile sosyal sorumluluk arasında negatif ilişki bulmuş; maddi değer algısı azaldıkça sosyal sorumluluk düzeyinin arttığını rapor etmiştir. Küçükibiş vd.

(2022) geniş örneklemli bir çalışmada fiziksel aktivite esnasında alınan aile ve akran desteğinin bireysel ve sosyal sorumluluğu pozitif yordadığını ortaya koymuştur. Eryılmaz ve Deveci (2019, 2022) ortaokul öğrencilerine yönelik geçerli ve güvenilir bir sosyal sorumluluk ölçeği geliştirmiş ve bu ölçeği kullanarak sosyal bilgiler dersine yönelik olumlu tutum ile sosyal sorumluluk ve yaşam doyumu arasında pozitif ilişkiler ile yaşam doyumunun kısmi aracılık etkisini göstermiştir. Coşkun vd. (2023), Yılmaz (2023), Bugdaycı (2019) ve benzeri çok sayıda çalışma ortaokul ve lise düzeyinde sorumluluk düzeylerinin genel yüksekliğini; bazı durumlarda kadın öğrencilerin lehine farklılıkları veya sınıf düzeyine bağlı değişimleri bildirmiştir.

Sağlık, öğretmen formasyonu ve mesleki eğitim bağlamında yapılan çalışmalar da sosyal sorumluluk ile yaşam doyumu, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve mesleki tutumlar arasındaki ilişkileri incelemiştir. Örneğin Erdoğan ve Erdem (2017) hemşirelerde bireysel sosyal sorumluluk ile yaşam doyumu arasında pozitif ilişkiler bildirmiş; Karaman (2024) formasyon öğrencilerinde sosyal sorumluluk ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasında pozitif korelasyon saptamıştır. Yetiş ve Aktaş (2021) Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinde sorumluluk düzeylerinin yüksek olduğunu ve önceki sosyal sorumluluk etkinliklerine katılımın sorumluluğu artırdığını rapor etmiştir.

Kurum/okul düzeyinde değerlendirme modelleri ve müdahale tasarımları da literatürde yer almaktadır. Burgos ve Carnero (2020) lise kurumları için MACBETH tabanlı çok-kriterli bir KSS değerlendirme modeli geliştirmiş; model okulların güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymak ve iyileştirme planları üretmek üzere kullanılabileceğini göstermiştir. Ayrıca çeşitli ülkelerde yapılan karşılaştırmalı ve müdahale çalışmaları (Martín-Antón vd., 2020; Simonton & Shiver, 2021) eğitim programlarının sosyoduyuşsal çıktılar üzerinde etkili olabileceğini desteklemiştir.

Bu değerlendirmeler ışığında, alanyazın; (1) sosyal sorumluluğun okul temelli eğitimlerle geliştirilebileceğine dair kanıtlar sunduğunu, (2) duygusal zekâ, aile desteği, gönüllülük deneyimi ve ders/etkinlik katılımının güçlü belirleyiciler olduğunu, (3) ölçme araçlarının son yıllarda çeşitlendiğini ve psikometrik güç kazandığını, fakat (4) müdahalelerin uzun dönem etkinliği, kültürlerarası genellenebilirlik, müfredat entegrasyonu ve öğretim tasarımlarının etkililiği konularında hâlâ araştırma boşlukları bulunduğunu göstermektedir. Gelecekte, deneysel ve boylamsal çalışmaların artırılması, ölçeklerin farklı sosyo-kültürel bağlamlarda yeniden sınanması ve müdahale-müfredat ilişkisinin detaylı olarak irdelenmesi alana önemli katkı sağlayacaktır.

2.3. Minnettarlık ve Sosyal Sorumluluk ile İlgili Yapılmış Araştırmalar

Üniversite öğrencilerinin minnettarlık ve sosyal sorumluluk düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşabileceğine ilişkin beklenti, alanyazında yer alan kuramsal ve ampirik bulgulara dayanmaktadır. Sosyo-duygusal gelişim süreçleri açısından değerlendirildiğinde, kadın ve erkeklerin duyguları fark etme, ifade etme ve kişilerarası ilişkilerde konumlanma biçimlerinin farklı toplumsallaşma deneyimleriyle şekillendiği belirtilmektedir. Nitekim minnettarlık, başkalarının katkılarını fark etmeyi, ilişkisel duyarlılığı ve olumlu duyguların ifade edilmesini içeren bir yapı olarak ele alındığında, bu becerilerin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili olarak farklılaşabileceği vurgulanmaktadır (McCullough vd., 2001; Emmons & McCullough, 2003). Türkiye'de yürütülen çeşitli araştırmalar, kadınların minnettarlık düzeylerinin erkeklere kıyasla daha yüksek olabildiğini; bu durumun empati, ilişki odaklılık ve duygusal farkındalık gibi özelliklerle ilişkili olduğunu göstermektedir (Başerer, 2018; Erdugan, 2016). Benzer biçimde sosyal sorumluluk alanındaki çalışmalar da kız öğrencilerin prososyal davranışlara, gönüllülüğe ve toplumsal duyarlılığa daha yatkın olabildiğini ortaya koymaktadır (Bugdaycı, 2019; Coşkun vd., 2023). Bu bulgular doğrultusunda, cinsiyet değişkeninin hem minnettarlık hem de sosyal sorumluluk düzeylerinde anlamlı farklılıklar oluşturabileceği varsayımı kuramsal ve ampirik temele dayanmaktadır. Kültürler arası karşılaştırmalarda ise toplumsal cinsiyet rollerinin ülkeden ülkeye değişen biçimlerde yapılandırılması, cinsiyet temelli farkların kültürel bağlamla birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Fakülte değişkeninin incelenmesi ise üniversite öğrencilerinin maruz kaldıkları akademik içeriklerin, değer vurgularının ve mesleki sosyalizasyon süreçlerinin farklılaşmasıyla ilişkilidir. Fakülteler, yalnızca akademik bilgi aktarımının yapıldığı alanlar değil; aynı zamanda öğrencilerin etik duyarlılık, toplumsal sorumluluk ve değer yönelimlerinin şekillendiği bağlamsal öğrenme ortamlarıdır. Örneğin, İlahiyat ve sosyal bilimler ağırlıklı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin, değerler, etik, toplumsal sorumluluk ve başkalarına yönelik duyarlılık gibi temalarla daha yoğun biçimde karşılaştıkları; buna karşılık mühendislik ve teknik ağırlıklı fakültelerde akademik odaklanmanın daha çok bilişsel ve teknik yeterlikler üzerine kurulduğu belirtilmektedir (Ersoy-Quadır & Koç, 2022; Taylı, 2014). Nitekim Türkiye'de yapılan araştırmalar, fakülte türüne göre sosyal sorumluluk ve değer yönelimlerinin anlamlı biçimde farklılaşabildiğini; özellikle İlahiyat, Eğitim ve sosyal bilimler alanlarında öğrenim gören öğrencilerin bu değişkenlerde daha yüksek puanlar sergileyebildiğini ortaya koymuştur (Başerer, 2018; Sağır vd., 2025). Kültürel bağlam dikkate alındığında ise, aynı fakülte türlerinin farklı ülkelerde farklı toplumsal anlamlar ve değer yükleri taşıyabilmesi,

fakülte değişkeninin kültürler arası karşılaştırmalarda ele alınmasını daha da önemli kılmaktadır. Bu nedenle fakülte değişkeni, bireysel özelliklerden bağımsız olarak, öğrencilerin minnettarlık ve sosyal sorumluluk düzeylerini etkileyebilecek yapısal ve bağlamsal bir değişken olarak bu araştırmada incelenmiştir.

3. BÖLÜM
YÖNTEM

Bu bölümde araştırmada seçilen modele, evren ve örneklemine, veri toplama araçlarınana, veri toplama sürecine, verilerin toplanmasına ve analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli benimsenerek mevcut durumun belirlenmesine yönelik bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Tarama modelleri, geçmişte meydana gelmiş ya da halen süregiden bir durumu olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlayan yöntemler olarak tanımlanmaktadır. İlişkisel tarama modeli ise iki ya da daha fazla değişken arasındaki birlikte değişimin yönü ve düzeyini ortaya koymayı amaçlayan bir araştırma desenidir (Karasar, 2022). Bu bağlamda, araştırmanın odağında yer alan birey ya da nesneler, kendi doğal koşulları içerisinde nesnel biçimde tanımlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, bu model katılımcıların belirli bir olguya ilişkin görüş, tutum ya da değerlendirmelerini sistematik biçimde ortaya koymaya da olanak sağlamaktadır (Büyüköztürk vd., 2022).

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, 2023–2024 eğitim-öğretim yılında Bursa Uludağ Üniversitesi ile Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde lisans düzeyinde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada örneklemin belirlenmesinde kolayda örnekleme (convenience sampling) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırmacının erişimi kolay olan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden bireylerden örneklem oluşturmasına dayanan, uygulamada sık tercih edilen bir yaklaşımdır (Ekiz, 2015). Bu doğrultuda araştırmanın örneklemini, Bursa Uludağ Üniversitesi'nden 242 ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nden 273 olmak üzere toplam 515 gönüllü lisans öğrencisi oluşturmaktadır.

Araştırma örneklemine ilişkin demografik özellikler detaylı olarak incelenmiş ve katılımcıların dağılımını yansıtan veriler Tablo 1'de sunulmuştur. Bu tablo, örneklemde yer alan öğrencilerin cinsiyet ve öğrenim gördükleri fakülte gibi temel değişkenlere göre nasıl bir profil oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 1.
Araştırma örnekleminin demografik özellikleri (N=515)

	Ülke	Grup	n	Yüzde %
Cinsiyet	Türkiye	Kadın	187	36.3
		Erkek	55	10.6
		Kadın	212	41.2

	Kırgızistan	Erkek	61	11.8
Fakülte	Türkiye	Eğitim	32	6.2
		Güzel Sanatlar	29	5.6
		İktisat	92	17.9
		İlahiyat	64	12.4
		Mühendislik	25	4.9
	Kırgızistan	Edebiyat	116	22.5
		Mühendislik	27	5.2
		Güzel Sanatlar	35	6.8
		İktisat	32	6.2
		İlahiyat	63	12.2

Tablo 1'de, araştırmanın örneklemini oluşturan toplam 515 öğrencinin cinsiyet ve fakülte dağılımlarına ilişkin bilgiler incelendiğinde; cinsiyet değişkeni bakımından, örneklemde yer alan öğrencilerin %36,3'ünün (n=187) Türkiye'den kadın, %10,6'sının (n=55) Türkiye'den erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Kırgızistan'dan katılan öğrenciler arasında ise örneklemin %41,2'sini (n=212) kadınlar, %11,8'ini (n=61) erkekler oluşturmaktadır. Fakülte dağılımına bakıldığında Türkiye'den katılan öğrencilerin %6,2'si (n=32) Eğitim, %5,6'sı (n=29) Güzel Sanatlar, %17,9'u (n=92) İktisat, %12,4'ü (n=64) İlahiyat ve %4,9'u (n=25) Mühendislik fakültelerinde öğrenim görmektedir. Kırgızistan örnekleminde ise öğrencilerin %22,5'inin (n=116) Edebiyat, %5,2'sinin (n=27) Mühendislik, %6,8'inin (n=35) Güzel Sanatlar, %6,2'sinin (n=32) İktisat ve %12,2'sinin (n=63) İlahiyat fakültelerinde öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak; Bilgilendirilmiş Onam ve Kişisel Bilgi Formu, Minnettarlık Ölçeği ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği kullanılmıştır. Ölçme araçlarına ilişkin açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

1. Bilgilendirilmiş Onam ve Kişisel Bilgi Formu. Araştırmacı tarafından hazırlanan bilgilendirilmiş onam Formunda katılımcılara gizlilik ve gönüllülük esaslarından bahsedilmiştir. Kişisel Bilgi Formunda katılımcıların cinsiyet ve öğrenim gördükleri fakülteleri ile ilgili bilgiler toplanmıştır.

2. Minnettarlık Ölçeği (MÖ). Orjinali McCullough vd., (2002) tarafından geliştirilen Minnettarlık Ölçeği, Yüksel ve Oğuz Duran (2012a; 2012b) tarafından Türkçe'ye

uyarlanmıştır. Ölçek 6 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan 3, 6, maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçek Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kısmen Katılmıyorum (3), Kararsızım (4), Kısmen Katılıyorum (5), Katılıyorum (6) ve Kesinlikle Katılıyorum (7), olmak üzere 7'li likert tipinde olup, ölçek maddeleri, bireylerin minnettarlığını şiddet, sıklık, süre ve yoğunluk olmak üzere dört yönden değerlendirmektedir. Yüksel ve Duran (2012) tarafından üniversite örneklemi üzerinden Türkçeye uyarlama çalışmasının faktör analizi sonucunda toplam varyansın %53.27'sini açıklayan, beş maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçekteki altıncı madde, bu forma dâhil edilmemiştir. Uyarlama çalışması yapılan ölçek maddelerinin faktör yükleri sırasıyla .86, .85, .52, .70, ve .66 olarak belirtilmiştir. Ölçeğin madde-toplam puan korelasyonlarının .59 ile .83 arasında değiştiği bulgulanmıştır. Uyum indeksi değerleri beş maddelik modelin iyi uyum verdiğini göstermektedir [$\chi 2$=76.25, df=5, GFI=0.97, CFI= .94, AGFI=0.90, SRMR = 0.04, RMSEA=0.10]. MÖ'nün Türkçe formunun iç tutarlılık katsayısı. 77 olarak bulunmuştur. Test-tekrar test güvenirlik çalışması için hesaplanan korelasyon katsayısı ise. 66 ($p<.01$) olarak hesaplanmıştır (Yüksel ve Oğuz Duran, 2012a).

3. Sosyal Sorumluluk Ölçeği (SSÖ). Orjinali Berkowitz ve Lutterman (1968) tarafından geliştirilen Sosyal Sorumluluk Ölçeği Güldü ve Dönmez (2002) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek 8 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan 1, 3, 4 ve 6. maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçek (1) Kesinlikle Katılıyorum, (2) Katılıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılmıyorum (5) Kesinlikle Katılmıyorum olmak üzere beşli likert tipinde olup, bir kişinin başka birilerinden herhangi bir çıkarı olmamasına rağmen onlara yardım etme yönelimini farklı bir değişle geleneksel sosyal sorumluluğu ölçmeyi amaçlamaktadır (Robinson ve Shaver, 1973). Test-tekrar test güvenirlik çalışması için hesaplanan korelâsyon katsayısı .55 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerlik çalışmasında ise ölçüt grupları tekniği kullanılmıştır.Uygulama sonucunda düşük sosyal sorumluluğa sahip bireylerin ortalaması ($x=25.17$) ile yüksek sosyal sorumluluğa sahip bireylerin ortalaması ($x=27.92$) arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($t=2.05$, $p<.05$).

3.4. Verilerin Toplanması

Bu araştırma kapsamında kullanılan ölçme araçlarının soruları, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından değerlendirilmiş ve 23 Şubat 2024 tarihli 2024-02 sayılı oturumda etik açıdan uygun bulunmuştur (EK-1). Araştırma verileri, önceden hazırlanmış basılı ölçme araçları aracılığıyla ve yüz yüze veri toplama yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Uygulama sürecinde, katılımcı

öğrencilerden araştırmaya gönüllülük esasına dayalı olarak katılmaları ve formları anonim şekilde doldurmaları istenmiştir. Veri toplama araçlarında, katılımcıların kimliklerini açığa çıkarabilecek ya da gizlilik ilkesini ihlal edebilecek herhangi bir kişisel bilgiye yer verilmemiştir. Böylece araştırma süreci, etik ilkelere uygun biçimde yürütülmüştür.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde IBM SPSS Statistics 26.0 programı kullanılmıştır. Analiz sürecinde öncelikle veri setinin hatalardan arındırılması, eksik değerlerin ve uç değerlerin incelenmesi işlemleri yapılmıştır. Betimsel istatistikler kapsamında, minnettarlık ve sosyal sorumluluk ölçeklerinden elde edilen puanlara ilişkin aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler hesaplanarak öğrencilerin genel düzeyleri ortaya konulmuştur.

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinde kullanılacak istatistiksel test türlerinin (parametrik veya non-parametrik) belirlenebilmesi için öncelikle normallik dağılımı değerlendirilmiştir. Sosyal bilimlerde verilerin normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesinde genellikle Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerleri esas alınmakta; bu değerlerin ±1 (Tabachnick & Fidell, 2013) ya da ±2 (Field, 2009; George & Mallery, 2010) aralığında olması normallik varsayımının sağlandığı şeklinde yorumlanmaktadır. Mevcut araştırma için hesaplanan değişkenlere ait çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2' de yansıtılmıştır.

Tablo 2.
Araştırma değişkenlerine ait hesaplanan çarpıklık ve basıklık değerleri

Değişkenler	N	x̄	Min.	Mak.	Ss	Çarpıklık	Basıklık
Minnettarlık	515	23.49	5	34	6.04	-1.036	.653
Sosyal Sorumluluk	515	21.21	9	36	3.97	.437	1.361

Tablo 2'de sunulduğu üzere değişkenlere ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin beklenen aralıkta olduğu görülmektedir. Mevcut araştırmada ulaşılan değerlere göre veri dizisinin normal dağılıma sahip olduğu söylenebilir.

Minnettarlık ve sosyal sorumluluk puanlarının ülke ve cinsiyet ile ülke ve fakülte değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla İki Yönlü ANOVA (Two-Way ANOVA) analizi uygulanmıştır. Analize başlamadan önce testin temel varsayımları incelenmiştir. Normallik varsayımı sağlandığı belirlenmiştir ($p > .05$). Varyans homojenliği ise Levene testi ile incelenmiş ve hem ülke–cinsiyet analizinde, hem de ülke–fakülte analizinde p değerlerinin. 05'in üzerinde olması nedeniyle homojenlik varsayımının karşılandığı sonucuna

ulaşılmıştır. Bu bulgular doğrultusunda İki Yönlü ANOVA analizi için gerekli sayıltıların sağlandığı görülmüş ve analize devam edilmiştir.

Fakülte değişkeni için gruplar arası farklılıkların anlamlı olduğu durumlarda, analizlerde öncelikle parametrik test varsayımları incelenmiştir. Grup varyanslarının homojenliğini değerlendirmek amacıyla Levene testi uygulanmış; elde edilen sonuçların anlamsız olması ($p > .05$) varyans homojenliği varsayımının sağlandığını göstermiştir. Bu doğrultuda, anlamlı bulunan ana etkiler ve etkileşimler sonrasında gruplar arası farkların hangi karşılaştırmalardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla, eşit varyans varsayımı altında önerilen ve çoklu karşılaştırmalarda Tip I hata olasılığını kontrol eden Tukey HSD post hoc testi kullanılmıştır.

4. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmanın alt amaçlarına ilişkin, veri toplamaya dayalı olarak elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan bulgular ve yorumlarına yer verilmiştir.

4.1. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Minnettarlık Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Bulgular

Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumlarını tespit etmek için yapılan İki Yönlü ANOVA testinin sonucu Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3.
Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumu

Varyansın Kaynağı	*Kareler Toplamı (SS)*	*sd*	*Kareler Ortalaması (MS)*	*F*	*p*	*η² (Eta-kare)*
Ülke	304.805	1	304.805	8.478	.004	.016
Cinsiyet	68.396	1	68.396	1.902	.168	.004
Ülke × Cinsiyet	43.365	1	43.365	1.206	.273	.002
Hata (Residual)	18228.050	507	35.953			
Toplam	18607.667	510				

Tablo 3'te, üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeylerinin ülke ve cinsiyet değişkenlerine göre farklılaşma durumunu incelemek amacıyla yapılan İki Yönlü ANOVA analizi (Two-Way ANOVA) sonuçları yer almaktadır. Analiz öncesinde varyans homojenliği varsayımı Levene testi ile incelenmiş ve $F(3,507)=0.705$, $p=0.549>0.05$ bulunmuştur. Buna göre, varyansların homojen olduğu ve parametrik test varsayımlarının sağlandığı belirlenmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, ülke değişkeninin öğrencilerin minnettarlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür [$F(1,507)=8.48$, $p=0.004$, $\eta^2=0.016$]. Bu bulgu, Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin minnettarlık düzeylerinin Türkiye örneklemindeki öğrencilere göre anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Cinsiyet değişkeninin minnettarlık düzeyi üzerindeki etkisi ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır [$F(1,507)=1.90$, $p=0.168$, $\eta^2=0.004$]. Bu sonuç, kız ve erkek öğrencilerin minnettarlık puanlarının birbirine benzer olduğunu göstermektedir.

Ayrıca ülke × cinsiyet etkileşimi de anlamlı değildir [F(1,507)=1.21, p=0.273, η^2=0.002]. Bu durum, cinsiyet değişkeninin minnettarlık düzeyine etkisinin her iki ülkede de benzer yönde seyrettiğini ve ülkeler arasında bu etki açısından anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Ülke ve cinsiyet değişkenlerinin ikişer düzeyden oluşması nedeniyle, ana etkilerin anlamlı bulunması farkın yönünü belirlemek açısından yeterli görülmüş ve ayrıca bir post hoc analize ihtiyaç duyulmamıştır. Genel olarak, bu sonuçlar ülke değişkeninin minnettarlık düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılaşma yarattığını, ancak cinsiyetin ve ülke × cinsiyet etkileşiminin anlamlı bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, Kırgızistan örneklemindeki öğrenciler daha yüksek minnettarlık düzeyi sergilemekte, ancak bu fark cinsiyete bağlı olarak değişmemektedir.

4.2. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Bulgular

Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumlarını tespit etmek için yapılan İki Yönlü ANOVA testinin sonucu Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4.
Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumu

Varyansın Kaynağı	*Kareler Toplamı (SS)*	*sd*	*Kareler Ortalaması (MS)*	*F*	*p*	*η^2 (Eta-kare)*
Ülke	75.838	1	75.838	4.850	.028	.010
Cinsiyet	93.093	1	93.093	5.954	.015	.012
Ülke × Cinsiyet	19.258	1	19.258	1.232	.273	.002
Hata (Residual)	7896.38	505	15.636			
Toplam	8064.157	508				

Tablo 4'te, üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeylerinin ülke ve cinsiyet değişkenlerine göre farklılaşma durumunu incelemek amacıyla yapılan İki Yönlü ANOVA analizi (Two-Way ANOVA) sonuçları yer almaktadır. Analiz öncesinde yapılan Levene testi sonucuna göre varyansların homojen olduğu belirlenmiştir [F(3,505)=1.13, p=0.336>0.05]. Bu bulgu, iki yönlü varyans analizinin temel varsayımlarından biri olan varyans homojenliği koşulunun sağlandığını göstermektedir.

Analiz sonuçlarına göre, ülke değişkeninin sosyal sorumluluk düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir [F(1,505)=4.85, p=0.028, η^2=0.010]. Bu sonuç, Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeylerinin Türkiye örneklemindeki öğrencilere göre anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca, cinsiyet değişkeninin de sosyal sorumluluk düzeyinde anlamlı bir farklılık yarattığı görülmüştür [F(1,505)=5.95, p=0.015, η^2=0.012]. Kadın öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeyleri erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Buna karşın, ülke × cinsiyet etkileşimi anlamlı değildir [F(1,505)=1.23, p=0.273, η^2=0.002]. Bu bulgu, cinsiyetin sosyal sorumluluk üzerindeki etkisinin her iki ülkede de benzer yönde olduğunu ve ülkeler arasında bu etki açısından anlamlı bir farklılık bulunmadığını göstermektedir. Genel olarak sonuçlar, hem ülke hem de cinsiyet değişkenlerinin sosyal sorumluluk düzeyi üzerinde anlamlı farklılaşmalar yarattığını, ancak bu iki değişkenin birlikte anlamlı bir etkileşim oluşturmadığını ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, kadın öğrenciler sosyal sorumluluk açısından daha yüksek ortalamalara sahip olup, bu eğilim her iki ülkede de benzer şekilde gözlenmiştir.

4.3. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Minnettarlık Düzeylerinin Fakülte Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Bulgular

Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeylerinin fakülte değişkenine göre farklılaşma durumlarını tespit etmek için yapılan İki Yönlü ANOVA testinin sonucu Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5.
Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeylerinin fakülte değişkenine göre farklılaşma durumu

Varyansın Kaynağı	*Kareler Toplamı (SS)*	*sd*	*Kareler Ortalaması (MS)*	*F*	*p*	*η^2 (Eta-kare)*
Fakülte	831,156	6	138,526	4,162	,000	,047
Ülke × Fakülte	627,201	2	313,600	9,421	,000	,036
Hata (Residual)	16676,100	501	35,772			
Toplam	18607,667	510				

Tablo 5'te, Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeylerinin fakülte değişkenine göre farklılaşma durumu incelenmiştir. Analiz öncesinde yapılan Levene testi sonucuna göre varyansların homojen olduğu belirlenmiştir [F(9,501)=5.81, p=0.000<0.05]; bu durum, varyans homojenliği varsayımının kısmen ihlal edildiğini,

dolayısıyla sonuçların yorumlanmasında bu sınırlılığın dikkate alınması gerektiğini göstermiştir.

Fakülte değişkeninin de minnettarlık düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir [$F(6,501)=4.16$, $p<0.001$, $\eta^2=0.047$]. Bu sonuç, öğrencilerin minnettarlık düzeylerinin öğrenim gördükleri fakülteye göre anlamlı biçimde değiştiğini göstermektedir.

Ülke × fakülte etkileşimi anlamlı bulunmuştur $F(2,501)=9.42$, $p<.001$, $\eta2=0.036$. Bu bulgu, ülkeler arasındaki minnettarlık farkının fakülte türüne göre değiştiğini göstermektedir. Dağılım tablolarında görülen yapısal farklılıklar nedeniyle, ülkeler arası karşılaştırmalar bire bir eşleştirme esasına dayalı olarak yapılmıştır. Buna göre karşılaştırmalar Eğitim Fakültesi–Edebiyat Fakültesi, Güzel Sanatlar–Güzel Sanatlar, İktisat–İktisat, İlahiyat–İlahiyat ve Mühendislik–Mühendislik fakülteleri arasında yürütülmüştür. Bu yaklaşım, fakülte türlerinin içerik ve alan yakınlıkları gözetilerek ülkeler arası anlamlı karşılaştırmalar yapılmasını amaçlamıştır. Ülke × fakülte etkileşiminin anlamlı bulunmasının ardından, gruplar arası farkların hangi karşılaştırmalardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla post hoc analizlere başvurulmuştur. Levene testi sonuçlarının anlamsız olması ($p > .05$), varyans homojenliği varsayımının sağlandığını göstermiştir. Bu doğrultuda, eşit varyans varsayımı altında önerilen ve çoklu ikili karşılaştırmalarda Tip I hata oranını koruyan Tukey HSD post hoc testi uygulanmıştır. Analiz sonucuna göre, Güzel Sanatlar ve İktisat fakültelerinde Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin minnettarlık ortalamalarının Türkiye örneklemine göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür ($p < .05$). Eğitim Fakültesi (Türkiye) – Edebiyat Fakültesi (Kırgızistan) karşılaştırmasında ise ülke değişkenine bağlı farklılığın Kırgızistan örneklemindeki öğrenciler lehine olmakla birlikte görece orta düzeyde olduğu ve istatistiksel açıdan anlamlılık sınırında seyrettiği belirlenmiştir ($p < .05$). Buna karşılık, İlahiyat ve Mühendislik fakültelerinde minnettarlık düzeyleri açısından ülkeler arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, farkın daha sınırlı kaldığı görülmüştür ($p > .05$).

4.4. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Fakülte Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Bulgular

Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerinin fakülte değişkenine göre farklılaşma durumlarını tespit etmek için yapılan İki Yönlü ANOVA testinin sonucu Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6.

Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerinin fakülte değişkenine göre farklılaşma durumu

Varyansın Kaynağı	*Kareler Toplamı (SS)*	*sd*	*Kareler Ortalaması (MS)*	*F*	*p*	*η² (Eta-kare)*
Fakülte	336,320	6	56,053	3,720	,001	,043
Ülke × Fakülte	111,774	2	55,887	3,709	,025	,015
Hata (Residual)	7518,140	499	35,772			
Toplam	8064,157	508				

Tablo 6'da, Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerinin fakülte değişkenine göre farklılaşma durumu incelenmiştir. Analiz öncesinde yapılan Levene testi sonucuna göre varyansların homojen olduğu belirlenmiştir [F(9,499)=3.61, p=0.1720>.05].

Fakülte değişkeninin ise sosyal sorumluluk düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır [F(6,499)=3.72, p=0.001, η^2=0.043]; bu bulgu, öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeylerinin öğrenim gördükleri fakülteye göre anlamlı biçimde farklılaştığını göstermektedir.

Ayrıca, ülke × fakülte etkileşimi sosyal sorumluluk değişkeni açısından da anlamlı bulunmuştur F(2,499) = 3.71, p= .025, η2 = 0.015. Bu sonuç, ülkeler arasındaki sosyal sorumluluk düzeyi farkının fakülte türüne göre değiştiğini göstermektedir. Ülke × fakülte etkileşiminin anlamlı bulunmasının ardından, gruplar arası farkların hangi karşılaştırmalardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla post hoc analizlere başvurulmuştur. Levene testi sonuçlarının anlamsız olması (p > .05), varyans homojenliği varsayımının sağlandığını göstermiştir. Bu nedenle, eşit varyans varsayımı altında çoklu karşılaştırmalarda Tip I hata oranını kontrol eden Tukey HSD post hoc testi uygulanmıştır. Fakülte değişkenine ilişkin karşılaştırmalar, iki üniversitede ortak olarak yer alan fakülteler dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Dağılım tablolarında görülen yapısal farklılıklar nedeniyle, ülkeler arası karşılaştırmalar bire bir eşleştirme esasına dayalı olarak yapılmıştır. Buna göre karşılaştırmalar Eğitim Fakültesi–Edebiyat Fakültesi, Güzel Sanatlar–Güzel Sanatlar, İktisat–İktisat, İlahiyat–İlahiyat ve Mühendislik–Mühendislik fakülteleri arasında yürütülmüştür. Bu yaklaşım, fakülte türlerinin içerik ve alan yakınlıkları gözetilerek ülkeler arası anlamlı karşılaştırmalar yapılmasını amaçlamıştır. Tukey HSD testi sonuçlarına göre, İktisat Fakültesi öğrencilerinin sosyal sorumluluk puanları Kırgızistan'da Türkiye'ye kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur (p < .05). Benzer biçimde, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde de ülkeler arasında anlamlı bir fark saptanmış; Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür (p < .05). Buna karşılık, Eğitim Fakültesi (Türkiye) ile Edebiyat Fakültesi

(Kırgızistan) öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$). Ayrıca Güzel Sanatlar ve Mühendislik fakültelerinde de ülke farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($p > .05$).

5. BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma sorularına ilişkin ulaşılan sonuçlara ve bu sonuçların alanyazın doğrultusunda tartışılmasına yer verilmiştir. Nihayetinde araştırmada ulaşılan sonuçlardan yola çıkılarak önerilerde bulunulmuştur.

5.1. Sonuç

Bu araştırmada Türkiye'de ve Kırgızistan'da üniversite öğrencilerinin minnettarlık ve sosyal sorumluluk düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda cevabı bulunmaya çalışılan sorulara ilişkin ulaşılan sonuçlar aşağıda sunulmuştur:

a. Ülke değişkenine göre üniversite öğrencilerin minnettarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır. Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin minnettarlık düzeyleri Türkiye örneklemindeki öğrencilere göre anlamlı biçimde daha yüksektir.
b. Ülke değişkenine göre üniversite öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır. Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeyleri Türkiye örneklemindeki öğrencilere göre anlamlı biçimde daha yüksektir.
c. Cinsiyet değişkenine göre minnettarlık düzeyi her iki ülkede de benzer yönde seyretmektedir ve ülkeler arasında bu etki açısından anlamlı bir fark yoktur. İki ülkede de üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.
d. Kadın öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeyi her iki ülkede de erkeklerden anlamlı derecede yüksektir. Cinsiyete göre minnettarlık düzeyi Türkiye ve Kırgızistan'daki üniversite öğrencileri için değişmemektedir.
e. Güzel Sanatlar ve İktisat fakültelerinde Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin minnettarlık ortalamalarının Türkiye örneklemine göre daha yüksek seyrettiği; Eğitim/Edebiyat fakültelerinde ise ülke değişkenine bağlı farklılığın Kırgızistan örneklemindeki öğrenciler lehine olmakla birlikte görece orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. İlahiyat ve Mühendislik fakültelerinde ise minnettarlık düzeyleri açısından ülkeler arasındaki farkın daha sınırlı olduğu, bazı alt boyutlarda ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıkmadığı görülmüştür.
f. İktisat Fakültesi öğrencilerinin sosyal sorumluluk puanları Kırgızistan'da Türkiye'ye kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir. Benzer biçimde, İlahiyat

Fakültesi öğrencilerinde de iki ülke arasında anlamlı bir fark saptanmış, Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Eğitim Fakültesi (Türkiye) ile Edebiyat Fakültesi (Kırgızistan) öğrencileri arasında yapılan karşılaştırmada ise ülkeler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna ek olarak, Güzel Sanatlar ve Mühendislik fakültelerinde de ülke farkı istatistiksel olarak anlamlı değildir.

5.2. Tartışma

Bu bölümde araştırma soruları çerçevesinde ulaşılan bulgular sırasıyla başlıklar halinde tartışılmış ve yorumlanmıştır.

5.2.1. Üniversite Öğrencilerinin Minnettarlık Düzeylerinin Ülke Değişkenine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Tartışma

Araştırma sonucunda, ülke değişkeninin üniversite öğrencilerin minnettarlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu; Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin minnettarlık düzeylerinin Türk öğrencilere göre anlamlı biçimde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Araştırmada ülkeler arasında minnettarlık düzeylerinin anlamlı biçimde farklılaşması, minnettarlığın kültürel bağlamdan güçlü biçimde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Eğitim ve gençlik üzerine yapılan sosyal sorumluluk araştırmalarının büyük bölümü, özellikle toplulukçu yapının ve güçlü sosyal bağların hâkim olduğu toplumlarda öğrencilerin sosyal sorumluluk, dayanışma, yardımseverlik, prososyal tutum ve duyarlılık gibi olumlu sosyal eğilimlerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Örneğin Ersoy-Quadır ve Koç (2022), Oğuz Duran ve Kusçi (2020) Türkiye'de üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerinin demografik ve kültürel etkenlere bağlı olarak anlamlı şekilde değiştiğini; aile, dinî yönelim ve toplumsal bağlanmışlığın sorumluluk davranışlarını güçlendirdiğini belirtmişlerdir. Benzer biçimde Akgül ve Dinç (2023) ile Coşkun vd. (2023) çalışmalarında, öğrencilerin sosyal sorumluluk ve prososyal davranış düzeylerinin aile desteği, sosyal çevre yapısı ve toplumsal dayanışma kültüründen etkilendiği gösterilmiştir. Uluslararası alanyazında da sosyal ve duygusal değerlerin kültüre göre değiştiği; toplulukçu yapılarda bireylerin empati, teşekkür etme, karşılıklılık ve fedakârlık gibi davranışları daha fazla benimsediği vurgulanmaktadır. Moradi Sheykhjan ve Jabari (2014) özellikle öğrencilerde duygusal farkındalık ve ilişkisel duyarlılığın sosyal sorumlulukla pozitif ilişkisini ortaya koyarak, daha bağlı ve ilişkisel kültürlerde bu tür olumlu duyguların güçlendiğini göstermiştir. Benzer şekilde Berei (2020) ve Fonseca vd. (2019), toplumsal yardımlaşma pratiklerinin güçlü olduğu üniversite ortamlarında öğrencilerin gönüllülük, yardım etme ve sosyal sorumluluk eğilimlerinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir.

Bu çalışmaların ortak noktası, kültürel değerlerin ve sosyal ilişkilerin, gençlerin olumlu duygusal eğilimlerini özellikle minnettarlık gibi prososyal duyguları doğrudan etkilediğini ortaya koymasıdır. Bu bağlamda araştırmamızda Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin minnettarlık düzeylerinin daha yüksek bulunması, Kırgız toplumunda aile bağlarının güçlü olması, karşılıklı yardımlaşmanın gündelik yaşamın önemli bir unsuru sayılması ve toplulukçu değerlerin daha belirgin olmasıyla uyumludur. Dolayısıyla elde edilen bulgu, hem yerli hem de uluslararası literatürde vurgulanan kültürel değer–duygusal eğilim ilişkisini desteklemekte ve minnettarlığın kültürden bağımsız bir yapı olmadığını göstermektedir.

5.2.2. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Ülke Değişkenine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Tartışma

Araştırma sonucunda, ülke değişkeninin üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu; Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeylerinin Türkiye örneklemindeki öğrencilere göre anlamlı biçimde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda ülke değişkeninin üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerini anlamlı biçimde etkilediğinin tespit edilmesi, sosyal sorumluluk davranışının kültürel, toplumsal ve eğitimsel bağlamdan güçlü biçimde etkilendiğini göstermektedir. Literatürde sosyal sorumluluk düzeylerinin yalnızca bireysel özelliklere değil, aynı zamanda öğrencilerin yetiştikleri kültürel değerlere, sosyal normlara ve eğitim sistemlerinin sorumluluk geliştirme kapasitesine bağlı olarak farklılaştığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Örneğin Ersoy-Quadır ve Koç (2022), sosyal sorumluluğun üniversite öğrencilerinde aile, dinî inançlar ve toplumsal iletişim biçimleri gibi kültürel değişkenlerle anlamlı ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Benzer biçimde Fonseca vd. (2019) ile Berei (2020), üniversite öğrencilerinin toplumsal bağlılıklarının, gönüllülük motivasyonlarının ve dayanışma eğilimlerinin ülkelerin sosyo-kültürel yapısına göre değiştiğini ve sosyal sorumluluk bilincinin güçlü topluluk kültürlerinde daha belirgin olabildiğini ortaya koymuştur. Uluslararası araştırmalar da sosyal sorumluluk gelişiminin kültürel bağlamdan etkilendiğini desteklemektedir. Moradi Sheykhjan ve Jabari (2014), İranlı ortaokul öğrencilerinde sosyal sorumlulukla duygusal ve ilişkisel duyarlılık arasında güçlü bir ilişki tespit etmiş, ilişkisel kültürlerde sorumluluk davranışlarının daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Wray-Lake vd. (2016) ise Amerikan gençleriyle yürüttükleri uzunlamasına çalışmada, topluluk bağlılığı, aile şefkati ve demokratik okul iklimi gibi bağlamsal özelliklerin sorumluluk düzeylerini artırdığını göstermiştir. Bu bulgular, sosyal sorumluluk davranışlarının bireyin içinde bulunduğu kültürel ortam tarafından biçimlendirildiği yönündeki görüşü güçlendirmektedir. Türkiye bağlamında

yapılan çalışmalar da öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeylerinin kültürel ve toplumsal dinamiklerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Örneğin Yetiş ve Aktaş (2021), sosyal sorumluluk düzeylerinin gönüllülük deneyimi ve topluluk temelli etkinliklere katılımla yükseldiğini; Akgül ve Dinç (2023) ise spor ve sosyal faaliyetlerin gençlerin sorumluluk bilincini güçlendirdiğini belirtmiştir. Buna karşın bazı araştırmalarda (ör. Yılmaz, 2023; Coşkun vd., 2023) sosyal sorumluluk düzeylerinin sosyo-ekonomik, okul türü veya sınıf düzeyi gibi değişkenlere bağlı olarak da değiştiği görülmektedir. Bu farklılaşmalar, ülkeler arasında toplumsal değerler, aile yapıları, sosyal baskı mekanizmaları, gönüllülük anlayışı ve eğitim politikalarının farklı olması nedeniyle daha da belirginleşebilmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada ülkeler arasında sosyal sorumluluk düzeylerinin farklılaşması, literatürdeki bulgularla uyumludur. Kırgızistan ve Türkiye'nin kültürel değerleri, aile yapıları, toplumsal dayanışma pratikleri ve öğrencilere sunulan sosyal sorumluluk fırsatlarının çeşitliliği, öğrencilerin sosyal sorumluluk algılarını farklı biçimlerde şekillendirmiş olabilir. Bu sonuç, sosyal sorumluluğun kültürden ve sosyal bağlamdan bağımsız değerlendirilemeyeceğini, aksine ülkelerin eğitim ve değerler sistemleriyle yakından ilişkili bir yapı olduğunu göstermektedir.

5.2.3. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Minnettarlık Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Tartışma

Araştırma sonucunda, cinsiyet değişkeninin minnettarlık düzeyine etkisi her iki ülkede de benzer yönde seyrettiği ve ülkeler arasında bu etki açısından anlamlı bir farkın olmadığı; İki ülkede de üniversite öğrencilerinin minnettarlık düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Bu bulgu, minnettarlığın temel olarak kişilerarası ilişkiler, psikolojik iyi oluş, sosyal destek ve olumlu duygu düzenleme gibi faktörlerle ilişkili olduğunu; cinsiyetin ise bu yapıyı anlamlı biçimde belirlemediğini ortaya koymaktadır. Literatür incelendiğinde, minnettarlığın cinsiyete bağlı olarak farklılaştığını gösteren bazı çalışmalar olmakla birlikte, çok sayıda araştırmanın bu çalışmanın bulgusuyla paralel biçimde cinsiyet temelinde anlamlı bir ayrışma olmadığını rapor ettiği görülmektedir. Örneğin, Altuntaş (2018) ergenlerde iyi oluşu inceleyen çalışmasında minnettarlığın cinsiyete göre farklılaşmadığını, olumlu duygularla ve iyi oluş göstergeleriyle ilişkili temel bir duygu olduğunu vurgulamıştır. Kaynar (2021) ise üniversite öğrencilerinde minnettarlığın yalnızlıkla negatif ilişkili olduğunu, ancak cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Minnettarlığı psikolojik kırılganlık, affetme, duygu düzenleme, sosyal destek ve stresle başa çıkma bağlamında ele alan birçok çalışma (Wood, Joseph ve Linley, 2007; Wood vd., 2008; Oğuz-Duran ve Tan, 2013; İlbay ve

Sarıçam, 2015; Arıcıoğlu, 2016) minnettarlığın daha çok bireyin içsel kaynaklarına ve sosyal ilişki kalitesine dayandığını vurgulamakta; bu yönüyle cinsiyet farklılıklarının sınırlı kalabileceğini göstermektedir. Her ne kadar bazı araştırmalar kadınların duygusal ifade, empati ve ilişki odaklılık gibi özellikleri nedeniyle daha yüksek minnettarlık bildirdiğini göstermiş olsa da (ör. Gülmeriç, 2017; Başerer, 2018; Erdugan, 2016; Erdugan & Araz, 2019; Cengiz & Karadeniz, 2020), bu farkların her örneklemde ortaya çıkmadığı ve bağlama duyarlı olduğu da bilinmektedir. Özellikle kültürel normların benzer biçimde hem kadınlardan hem erkeklerden sosyal ilişkilerde nezaket, teşekkür ve karşılıklılık beklediği toplumlarda bu farklılıkların kaybolduğu görülmektedir. Nitekim hem Türkiye'de hem de Kırgızistan'da aile ilişkilerinin, dayanışmacı kültürel yapının ve toplulukçu değerlerin güçlü olması, cinsiyet temelli minnettarlık farklarının ortaya çıkmasını sınırlamış olabilir. Bu durum, literatürde minnettarlığın kültürel olarak şekillense de özünde evrensel bir olumlu duygu olduğu ve kadın–erkek ayrımı üzerinde belirleyici bir değişken olmadığına yönelik görüşlerle örtüşmektedir (Lambert vd., 2009; Uzun & Karataş, 2021). Bu bağlamda, Türkiye ve Kırgızistan örneklemlerinde cinsiyetin minnettarlık üzerinde anlamlı bir farklılaşma oluşturmaması, minnettarlığın kültürler arası olarak daha evrensel, duygusal ve ilişkisel bir yapı olmasıyla tutarlı görünmektedir. Sonuç olarak, elde edilen bulgu literatürün önemli bir bölümüyle örtüşmekte ve minnettarlığın cinsiyet değişkeninden bağımsız bir psikolojik güç, öznel iyi oluş kaynağı ve olumlu duygu düzenleyicisi olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

5.2.4. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Tartışma

Araştırma sonucunda, kadın öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeyi her iki ülkede de erkeklerden anlamlı derecede yüksek olduğu; Cinsiyet farkının ülkelere göre değişmediği tespit edilmiştir. Bu bulgu, sosyal sorumluluk davranışlarının cinsiyet temelli ayrışmasına ilişkin literatürün önemli bir bölümünü desteklemektedir. Özellikle ergenlik ve genç yetişkinlik dönemlerinde kadın öğrencilerin prososyal davranışlar, empatik eğilimler, yardım etme istekliliği ve toplumsal katkı yönelimlerinde erkeklere kıyasla daha yüksek puan aldığını gösteren çok sayıda araştırma mevcuttur. Nitekim Bugdaycı (2019), Coşkun vd. (2023), Yılmaz (2023), Yetiş ve Aktaş (2021), Başerer (2018), Cengiz ve Karadeniz (2020) gibi Türkiye'de yürütülen çalışmalar, kadın öğrencilerin bireysel ve sosyal sorumluluk düzeylerinin erkek öğrencilerden anlamlı biçimde yüksek olduğunu rapor etmiş ve bu durumun özellikle kızların empati, duyarlılık ve toplumsal fayda odaklı davranışlara daha yüksek eğilim göstermeleriyle ilişkili olabileceğini belirtmiştir. Benzer biçimde uluslararası araştırmalar da cinsiyet farkının

kadın öğrenciler lehine ortaya çıktığını göstermektedir. Örneğin Moradi Sheykhjan ve Jabari (2014) yalnızca erkek öğrencilerle çalışmış olmasına rağmen, duygusal zeka ve sosyal sorumluluk arasındaki pozitif ilişkinin altını çizmiş; literatürde kızların duygusal farkındalık ve kişilerarası duyarlılıkta daha avantajlı olduğu düşünüldüğünde, bu durum sorumluluk davranışlarıyla da uyumludur. Carbonero vd. (2017) çalışmasında erkek öğrencilerin "iyi davranış, nezaket ve düzenlilik" boyutunda daha yüksek puan aldığı görülse de, genel sosyal sorumluluk yapısında cinsiyete bağlı kalıcı bir üstünlük bulunmamıştır; ancak birçok çalışma, kızların sosyal duyarlılık ve yardımseverlik gibi alanlarda daha yüksek eğilim sergilediğini göstermektedir. Dolayısıyla mevcut araştırmanın bulgusu uluslararası eğilimle de uyumludur. Alan yazındaki pek çok bulgu, toplumsal cinsiyet rollerinin sosyal sorumluluk davranışlarını kısmen şekillendirdiğini göstermektedir. Kadın öğrencilerin daha küçük yaşlardan itibaren daha duyarlı, daha yardımsever ve daha topluluk odaklı davranışlara teşvik edilmesi—özellikle Türkiye ve Kırgızistan gibi kolektivist kültürlerde—onların sosyal sorumluluk algılarını artırabilmektedir. Bu durum, Küçükşen ve Budak'ın (2017) sosyal değer yönelimlerinin sosyal sorumlulukla pozitif ilişkili olduğunu gösteren bulgularıyla da uyumludur; zira kadın öğrencilerin empati, evrensellik ve yardımseverlik gibi değerlerde erkeklere göre daha yüksek puan alma eğilimi bu farkı açıklayabilmektedir. Wray-Lake vd. (2016) tarafından yürütülen geniş ölçekli boylamsal çalışmada, aile şefkati, demokratik okul iklimi ve topluluk bağlılığı gibi faktörlerin sosyal sorumluluğu artırdığı gösterilmiştir. Türkiye ve Kırgızistan kültürlerinde kız çocuklarının aile ve okul ortamlarında daha fazla destek, yakınlık ve sosyal sorumluluk yönelimli beklentilerle yetiştirildiği düşünüldüğünde, bu bulgular cinsiyet farkının neden her iki ülkede de benzer şekilde ortaya çıktığını açıklamaktadır. Ayrıca sosyal sorumluluğun empati, özdenetim, öz-disiplin ve sosyal duyarlılık gibi duyuşsal özelliklerle güçlü biçimde ilişkili olduğu araştırmalarla ortaya konmuştur. Cecchini vd. (2007) deneysel çalışmasında sosyal sorumluluk eğitiminin öz-kontrol ve öz-düzenleme gibi becerileri geliştirdiğini göstermiştir. Gelişim psikolojisi literatürü, kadın öğrencilerin bu tür duyuşsal ve davranışsal özelliklerde erkeklere kıyasla daha ileri düzeyde olabildiğini ileri sürmektedir. Bu durum, mevcut araştırmada kadın öğrencilerin sorumluluk düzeylerinin daha yüksek çıkmasının psikolojik bir temeli olabileceğine işaret etmektedir. Özen'in (2009) çalışmasında sosyodemografik değişkenlerin sosyal sorumlulukla ilişkili olduğu ve ebeveyn eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin sorumluluk düzeylerinin yükseldiği bulunmuştur; bu durum özellikle kız çocuklarının eğitimle birlikte güçlenen sosyal duyarlılık ve toplumsal farkındalık düzeylerini açıklayabilir. Üniversite öğrencilerine yönelik çalışmalar da kadın öğrencilerin sosyal

sorumluluk düzeylerinin daha yüksek olduğu yönünde tutarlı sonuçlar vermektedir. Örneğin Fonseca vd. (2019) öğrencilerin sosyal sorumluluk bilincinin yüksek olduğunu, ancak özellikle çevre ve topluluk odaklı sorumluluk alanlarında kadın öğrencilerin daha güçlü eğilim sergilediğini belirtmiştir. Yine Yetiş ve Aktaş (2021), kadın öğrencilerin bireysel sosyal sorumluluk düzeylerinin erkeklerden anlamlı biçimde yüksek olduğunu rapor etmiştir. Bu bulgular, çalışmamızdaki cinsiyet farkının üniversite düzeyinde de istikrarlı bir öğrenme çıktısı olduğunu göstermektedir. Araştırmanın dikkate değer diğer bulgusu, cinsiyet farkının ülkelere göre değişmemiş olmasıdır. Bu durum, sosyal sorumluluk davranışlarının kültüre bağlı değişkenlik gösterebilse de, özellikle cinsiyete dayalı farkların kültürler üstü bir eğilim taşıdığına işaret etmektedir. Nitekim Türkiye ve Kırgızistan toplumsal yapıları genel olarak kolektivist özellikler göstermekte; aile bağları, topluluk uyumu, sosyal duyarlılık ve yardımseverlik kültürel olarak değer görmektedir. Bu nedenle her iki ülkede de kadın öğrencilerin sosyal sorumluluğa ilişkin daha yüksek eğilim göstermesi şaşırtıcı değildir. Ayrıca eğitim ortamlarında sosyal sorumluluğun yaygın olarak sosyal uyum, çevre duyarlılığı ve toplumsal katkıyı içeren değerlerle ilişkilendirilmesi, bu davranışların kadın öğrenciler tarafından daha kolay içselleştirilmesine katkıda bulunabilir. Sonuç olarak, bu araştırmanın bulgusu hem ulusal hem de uluslararası literatürle güçlü biçimde örtüşmektedir. Kadın öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olması, toplumsal cinsiyet rollerinin, sosyalleşme süreçlerinin, duyuşsal gelişim farklılıklarının ve kültürel değerlerin birleşik etkisiyle açıklanabilir. Cinsiyet farkının her iki ülkede benzer biçimde ortaya çıkması ise sosyal sorumluluk davranışlarında cinsiyetin belirleyici bir değişken olduğunu; bu farkın kültürel bağlamdan bağımsız biçimde tutarlı olduğunu göstermektedir.

5.2.5. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Minnettarlık Düzeylerinin Fakülte Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Tartışma

Araştırma sonucuna göre, Güzel Sanatlar ve İktisat fakültelerinde Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin minnettarlık ortalamalarının Türkiye örneklemine göre daha yüksek seyrettiği; Eğitim/Edebiyat fakültelerinde ise ülke değişkenine bağlı farklılığın Kırgızistan örneklemindeki öğrenciler lehine olmakla birlikte görece orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. İlahiyat ve Mühendislik fakültelerinde ise minnettarlık düzeyleri açısından ülkeler arasındaki farkın daha sınırlı olduğu, bazı alt boyutlarda ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıkmadığı görülmüştür. Bu bulgular, fakülte türünün yalnızca minnettarlık düzeyini değil, aynı zamanda ülkeye bağlı kültürel farklılıkların hangi alanlarda daha görünür hâle geldiğini de belirleyen önemli bir değişken olduğunu göstermektedir.

Alanyazında fakülte türüne göre minnettarlık farklılıklarını doğrudan inceleyen çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, minnettarlığın prososyal değerler, dini yönelimler, sosyal bağlılık ve psikolojik iyi oluşla ilişkili olduğu yönündeki güçlü kanıtlar (Arıcıoğlu, 2016; Arslan, 2015; İlbay & Sarıçam, 2015; Wood & Linley, 2007; Wood vd., 2008) fakülteler arasındaki farklılıkların anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Kırgızistan örnekleminde İlahiyat ve İktisat fakültelerinde okuyan öğrencilerin minnettarlık düzeylerinin daha yüksek bulunması, bu fakültelerin sosyo-kültürel bağlamla ilişkili farklı değer dünyaları ile açıklanabilir. İlahiyat öğrencilerinin yüksek minnettarlık düzeyleri, literatürde minnettarlığın dindarlık, bağışlama ve prososyal duyarlılık ile pozitif ilişkili olduğunu gösteren araştırmalarla tutarlıdır (İlbay & Sarıçam, 2015; Şahin, 2024). Dini yönelim, minnettarlığı hem gündelik hayatta hem de kişilerarası ilişkilerde daha belirgin bir duygu haline getirebilmekte; bu nedenle ilahiyat öğrencilerinin her iki ülkede de daha yüksek minnettarlık bildirmesi beklenen bir sonuçtur. Kırgızistan'da İktisat fakültesi öğrencilerinin yüksek minnettarlık düzeyleri ise bu fakültenin ülke genelinde yüksek istihdam garantisine sahip olması, öğrencilerin sosyal hareketlilik beklentilerinin güçlü olması ve aile desteği ile toplumsal fırsatları daha fazla önemsemeleriyle ilişkili olabilir. Nitekim literatürde minnettarlığın umut, iyimserlik ve yaşam doyumu ile pozitif ilişkili olduğu (Kaynar, 2021; Wood vd., 2007) gösterilmiştir; bu nedenle ekonomik başarı ve kariyer beklentileri yüksek programlardaki öğrencilerin minnettarlığı daha fazla deneyimlemesi anlaşılabilir bir durumdur. Her iki ülkede de Mühendislik ve Güzel Sanatlar fakültelerinde minnettarlık düzeylerinin daha düşük seyretmesi ise disiplinlerin mesleki yönelimlerine ve öğrencilerin psikososyal profillerine bağlı olabilir. Mühendislik öğrencileri daha analitik, problem çözme odaklı ve bireysel performansın ön planda olduğu bir eğitim sürecinden geçmekte; bu durum ilişkisel-duygusal farkındalıkla ilişkili duygu ifadelerinin daha sınırlı olmasına yol açabilmektedir. Literatürde minnettarlığın empatik eğilim, ilişkisel duyarlılık ve sosyal destek algısıyla yakından ilişkili olduğu gösterilmiştir (Gülmeriç, 2017; Wood vd., 2008). Bu nedenle mühendislik öğrencilerinin daha düşük minnettarlık bildirmesi, duygusal ve sosyal açıdan daha düşük karşılıklılık eğilimleriyle ilişkili olabilir. Güzel Sanatlar fakültesinde minnettarlığın düşük olması ise yaratıcı bireylerde gözlenen bireyselcilik, eleştirel düşünme ve içsel motivasyonun baskın olmasıyla ilişkilendirilebilir. Özellikle yaratıcı disiplinlerde öğrencilerin duygu düzenleme stratejilerinin karmaşık olması, zaman zaman daha yoğun duygusal dalgalanmalar yaşanması ve sosyal karşılıklılığa dair beklentilerin düşük olması Topcu (2016)'nın bulguları ile tutarlı olacak şekilde minnettarlığın görece daha düşük rapor edilmesine yol açabilir. Türkiye örnekleminde Güzel Sanatlar ve İlahiyat fakültelerinde

minnettarlığın yüksek çıkması ise Kırgızistan'dan farklı bir yönelim göstermektedir. Güzel Sanatlar öğrencilerinde minnettarlığın yüksek görülmesi, Türkiye'de sanat eğitiminin daha topluluk odaklı, etkileşimli ve sosyal açıdan destekleyici bir yapıda olmasına bağlanabilir. Sanat gruplarında iş birliği, paylaşım ve duygusal ifade becerileri daha fazla ön plana çıkmakta; bu durum minnettarlık duygusunu besleyen kişilerarası farkındalık süreçlerini güçlendirmektedir. Diğer yandan Türkiye'de Mühendislik ve İktisat fakültelerinde minnettarlığın düşük bulunması, rekabetçi akademik ortam, yoğun performans baskısı, bireyci kariyer hedefleri ve daha düşük sosyal destek algısı ile ilişkilendirilebilir. Nitekim minnettarlığın stresle negatif ilişkili olduğu (Wood vd., 2008), psikolojik kırılganlığı azalttığı (İlbay & Sarıçam, 2015) ve öznel iyi oluşu artırdığı (Oğuz-Duran & Tan, 2013) dikkate alındığında, yüksek stres düzeyinin bulunduğu akademik ortamlarda minnettarlığın daha zayıf hissedilmesi beklenebilir. İki ülke arasında fakülte bazında ortaya çıkan bu farklılıklar, kültürel değerlerin sosyal-duygusal süreçler üzerindeki rolünü göstermektedir. Her iki ülkede İlahiyat fakülteleri minnettarlığın yüksek olduğu öğrenci grupları olarak ortaya çıkmış; bu bulgu dinî yönelim ile minnettarlık arasındaki pozitif ilişkiyi gösteren çalışmalarla tamamen uyumludur. Ancak sanat ve iktisat fakülteleri gibi diğer disiplinlerde ülkeler arası ters yönlü farklılıkların bulunması, minnettarlığın kültüre, eğitim anlayışına, fakülte atmosferine ve sosyal normlara duyarlı bir değişken olduğunu göstermektedir. Kırgızistan'da ekonomik ve sosyal fırsatların değer görmesi İktisat öğrencilerinde minnettarlığı artırırken, Türkiye'de yarışmacı ekonomik ortam bunun tersi bir etki yaratmış olabilir. Sonuç olarak, bulgular hem fakülte türünün hem de kültürel bağlamın minnettarlık düzeylerini şekillendiren önemli faktörler olduğunu göstermektedir. Fakülteler arasındaki farklılıkların iki ülkede farklı yönlerde ortaya çıkması, minnettarlığın yalnızca bireysel değil, aynı zamanda bağlamsal, kültürel ve eğitimsel bir yapı olduğunu ve öğrencilerin sosyal çevreleriyle etkileşim içinde şekillendiğini ortaya koymaktadır.

5.2.6. Türkiye'de ve Kırgızistan'da Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Fakülte Değişkenine Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Tartışma

Araştırma sonucuna göre, İktisat Fakültesi öğrencilerinin sosyal sorumluluk puanları Kırgızistan'da Türkiye'ye kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir. Benzer biçimde, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde de iki ülke arasında anlamlı bir fark saptanmış, Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Eğitim Fakültesi (Türkiye) ile Edebiyat Fakültesi (Kırgızistan) öğrencileri arasında yapılan karşılaştırmada ise ülkeler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna ek olarak, Güzel Sanatlar ve

Mühendislik fakültelerinde de ülke farkı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Fonseca vd. (2019) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada, sosyal sorumluluk bilincinin özellikle toplumsal bağlılık ve kişisel değer keşfiyle ilişkili olduğu; ekonomik ve toplumsal fayda üretmeye yönelik akademik alanlarda bu bilincin daha belirgin olabileceği vurgulanmıştır. Benzer biçimde Berei'nin (2020) çalışması, öğrencilerin gönüllülük ve filantropiye dayalı sorumluluk düzeylerinin kültürel olarak desteklendiği bağlamlarda daha yüksek olduğunu göstermiştir. Kırgızistan'da ekonomik gelişme beklentilerinin yüksek olması, öğrencilerin toplumsal iyilik ve dayanışma değerlerine daha fazla vurgu yapmalarına neden olmuş olabilir. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde Kırgızistan lehine ortaya çıkan anlamlı fark ise sosyal sorumluluğun değer yönelimleri ve ahlaki gelişimle ilişkisini açıklayan literatürle uyumludur. Özen'in (2009) ve İlbay & Sarıçam'ın (2015) çalışmalarında, ahlaki olgunluk, bağışlama ve ebeveyn eğitimi gibi değer temelli değişkenlerin sosyal sorumlulukla pozitif ilişkili olduğu gösterilmiştir. Ayrıca uluslararası araştırmalar, prososyal davranış, empati ve topluluk yararına yönelimin dindarlık düzeyiyle pozitif bağlantılı olduğunu bildirmektedir (Moradi Sheykhjan & Jabari, 2014). Dolayısıyla İlahiyat programlarının her iki ülkede de sosyal sorumluluğu desteklediği söylenebilse de Kırgızistan'da dini değerlerin toplumsal yaşamda daha görünür olması, öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeylerini görece daha fazla yükseltmiş olabilir. Buna karşılık Güzel Sanatlar ve Mühendislik fakültelerinde ülke farkının istatistiksel olarak anlamlı çıkmaması, bu alanlardaki sosyal sorumluluk düzeylerinin ülke kültüründen daha az etkilenip disiplinin kendi yapısal özellikleri tarafından şekillendiğini düşündürmektedir. Mühendislik alanında öğrencilerin daha bireysel, performans odaklı ve rekabetçi bir akademik ortamda bulunmaları sorumluluk algılarında benzer örüntüler oluşturabilir. Nitekim Jung vd. (2019) teknik alanlardaki öğrenciler üzerine yaptığı araştırma, sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk düzeylerinin düşük ya da değişken olabildiğini göstermiştir. Güzel Sanatlar öğrencilerinde ise ülkeler arasında fark olmaması, bu alanın yaratıcı, bireysel ve estetik odaklı yapısının sosyal sorumluluk gibi toplumsal-yönelimli bir değişken üzerinde kültürden bağımsız benzer sonuçlar doğurabileceğini düşündürmektedir. Coşkun vd. (2023) ve Yılmaz (2023) gibi çalışmalar da sosyal sorumluluğun alanlar arasında farklılaşabildiğini, ancak bazı fakültelerde bu farklılaşmanın sınırlı olduğunu göstermektedir. Genel olarak araştırma bulguları, sosyal sorumluluk düzeyinin sadece bireysel özellikler ve eğilimlerle değil, öğrencilerin eğitim aldıkları fakültelerin değer yapısı, akademik kültürü, toplumsal konumu ve kültürel bağlamdaki rolü ile şekillendiğini göstermektedir. İktisat ve İlahiyat programlarında ortaya çıkan ülke temelli farklar, sosyal sorumluluğun kültürel değer

ve toplumsal yapıdan güçlü biçimde etkilendiğini ortaya koyarken; Güzel Sanatlar ve Mühendislik alanlarında farkın oluşmaması, bazı disiplinlerde akademik kimliğin ulusal kültürden daha belirleyici olabileceğini göstermektedir. Bu sonuçlar, sosyal sorumluluk düzeylerini artırmaya yönelik eğitim programlarının her fakültenin bağlamsal özelliklerini dikkate alması gerektiğine işaret etmektedir.

5.3. Öneriler

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin minnettarlık ve sosyal sorumluluk düzeyleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiş ve elde edilen bulgular doğrultusunda hem uygulayıcılara hem de araştırmacılara yönelik geliştirilmiş öneriler sunulmuştur. Bu öneriler, araştırma sonuçlarının eğitim ortamlarında, psikososyal müdahalelerde ve gelecekte yürütülecek bilimsel çalışmalarda daha etkili biçimde kullanılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Aşağıda uygulamaya dönük öneriler ile araştırmacılar için öneriler ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

5.3.1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Bu araştırmanın bulguları, hem minnettarlık hem de sosyal sorumluluk değişkenlerinin kültürel bağlam, fakülte türü, cinsiyet ve ülke farklılıkları gibi çeşitli faktörlere göre anlamlı biçimde değişebildiğini göstermektedir. Bu doğrultuda gelecekte yapılacak araştırmalar için şu öneriler sunulabilir:

Araştırmada hem minnettarlık hem de sosyal sorumluluk değişkenlerinin ülke değişkenine göre anlamlı farklılaşmaması, iki toplum arasında bu değer temelli yapıların benzer kültürel dinamikler içinde şekillenmiş olabileceğini düşündürmektedir. Türkiye ve Kırgızistan'ın tarihsel, dilsel ve kültürel yakınlığı dikkate alındığında, bu benzerliğin ortak değer aktarım süreçlerinden kaynaklanabileceği değerlendirilebilir. Bu nedenle ilerleyen çalışmalarda farklı kültürel yapılara sahip ülkelerin de dâhil edildiği çok uluslu araştırmaların yürütülmesi yararlı olabilir. Böylece minnettarlık ve sosyal sorumluluğun kültürlerarası ortak yönleri ile bağlama özgü farklılıkları daha kapsamlı ve karşılaştırmalı biçimde ortaya konulabilir.

Çalışmada cinsiyet değişkeninin minnettarlık düzeyi bakımından iki ülkede benzer sonuç verirken, sosyal sorumluluk bakımından kadın öğrenciler lehine anlamlı farkın bulunması, bu iki değişkenin farklı psikososyal mekanizmalarla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmalarda minnettarlık ve sosyal sorumluluk arasındaki ilişkiyi açıklayabilecek olası aracı ve düzenleyici değişkenlerin (örneğin

empati, prososyal davranış, ahlaki gelişim, aile iletişimi, değer yönelimleri, psikolojik iyi oluş) test edilmesi önerilir.

Bu çalışma, Türkiye ve Kırgızistan'daki üniversite öğrencileriyle sınırlı tutulmuştur. Gelecek araştırmalarda, benzer karşılaştırmalı bir yaklaşım benimsenerek ergenler, çalışan yetişkinler, öğretmenler ve yaşlı bireyler gibi farklı yaş ve meslek gruplarında minnettarlık ve sosyal sorumluluk düzeylerinin Türkiye ve Kırgızistan bağlamında birlikte incelenmesi önerilmektedir. Böylece bu iki ülke arasında kültürel, toplumsal ve eğitsel farklılıkların minnettarlık ve sosyal sorumluluk değişkenlerinin yaşam boyu gelişimindeki rolü daha bütüncül biçimde ortaya konulabilecek; üniversite dönemiyle sınırlı bulguların farklı yaşam evrelerinde nasıl şekillendiği karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilecektir.

Araştırmanın nicel yöntemle yürütülmesi, katılımcıların beyanlarının ötesine geçmeyi kısıtlamaktadır. Bu nedenle gelecekte gerçekleştirilecek çalışmalarda derinlemesine görüşmeler, gözlem, günlük yazımı ve odak grup görüşmesi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanılması, minnettarlığın ve sosyal sorumluluğun bireysel ve kültürel boyutlarının daha ayrıntılı anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Bu araştırmada veriler kesitsel olarak toplanmıştır; bu durum değişkenler arasındaki ilişkilerin zaman içindeki değişimini görmeyi sınırlandırmaktadır. Minnettarlık ve sosyal sorumluluğun gelişimsel süreçlerini incelemek amacıyla boylamsal çalışmaların yapılması önerilmektedir. Böylece özellikle eğitim uygulamalarının uzun vadeli etkileri daha net ortaya konabilir.

Son olarak, araştırmada kullanılan ölçekler öğrencilerin öz bildirimine dayalıdır. Gelecek çalışmalarda öğretmen, arkadaş veya aile değerlendirmeleri gibi çok kaynaklı veri toplama yöntemlerinin eklenmesi, ölçümlerin güvenirliğini artıracaktır. Ayrıca minnettarlık ve sosyal sorumluluk için kültüre daha duyarlı yeni ölçeklerin geliştirilmesi de alanyazına katkı sağlayacaktır.

5.3.2. Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

Araştırma bulguları, üniversite öğrencilerinin minnettarlık ve sosyal sorumluluk düzeylerinin ülke, fakülte ve cinsiyet gibi değişkenlere göre farklılaştığını göstermiştir. Bu sonuçlar, üniversitelerdeki yöneticiler, öğretim elemanları, öğrenci işleri birimleri, psikolojik danışmanlar ve sosyal etkinlik koordinatörleri için çeşitli uygulama önerileri sunmayı gerekli kılmaktadır.

Araştırmada kadın öğrencilerin sosyal sorumluluk düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, erkek öğrencilerin toplumsal katkı, gönüllülük ve

dayanışma etkinliklerine katılımını artıracak hedeflenmiş programlara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu amaçla üniversitelerde erkek öğrencilerin aktif rol alabilecekleri sosyal kulüpler, liderlik eğitimleri ve toplumsal katkı projeleri desteklenebilir.

Ülkeler arasındaki farklar dikkate alındığında, üniversitelerin kültürel duyarlılığı artıran etkinliklere daha fazla yer vermesi önerilebilir. Özellikle uluslararası öğrenciler için kültürlerarası etkileşimi artıran programlar, minnettarlık ve sosyal sorumluluğun gelişimine katkı sağlayabilir. Ortak sosyal sorumluluk projeleri sayesinde farklı ülkelerden öğrenciler bir araya gelerek hem akademik hem toplumsal işbirliği becerilerini geliştirebilirler.

Ayrıca, üniversitelerin öğrenci topluluklarını ve kulüplerini daha fazla desteklemesi, gönüllülük temelli faaliyetlerin üniversite içi kredi, sertifika veya transkript kaydı ile ödüllendirilmesi, gençlerin sosyal sorumluluk bilincini güçlendirebilir. Sosyal sorumluluk çalışmalarına katılımın öğrencilerin sorumluluk düzeyini artırdığı çeşitli araştırmalarla gösterildiğinden (örneğin Bugdaycı, 2019; Yetiş & Aktaş, 2021) üniversitelerde yapılandırılmış bir gönüllülük sistemi kurulması önemlidir.

İki ülkede faaliyet gösteren üniversiteler arasında ortak sosyal sorumluluk projeleri, kültürlerarası öğrenci değişim programları ve ortak atölye çalışmaları planlanarak öğrencilerin farklı kültürel değer sistemlerini deneyimlemeleri ve bu değerleri karşılaştırmalı biçimde içselleştirmeleri desteklenebilir. Böylece uygulamalar, tek tip bir model yerine kültürel duyarlılığı yüksek, bağlama özgü ve sürdürülebilir yapılar hâline getirilebilir.

Akademisyenlerin ders içeriklerine minnettarlık, değerler eğitimi, etik karar verme, sosyal duyarlılık ve toplumsal katkı temalarını entegre etmeleri teşvik edilmelidir. Fakültelere özgü toplumsal katkı projeleri oluşturulabilir; örneğin Mühendislik öğrencileri için sürdürülebilirlik, teknoloji ve toplum temalı projeler; Güzel Sanatlar öğrencileri için toplumda kültürel farkındalık yaratma çalışmaları; İlahiyat öğrencileri için sosyal dayanışma ve gönüllülük faaliyetleri gibi uygulamalar geliştirilebilir.

Bununla birlikte, araştırma bulguları doğrultusunda üniversitelerde yapılandırılmış değerler eğitimi programlarının geliştirilmesi önerilmektedir. Minnettarlık ve sosyal sorumluluk gibi yapılar, yalnızca bilişsel farkındalıkla değil; sistematik ve deneyimsel öğrenme süreçleriyle güçlenmektedir. Bu nedenle üniversitelerde seçmeli dersler, seminerler veya psikoeğitsel grup çalışmaları yoluyla minnettarlık, empati, sorumluluk, iş birliği ve toplumsal duyarlılık temalarını içeren programlar uygulanabilir. Değerler eğitiminin yalnızca teorik anlatımlarla sınırlı kalmaması; hizmet öğrenimi (service-learning), gönüllülük uygulamaları ve toplum temelli projelerle desteklenmesi önerilmektedir. Bu tür yapılandırılmış programların

öğrencilerin hem bireysel gelişimlerine hem de toplumsal bağlılık düzeylerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları, minnettarlık ve sosyal sorumluluk gibi değer temelli yapıların üniversite döneminde farklılık gösterdiğini ortaya koymakla birlikte, bu özelliklerin temellerinin çok daha erken yaşlarda atıldığı bilinmektedir. Bu nedenle uygulayıcılara yönelik bir diğer öneri, değerler eğitiminin yalnızca yükseköğretim düzeyinde değil; okul öncesi ve ilköğretim kademelerinden itibaren sistematik biçimde ele alınmasıdır. Erken yaşta kazandırılan sorumluluk bilinci, empati ve minnettarlık eğilimleri, bireyin ilerleyen yaşam dönemlerinde daha kalıcı ve içselleştirilmiş bir yapı hâline gelmektedir. Bu bağlamda Milli Eğitim kurumları ile üniversiteler arasında iş birliği yapılarak değerler eğitimi programlarının dikey bütünlük içinde planlanması önerilebilir.

Araştırmada Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin bazı boyutlarda daha yüksek puanlara ulaşmış olması, ülkenin eğitim sistemi ve kültürel yapısı bağlamında değerlendirilebilir. Kırgız toplum yapısının tarihsel olarak akrabalık ilişkileri, kolektif dayanışma ve topluluk temelli sorumluluk anlayışı üzerine inşa edildiği; göçebe kültürel mirasın karşılıklı yardımlaşma ve sosyal bağlılık normlarını güçlendirdiği belirtilmektedir (Alimbekov, 2007). Orta Asya bağlamında aile ve geniş sosyal ağların gençlerin değer yönelimleri üzerindeki etkisinin güçlü olduğu ve toplumsal uyum ile sorumluluk bilincinin aile içinde şekillendiği belirtilmektedir; örneğin Kırgızistan'da çocuk ve gençlerin sosyal davranışlarının kuşaklararası dayanışma ve aile otoritesinin etkisi altında geliştiği rapor edilmiştir (Bühler-Niederberger & Schwittek, 2022). Eğitim sistemi açısından bakıldığında ise Sovyet sonrası dönemde Kırgızistan'da eğitimin yalnızca akademik içerik sunan bir yapı olmaktan öte, ulusal kimlik ve toplumsal değerlerin yeniden inşasında önemli bir araç olarak konumlandırıldığı ifade edilmektedir (Shamatov, 2015). Bu bağlamda öğretmen-öğrenci etkileşiminin ve okul temelli sosyal etkinliklerin öğrencilerin toplumsal katılım ve değer yönelimleri üzerinde etkili olabileceği değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Kırgızistan örneklemindeki öğrencilerin minnettarlık ve sosyal sorumluluk puanlarının görece yüksek olmasının, bireysel farklılıkların yanı sıra kültürel sosyalizasyon süreçleri ve eğitim sisteminin değer aktarımındaki rolüyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle uygulayıcıların, yalnızca bireysel değişkenleri değil; kültürel ve sistemsel faktörleri de dikkate alarak program geliştirmeleri önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda, Türkiye'deki üniversiteler için topluluk temelli etkinliklerin artırılması, öğrencilere erken dönemden itibaren sorumluluk alma fırsatları sunulması ve değer odaklı

öğrenci liderliği modellerinin geliştirilmesi önerilebilir. Böylece kültürel bağlamdan kaynaklanan olumlu uygulamaların karşılıklı öğrenme yoluyla iki ülke arasında paylaşılması mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

Acar, M. C. (2022). Minnettarlık Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Artuklu Akademi*, 9(1), 101-112.

Adıgüzel, D. Ü., Sarıtaş, E., & Barutçu, S. (2017). Bireysel sorumluluk ve sosyal sorumluluk: öğrencilerin bireysel sorumluluk algılarının sosyal sorumluluk kampanyalarına yönelik tutumlarına etkisi. *The Journal Of Social Sciences*, 4(15), 388-398.

Adler, A. (1954). *Understanding human nature*. New York: Fawcett.

Akbaba, S. (1994). *Gönüllülük ve prososyal davranışlar*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Akbaş, M.(2021).*Umudu yordamada şükran ve özgecilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Akgül F., Dinç F. (2023). Spor yapan ve yapmayan lise öğrencilerinin bireysel ve sosyal sorumluluk durumlarının incelenmesi: Doğanhisar örneği. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi,* 17(3), 347-360

Akın, A. ve Yalnız, A. (2015). Yakın İlişkilerde Minnettarlığı İfade Etme Ölçeği (YİMİEÖ) Türkçe formu: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 539-544.

Akın, A., & Yalnız, A. (2015). Yakın İlişkilerde Minnettarliği İfade Etme Ölçeği (Yimieö) Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalişmasi. *Journal of International Social Research*, 8(37), 539-554.

Akıncı, N.E. (2021). *Minnettarlığın dikkat yanlılığındaki rolü ve kabul ve kararlılık modeli ile incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi Sağlik Bilimleri Enstitüsü, Nörobilim Anabilim Dalı, İstanbul.

Akyıldız, S. (2011). *Küresel sorumluluk bilinci ve eğitim*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Akyön, F., Uğurlu, C., & Demirtaş, H. (2008). Küreselleşme sürecinde eğitimde dönüşüm. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 14(54), 799–820.

Akyürek, S., Bilgiç, M. S. (2012). Kırgızistan'da Türkiye ve Türk Algısı. Ankara: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları. Rapor No: 42 Algılamalarında Türk Dizi ve Filmlerinin Etkisi. S.1 Algısı Üzerine Etkisi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(2), 9- 28.

Aladağ, E. (2009). *Kurumsal sosyal sorumluluk ve işletmelerde uygulanması*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Algoe, S. B. (2012). Find, remind, and bind: The functions of gratitude in everyday relationships. *Social and Personality Psychology Compass*, 6(6), 455–469.

Algoe, S. B., & Haidt, J. (2009). Witnessing excellence in action: The 'other-praising' emotions of elevation, gratitude, and admiration. *Journal of Positive Psychology*, 4(2), 105–127.

Algoe, S. B., Haidt, J., & Gable, S. L. (2008). Beyond reciprocity: Gratitude and relationships in everyday life. *Emotion*, 8(3), 425–429.

Alimbekov, A. (2007). Etnopedagoji ve Kırgız etnopedagojisinin temel kavramları. *Türk Yurdu*, 27(242), 31-36.

Altuntaş, S. (2018). *Ergenlerde iyi oluşun yordayicisi olarak yaşamda anlam, minnettarlik ve affedicilik.* Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dali Rehberlik ve Psikolojik Danişmanlik Bilim Dalı, Malatya.

Appadurai, A. (1985). *Gratitude as a social mode*. Public Culture, 1(1), 21–31.

Aquino, K., & Reed, A. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(6), 1423–1440.

Araz, A., & Erdugan, C. (2017). Minnettarlık dışavurum ölçeği geliştirme çalışması. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(11), 404-425.

Arıcıoğlu, A. (2016). Mediating the effect of gratitude in the relationship between forgiveness and life satisfaction among university students. *International Journal of Higher Education*, 5(2), 275-282.

Arslan, S. (2015). *Anneye bağlanma ve örgütsel bağlilik arasindaki ilişkinin yaşam doyumu, öğrenilmiş çaresizlik ve minnettarlik araci rolüyle incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dali Klinik Psikoloji Bilim Dali, İstanbul.

Atakan, M., & Eken, M. (2007). Bilgi toplumunda eğitim ve sosyal sorumluluk. *Eğitim ve Toplum Dergisi*, 5(2), 112–125.

Aydede, C. (2007). *Kurumsal sosyal sorumluluk: İşletmelerin topluma karşı sorumlulukları*. İstanbul: Beta Yayınları.

Ayten, A. (2014). *Erdeme dönüş: Psikoloji ve mutluluk yolu*. İz Yayıncılık: İstanbul.

Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483.

Bahya Ibn Pakuda. (1996). *The duties of the heart* (E. Soloveitchik, Trans.). Feldheim Publishers.

Baran, G. (2019). *Gönüllülük ve sosyal sorumluluk ilişkisi*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Bar-Tal, D. (1976). *Prosocial behavior*. Hamons Publishing.

Bar-Tal, D., Bar-Zohar, Y., Greenberg, M. S., & Hermon, M. (1977). Reciprocal relations between gratitude and altruistic behavior: Replication and extension. *Journal of Social Psychology*, 103(2), 293–300.

Bartlett, M. Y., & DeSteno, D. (2006). Gratitude and prosocial behavior: Helping when it costs you. *Psychological Science, 17*(4), 319–325. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2006.01705.x

Bartlett, M. Y., Condon, P., Cruz, J., Baumann, J., & DeSteno, D. (2012). Gratitude: Prompting behaviors that build relationships. *Emotion, 12*(1), 1–5. https://doi.org/10.1037/a0024162

Başeğmez, H. (2019). *Çevre eğitimi ve sürdürülebilirlik*. Eğitim Yayınevi.

Başer, E. H., & Kılınç, E. (2015). Küresel sosyal sorumluluk ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Sakarya University Journal of Education, 5*(3), 75–89. https://doi.org/10.19126/suje.57328

Başerer, Z. (2018). *Üniversite öğrencilerinde minnettarlığın ve özgeci davranışın bazı değişkenlerle yordanması* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Başerer, Z. (2024). Akademisyenlerin minnettarlık kavramına yönelik algıları. *The Journal of Academic Social Science, 42*(42), 383–392.

Baumgarten-Tramer, F. (1938). "Gratefulness" in children and young people. *The Pedagogical Seminary and Journal of Genetic Psychology, 53*(1), 53–66. https://doi.org/10.1080/08856559.1938.10533123

Bayrak, M. (2001). İşletmelerin toplumsal sorumlulukları ve tüketici hakları. *Erzincan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3*(2), 83–92.

Beck, E., Hastings, R., Daley, D., & Stevenson, J. (2004). Prosocial behavior in developmental psychology (Stevenson, 1997'den akt.).

Beléndez, M. (2011). Adaptation of the Gratitude Questionnaire (GQ-6) to Spanish. *Revista de Psicología Social*.

Berei, E. B. (2020). Social responsibility among higher education students. *Education Sciences, 10*(3), 66. https://doi.org/10.3390/educsci10030066

Berman, S. (1990). *Educating for social responsibility*. University of Nebraska at Omaha.

Berman, S. (1993). *Children's social consciousness and the development of social responsibility*. SUNY Press.

Berman, S., & La Farge, P. (1993). Teaching for character. Longman. (Özen, 2015'ten akt.).

Bierhoff, H.-W. (2002). *Prosocial behaviour*. Psychology Press.

Bonnie, K. E., & de Waal, F. B. M. (2004). Primate social reciprocity and the origin of gratitude. In R. A. Emmons & M. E. McCullough (Eds.), *The psychology of gratitude* (pp. 213–229). Oxford University Press.

Bono, G., & Froh, J. J. (2009). Gratitude in school: Benefits to students and schools. In R. Gilman, E. S. Huebner, & M. Furlong (Eds.), *Handbook of positive psychology in schools* (pp. 77–88). Routledge.

Bono, G., Froh, J. J., & Forrett, R. (2014). Gratitude in school: Benefits to students and schools. In M. Furlong, R. Gilman, & E. S. Huebner (Eds.), *Handbook of positive psychology in schools* (pp. 67–81). Routledge.

Boran, L. (2011). Sosyal sorumluluk kavramı ve işletmeler açısından önemi. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 3*(4), 23–34.

Bottenberg, R. A. (1975). Emotional reactions and adaptive behavior. *Psychological Reports, 37*(3), 1243–1254.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. Basic Books.

Bozkurt, Ç. (2009). *Sanayi devrimi ve toplumsal değişim*. Siyasal Kitabevi.

Brief, A. P., & Motowidlo, S. J. (1986). Prosocial organizational behaviors. *Academy of Management Review, 11*(4), 710–725. https://doi.org/10.5465/amr.1986.4283902

Bugdayci, S. (2019). Examining personal and social responsibility levels of secondary school students. *Universal Journal of Educational Research, 7*(1), 206–210. https://doi.org/10.13189/ujer.2019.070125

Burgos, J., & Carnero, M. C. (2020). Assessment of social responsibility in education in secondary schools. *Sustainability, 12*(12), 4849. https://doi.org/10.3390/su12124849

Bursalıoğlu, Z. (2002). *Okul yönetiminde yeni yapılar*. Pegem Yayıncılık.

Bühler-Niederberger, D., & Schwittek, J. (2022). When the family occupies the future self-processes and well-being of Kyrgyz children and young people. Child Indicators Research, 15(4), 1179-1207.

Büyükdoğan, B. (2020). Üniversite öğrencilerinin küresel sosyal sorumluluk algılarının değerlendirilmesi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi, 4*(3), 203–215.

Çalık, T., & Sezgin, F. (2005). Küreselleşme sürecinde eğitim ve insan kaynakları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25*(3), 55–72.

Çam, Z., Çavdar, A., Seydooğulları, S., & Çok, F. (2012). Ahlâk gelişimi kuramları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12*(3), 1–16.

Çankaya, M. (2010). *Sosyal sorumluluk ve gençlik: Bir alan araştırması*. Siyasal Kitabevi.

Caputo, A. (2016). The gratitude questionnaire in Italian. *Psychological Reports*.

Carbonero, M. A., Martín-Antón, L. J., Otero, L., & Monsalvo, E. (2017). Program to promote personal and social responsibility in the secondary classroom. *Frontiers in Psychology, 8*, 809. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00809

Celep, C. (2003). *Eğitimde örgütsel davranış*. Anı Yayıncılık.

Çelik, V. (2007). *Çevre sorunları ve insan etkisi*. Çizgi Kitabevi.

Çengelci, T. (2010). Sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*(2), 575–600.

Cengiz, S., & Karadeniz, Ö. (2020). Öğretmenlerin minnettarlık, psikolojik sermaye ve iş doyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Turkish Studies, 15*(2), 717–730. https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.40571

Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayınları.

Chang, Y.-P., Li, T.-S., Teng, H.-Y., Berki, A., & Chen, L.-H. (2013). Living with gratitude: Spouse's gratitude and one's depression. *Journal of Happiness Studies, 14*(4), 1431–1442. https://doi.org/10.1007/s10902-012-9394-0

Chen, L.-H., Chen, M.-Y., Kee, Y. H., & Tsai, Y.-M. (2008). Validation of the Gratitude Questionnaire in Chinese. *Journal of Happiness Studies, 10*(6), 655–664. https://doi.org/10.1007/s10902-008-9117-1

Chen, Y., Okereke, O. I., Kim, E. S., Tiemeier, H., Kubzansky, L. D., & VanderWeele, T. J. (2024). Gratitude and mortality among older U.S. female nurses. *JAMA Psychiatry, 81*(10), 1030–1038. https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2024.2240

Chopik, W. J., Weidmann, R., Oh, J., & Purol, M. F. (2022). Grateful expectations: Cultural differences in the curvilinear association between age and gratitude. *Journal of Social and Personal Relationships, 39*(10), 3001–3014. https://doi.org/10.1177/02654075211054391

Çinemre, S. (2014). Ahlâki gelişim kuramlarına eleştirel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi, 12*(28), 45–62.

Çolak, S., Yılmaz, E., & Kaya, M. (2019). 21. yüzyılda iyi insan yetiştirme anlayışı. *Değerler Eğitimi Dergisi, 17*(38), 331–350.

Coşkun, H. (2019). *Ahlak felsefesi ve sorumluluk anlayışı*. Ayrıntı Yayınları.

Coşkun, M., Çalışkan, H., & Terzi, T. (2023). Ortaokul öğrencilerinin bireysel ve sosyal sorumluluk düzeylerinin incelenmesi. *International Journal of Social Science Research, 12*(1), 48–59.

Davitz, J. R. (1969). *The language of emotion*. Academic Press.

de Waal, F. B. M., & Berger, M. L. (2000). Payment for labour in monkeys. *Nature, 404*(6778), 563. https://doi.org/10.1038/35007138

Demirbağ, T. (2016). *"Teşekkür ederim" minnettarlık eğitimi programının (TEMEP) ilkokul öğretmenlerinin minnettarlık düzeyleri üzerindeki etkisi* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Demirbağ, T., & Oğuz Duran, N. (2020). Effect of the "Thank You-T" gratitude education program (TYGEP-T) on gratitude levels of Turkish elementary school teachers. *İlköğretim Online*, 595–611.

Dias, A. (2012). Individual social responsibility: A study. *International Journal of Scientific and Research Publications, 2*(2), 170–180.

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*, 542–575. https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542

Diessner, R., & Lewis, G. (2007). Further validation of the Gratitude, Resentment, and Appreciation Test (GRAT). *The Journal of Social Psychology, 147*(4), 445–447. https://doi.org/10.3200/SOCP.147.4.445-447

Dökmen, Ü. (2014). *Yarına kim kalacak? Evrenle uyumlaşma sürecinde var olmak, gelişmek, uzlaşmak*. Remzi Kitabevi.

Droms, C. M., & Stephen, S.-A. K. (2015). The effectiveness of social responsibility courses in higher education. *Journal of Learning in Higher Education, 11*(2), 15–21. https://digitalcommons.butler.edu/cob_papers/257

Duman, T. (2014). *Sosyal sorumluluk kavramı ve gelişimi*. Ekin Yayınları.

Emmons, R. A., & Crumpler, C. A. (2000). Gratitude as a human strength: Appraising the evidence. *Journal of Social and Clinical Psychology, 19*(1), 56–69. https://doi.org/10.1521/jscp.2000.19.1.56

Emmons, R. A., & McCullough, M. E. (2003). Counting blessings versus burdens: An experimental investigation of gratitude and subjective well-being in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*(2), 377–389. https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.2.377

Emmons, R. A., & Mishra, A. (2010). Why gratitude enhances well-being: What we know, what we need to know. In K. M. Sheldon, T. B. Kashdan, & M. F. Steger (Eds.), *Designing positive psychology: Taking stock and moving forward* (pp. 248–262). Oxford University Press.

Emmons, R. A., McCullough, M. E., & Tsang, J. (2007). The assessment of gratitude. In J. Lopez & C. R. Snyder (Eds.), *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures* (pp. 327–341). American Psychological Association.

Eraslan, L. (2011). Bireysel sosyal sorumluluk ölçeğinin (BSS) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 24*(24), 81–92.

Erdoğan, E., & Erdem, R. (2017). Hemşirelerin bireysel sosyal sorumluluk düzeyleri ile yaşam doyumunun demografik değişkenlere göre araştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 293–312.

Erdoğan, M. (2016). *Sosyal sorumluluk bağlamında devlet politikaları*. Gazi Kitabevi.

Erdugan, C. (2016). *Yakın arkadaşlık ilişkisinde minnettarlığın bilişsel, duygusal ve davranışsal göstergeleri* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Erdugan, C., & Araz, A. (2019). The cognitive, emotional and behavioral indicators of dispositional gratitude in close friendship: The case of Turkey. *Psikoloji Çalışmaları – Studies in Psychology, 39*(2), 321–344. https://doi.org/10.26650/SP2019-0001

Eren, E., & Orhan, F. (2013). Tarihsel süreçte ticaret ve çalışan hakları. *İktisat Tarihi Dergisi, 4*(2), 55–72.

Ergül, H., & Kurtulmuş, M. (2014). Sosyal sorumluluk kavramı ve birey davranışları. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9*(2), 221–233.

Erman, Y., & Boobekova, K. (2016). Almanya, Kırgızistan ve Türkiye eğitim sistemlerinin karşılaştırılması. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(2), 170-185.

Ersoy-Quadır, S., & Koç, S. (2022). Üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeylerinin demografik özellikleriyle ilişkisinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10*(130), 75–98.

Eryılmaz, Ö., & Deveci, H. (2019). Ortaokul öğrencilerine yönelik sosyal sorumluluk ölçeğinin geliştirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(2), 751–792.

Eryılmaz, Ö., & Deveci, H. (2022). Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumu ile sosyal sorumluluğu arasındaki ilişkide yaşam doyumunun aracılığı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*(2), 851–869.

Fagley, N. S. (2012). Appreciation uniquely predicts life satisfaction above demographics, the Big Five personality factors, and gratitude. *Personality and Individual Differences, 53*(1), 59–63.

Farwell, L., & Wohlwend-Lloyd, R. (1998). Narcissistic processes: Optimistic expectations, favorable self-evaluations, and self-enhancing attributions. *Journal of Personality, 66*(1), 65–83.

Fekete, E. M., & Deichert, N. T. (2022). A brief gratitude writing intervention decreased stress and negative affect during the COVID-19 pandemic. *Journal of Happiness Studies, 23*(6), 2427–2448.

Filiz, B., & Demirhan, G. (2015). Bireysel ve sosyal sorumluluk ölçeğinin Türk diline uyarlanması. *Spor Bilimleri Dergisi, 26*(2), 51–64.

Filiz, B., & Demirhan, G. (2017). Antrenörlük davranışı değerlendirme ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması. *Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dergisi, 15*(1), 1–10.

Fonseca, I., Bernate, J., Betancourt, M., Barón, B., & Cobo, J. (2019). Developing social responsibility in university students. In *Proceedings of the 11th International Conference on Education Technology and Computers* (pp. 215–218).

Forster, D. E., Pedersen, E. J., Smith, A., McCullough, M. E., & Tabak, B. A. (2017). Benefit appraisal and gratitude. *Emotion, 17*(5), 689–702.

Fox, G. R., Kaplan, J., Damasio, H., & Damasio, A. (2015). Neural correlates of gratitude. *Frontiers in Psychology, 6*, 1491. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01491

Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2009). *How to design and evaluate research in education* (7th ed.). McGraw-Hill.

Fransson, N., & Gärling, T. (1999). Environmental concern: Conceptual definitions, measurement methods, and research findings. *Journal of Environmental Psychology, 19*(4), 369–382.

Fredrickson, B. L. (1998). What good are positive emotions? *Review of General Psychology, 2*(3), 300–319.

Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist, 56*(3), 218–226.

Fredrickson, B. L., & Branigan, C. (2005). Positive emotions broaden the scope of attention and thought-action repertoires. *Cognition & Emotion, 19*(3), 313–332.

Freitas, L. B. L., Pieta, M. A. M., & Tudge, J. (2011). The expression of gratitude by Brazilian adolescents. *Journal of Moral Education, 40*(6), 755–772.

Freud, S. (1961). *The ego and the id* (J. Strachey, Trans.). New York: Norton.

Friedman, M. (1970, September 13). The social responsibility of business is to increase its profits. *The New York Times Magazine*, 32–33.

Frijda, N. H., Kuipers, P., & ter Schure, E. (1989). Relations among emotion, appraisal, and emotional action readiness. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*(2), 212–228.

Froh, J. J., Sefick, W. J., & Emmons, R. A. (2008). Counting blessings in early adolescents: An experimental study of gratitude and subjective well-being. *Journal of School Psychology, 46*(2), 213–233.

Froh, J. J., Yurkewicz, C., & Kashdan, T. (2011). Gratitude and well-being in adolescents. *Journal of School Psychology*.

Gelener, M. (2016). *Küresel sorunlar ve sosyal sorumluluk*. Beta Yayınları.

Gemici, A. (2010). İşletmelerde sosyal sorumluluk anlayışının dönüşümü. *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*(2), 45–57.

Gökbunar, R. (1995). Çevre sorunlarına ekonomik yaklaşımlar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 45*(1), 101–115.

Goldberg, E. (2000). Moral development reconsidered: A feminist critique. *Journal of Moral Education, 29*(3), 1–15.

Graham, S. (1988). Children's developing understanding of the motives of the benefactor: A cognitive-developmental analysis. *Merrill-Palmer Quarterly, 34*(1), 23–38.

Grant, A. M., & Gino, F. (2010). A little thanks goes a long way: Explaining why gratitude expressions motivate prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*.

Grant, A. M., & Wrzesniewski, A. (2010). Core self-evaluations, other-orientation, and the performance consequences of organizational citizenship behaviors. *Journal of Applied Psychology, 95*(1), 108–121.

Güldü, Ö., & Dönmez, A. (2002). Aşırı uçlarda siyasal tutumlara sahip üniversite öğrencilerinin bazı psikolojik değişkenler açısından karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35*(1), 129–142.

Gülmeriç, Ö. (2017). *Cinsiyet ve sınıf değişkenlerinin minnettarlık ve duygusal zekâ üzerindeki etkisinin incelenmesi: Bir özel lise örneği* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Gülüm, K., & Boz, M. (2010). Doğa üzerine söylenmiş Türk dünyası ortak atasözlerinin coğrafi analizi (Kırgızistan–Türkiye örneği). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 354–369. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3266

Güngör, E. (2010). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. Ötüken Yayınları.

Gür, H., & Oğuz Duran, N. (2025). Minnettarlığın dijitalleştirilmesi: Sistematik gözden geçirme. In F. Kayalar (Ed.), *Eğitim bilimlerinde ileri ve çağdaş çalışmalar* (ss. 31–50). Duvar Yayınları.

Harman, E., & Oğuz Duran, N. (2023). Varoluşsal anlamsızlık ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Üniversite öğrencileri için bir ön çalışma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36*(3), 984–1012.

Harpham, E. J. (2004). Gratitude in ancient and early modern thought. In R. A. Emmons & M. E. McCullough (Eds.), *The psychology of gratitude* (pp. 19–36). Oxford University Press.

Henderson, K. A. (2009). *Increasing gratitude, well-being and prosocial behavior: The benefits of thinking gratefully* (Unpublished doctoral dissertation). Hofstra University, New York.

Henderson, V. L. (2009). Is feeling grateful functional? The roles of gratitude in motivation, emotion, and behavior. *Social and Personality Psychology Compass, 3*(5), 764–780.

Hill, P. L., Allemand, M., & Roberts, B. W. (2013). Gratitude, physical health, and health behaviors. *Journal of Personality, 81*(1), 6–16.

Hobbes, T. (1651/1985). *Leviathan*. Penguin Classics.

Holmes, H., & Tangtongtavy, S. (1995). *Working with the Thais*. White Lotus.

Hoy, M. B., Suldo, S. M., & Mendez, L. R. (2013). Gratitude and well-being in youth: The role of parents. *Journal of Happiness Studies, 14*(2), 411–430.

Ide, S. (1998). “Sorry for your kindness”: Japanese interactional ritual in public discourse. *Journal of Pragmatics, 29*(2), 509–529.

İlbay, A. B., & Sarıçam, H. (2015). The predictor role of gratitude and psychological vulnerability on forgiveness. *International Journal of Research Studies in Psychology, 4*(4), 61–74.

Ilgın, H. (2019). Türkiye'de vakıf geleneğinin sosyal sorumluluk boyutu. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 19*(44), 377–392.

İnan, Ö., Tosun, H. Z., & Sarıkaya, M. (2008). İktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluk algılamaları üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(1), 69–84. https://earsiv.anadolu.edu.tr

İslam Ansiklopedisi. (2007). On emir. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 33, s. 347). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İşmen, A., & Yıldız, S. A. (2005). Ergenlerde prososyal davranış ve özgecilik. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29*(3), 153–161.

İşseveroğlu, Ş. (2001). *Doğal denge ve insan etkisi*. Beta Yayınları.

Jain, M., & Jaiswal, M. (2016). Gratitude and subjective well-being: Role of positive thinking. *Indian Journal of Health and Wellbeing, 7*(12), 1099–1103.

Jans-Beken, L., & Lataster, J. (2015). Gratitude questionnaire validation in Dutch. *Psychologica Belgica*.

Jung, Y., Park, K., & Ahn, J. (2019). Sustainability in higher education: Perceptions of social responsibility among university students. *Social Sciences, 8*(3), 90.

Kaczmarek, L. D., Kashdan, T. B., Drazkowski, D., Enko, J., Kosakowski, M., Szaefer, A., & Bujacz, A. (2015). Gratitude diary and well-being. *Journal of Positive Psychology*, 1–10.

Kan, A. (2009). Küreselleşme ve toplumsal değişme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(2), 895–905.

Kant, I. (2006). Duties of gratitude. In M. Timmons (Ed.), *Groundwork for the metaphysics of morals* (pp. 182–185). Oxford University Press.

Karadağ, S. Ç., & Akgün, S. (2016). A cross-cultural comparison of Turkish and Kyrgyz students' belief in a just world. Journal of Human Sciences, 13(3), 4229-4236.

Karadağ, E., & Mutafçılar, I. (2009). Prososyal davranış ekseninde özgecilik üzerine teorik bir çözümleme. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 41–69.

Karaman, D. (2024). Formasyon öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme ve sosyal sorumluluk düzeyleri arasındaki ilişki. *The Journal of International Educational Sciences, 5*(16), 42–56.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.

Karataş, F. (2001). *Ergenlik dönemindeki gençlerde sosyal sorumluluk, demokratik düşünce ve başkalarını kabullenme değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kardaş, F., & Yalçın, İ. (2019). Şükran ölçeğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(69), 13–31. https://doi.org/10.17755/esosder.406306

Kartaltepe, V. (2010). Hammurabi kanunları ve sosyal düzen. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 50*(1), 29–40.

Kashdan, T. B., Uswatte, G., & Julian, T. (2006). Gratitude and hedonic and eudaimonic well-being in Vietnam war veterans. *Behaviour Research and Therapy, 44*(2), 177–199.

Kasımoğlu, E. (2009). *Sosyal sorumluluk kapsamında eğitim faaliyetlerinin kurum imajına etkisi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul.

Katherine Nelson, S., & Lyubomirsky, S. (2016). Gratitude. In S. J. Lopez, L. M. Edwards, & S. C. Marques (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 478–488). Oxford University Press.

Kaynar, M. B. (2021). *Üniversite öğrencilerinde yalnızlığı yordamada azim, umut ve minnettarlık düzeylerinin rolü* (Yüksek lisans tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.

Kesici, Ş. (2018). Küreselleşme ve toplumsal dönüşüm. *Akademik İncelemeler Dergisi, 13*(2), 975–990.

Kirca, A., Malouff, J. M., & Meynadier, J. (2023). The effect of expressed gratitude interventions on psychological wellbeing: A meta-analysis. *International Journal of Applied Positive Psychology, 8*(1), 63–86.

Klein, M. (1957). *Envy and gratitude and other works 1946–1963*. Hogarth Press.

Kobayashi, F. (2013). Japanese adaptation of the GQ-6. *Japanese Journal of Psychology*.

Koç, A. (2020). İmam hatip ortaokulu öğrencilerinin maddi değer algıları ile sosyal sorumluluk algıları arasındaki ilişki. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19*(2), 759–792.

Kocabaş, S. (2014). *Kurumsal sosyal sorumluluk: Tarihsel gelişimi ve Türkiye uygulamaları*. Nobel Yayınları.

Kocatepe, E. (2020). *"Teşekkür ederim" minnettarlık eğitim programının okul psikolojik danışmanlarının minnettarlık düzeyleri üzerindeki etkisi* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Komase, Y., Watanabe, K., Hori, D., Nozawa, K., Hidaka, Y., Iida, M., & Kawakami, N. (2021). Effects of gratitude intervention on mental health and well-being among workers: A systematic review. *Journal of Occupational Health, 63*(1), 1–17.

Kossakowska, M., & Kwiatek, P. (2014). Polska adaptacja kwestionariusza do badania wdzięczności GQ-6. *Przegląd Psychologiczny, 57*(4), 503–514.

Krause, N., & Hayward, R. D. (2014). Gratitude and health: A study of older adults. *Journal of Religion and Health, 53*(1), 243–255.

Kruse, E., Chancellor, J., Ruberton, P. M., & Lyubomirsky, S. (2014). An upward spiral between gratitude and humility. *Social Psychological and Personality Science*.

Küçükibiş, H. F., Özkurt, B., & Kaya, A. (2022). Examination of the levels of social support adolescent students receive in physical activities and individual and social responsibility levels of participants. *International Innovative Education Researcher, 2*(2), 347–372.

Kuranaga, H., & Higuchi, M. (2011). The structure of gratitude: The multiplicity of situations arousing gratitude and emotional experiences. *Japanese Journal of Research on Emotion, 18*, 110–119.

Lambert, N. M., & Fincham, F. D. (2011). Expressing gratitude to a partner leads to more relationship maintenance behavior. *Emotion, 11*(1), 52–60.

Lambert, N. M., Fincham, F. D., & Stillman, T. F. (2012). Gratitude and depressive symptoms: The role of positive reframing and positive emotion. *Cognition & Emotion, 26*(4), 615–633.

Lambert, N. M., Graham, S. M., & Fincham, F. D. (2009). A prototype analysis of gratitude: Varieties of gratitude experiences. *Personality and Social Psychology Bulletin, 35*(9), 1193–1207.

Lambert, N. M., Graham, S. M., Fincham, F. D., & Stillman, T. F. (2009). A changed perspective: How gratitude can affect relationship attributions. *The Journal of Positive Psychology, 4*(4), 285–291.

Lau, A. L., & Sheung-Tak, C. (2012). The benefits of gratitude writing. *Aging & Mental Health, 16*(1), 78–86.

Leeds, R. (1963). Altruism and behavior. *Sociological Review, 11*(2), 129–143.

Lindenberg, S. (2006). Prosocial behavior: The socio-emotional framework. In *Routledge handbook of social psychology* (pp. 200–220). Routledge.

Locklear, L. R., Sheridan, S., & Kong, D. T. (2023). Appreciating social science research on gratitude: An integrative review for organizational scholarship on gratitude in the workplace. *Journal of Organizational Behavior, 44*(2), 225–260.

Luhans, F., & Hodgetts, R. (1972). *Social responsibility in early civilizations*. Harper & Row.

Lyubomirsky, S., Dickerhoof, R., Boehm, J., & Sheldon, K. M. (2011). Becoming happier takes both will and the proper way. *Emotion, 11*(2), 391–402.

Lyubomirsky, S., King, L., & Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological Bulletin, 131*(6), 803–855.

Ma, L. K., Tunney, R. J., & Ferguson, E. (2017). Does gratitude enhance prosociality? A meta-analytic review. *Psychological Bulletin, 143*(6), 601–635.

Martín-Antón, L. J., Carbonero, M. A., Valdivieso, J. A., & Monsalvo, E. (2020). Influence of some personal and family variables on social responsibility among primary education students. *Frontiers in Psychology, 11*, 1124. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01124

Martos, T., Garay, M., & Désfalvi, J. (2014). Introduction and psychometric properties of the Hungarian version of the Gratitude Questionnaire (GQ-6-H). *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika, 15*(3), 203–214.

Mateer, J. (1993). Understanding altruism: A psychological perspective. *Journal of Human Behavior, 5*(1), 45–59.

McAdams, D. P., & Bauer, J. J. (2004). Gratitude in modern life: Its development and prospects. In R. A. Emmons & M. E. McCullough (Eds.), *The psychology of gratitude* (pp. 81–99). Oxford University Press.

McCullough, M. E., Emmons, R. A., & Tsang, J. (2002). The grateful disposition: A conceptual and empirical topography. *Journal of Personality and Social Psychology, 82*(1), 112–127.

McCullough, M. E., Emmons, R. A., Kilpatrick, S. D., & Larson, D. B. (2001). Is gratitude a moral affect? *Psychological Bulletin, 127*(2), 249–266.

McCullough, M. E., Kimeldorf, M. B., & Cohen, A. D. (2008). An adaptation for altruism? The social causes, social effects, and social evolution of gratitude. *Current Directions in Psychological Science, 17*(4), 281–285.

McCullough, M. E., Tsang, J. A., & Emmons, R. A. (2004). Gratitude in intermediate affective terrain. *Journal of Personality and Social Psychology, 86*, 295–309.

McWilliams, N., & Lependorf, S. (1990). Narcissistic pathology of everyday life: The denial of remorse and gratitude. *Contemporary Psychoanalysis, 26*(2), 430–451.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. MEB Yayınları.

Mendonça, S. E., Merçon-Vargas, E. A. M., Payir, A., & Tudge, J. R. H. (2017). The development of gratitude in seven societies: Cross-cultural highlights. *Cross-Cultural Research*. https://doi.org/10.1177/1069397117737245

Menteş, S. (2010). Küreselleşme ve sosyal sorumluluk bilinci. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(12), 32–38.

Mills, P. J., Redwine, L., Wilson, K., Pung, M. A., Chinh, K., Greenberg, B. H., & Maisel, A. (2015). The role of gratitude in spiritual well-being in asymptomatic heart failure patients. *Spirituality in Clinical Practice, 2*(1), 5–17.

Moir, L. (2001). What do we mean by corporate social responsibility? *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society, 1*(2), 16–22.

Moradi Sheykhjan, T., & Jabari, K. (2014). Emotional intelligence and social responsibility of boy students in middle school. *Online Submission, 2*(4), 30–34.

Morgan, B., Gulliford, L., & Kristjánsson, K. (2014). Gratitude in the UK: A large-scale qualitative study. *The Journal of Positive Psychology, 9*(4), 281–294.

Mutafçılar, L. (2008). *Özgecilik davranışlarının psikolojik temelleri*. Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Nakamura, M., & Watanabe-Muraoka, A. M. (2006). Global social responsibility: Developing a scale for senior high school students in Japan. *International Journal for the Advancement of Counselling, 28*(3), 213–226. https://doi.org/10.1007/s10447-005-9007-9

Ng, M. Y., & Wong, W. S. (2013). The effects of gratitude on sleep and psychological health. *Journal of Health Psychology, 18*(1), 60–70.

Oğurlu, Ü., Aslan, S., & Akbaş, S. (2016). Küreselleşme bağlamında kültürel etkileşim. *Uluslararası İnsanbilimleri Dergisi, 13*(1), 250–260.

Oğuz Duran, N. (2015). Minnettarlık. In *Eğitimde pozitif psikoloji uygulamaları* (ss. 365–396). Pegem Akademi.

Oğuz Duran, N. (2020). Turkish version of the revised and short indebtedness scale (ISR-S). *Studia Psychologica, 62*(3), 198–212.

Oğuz Duran, N., & Tan, Ş. (2013). Minnettarlık ve yaşam amaçları yazma çalışmalarının öznel iyi oluşa etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 5*(40), 154–166.

Oğuz Duran, N., & Kuşçi, İ. (2020). Öğretmen adaylarının minnettarlık eğiliminin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu*.

Oğuz-Duran, N. (2017). Minnettarlık Gücenme ve Takdir Ölçeği Kısa Formu. *The Journal of Happiness & Well-Being, 5*(1), 23–37.

Okay, A., & Okay, A. (2005). *Halkla ilişkiler: Kavram, strateji ve uygulamalar* (5. bs.). Der Yayınları.

Oktuğ, Z. (2007). Freud'un kişilik kuramı çerçevesinde ahlâk gelişimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 40*(2), 89–105.

Overwalle, F. V., Mervielde, I., & De Schuyter, J. (1995). Structural modeling of the relationships between attributional dimensions, emotions and performance of college freshmen. *Cognition and Emotion, 9*, 59–85.

Özcan, M. (2021). Ortaokul öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeyleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 25*(1), 291–302.

Özen, Y. (2009). Sosyal sorumluluk ve insan davranışı. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3*(2), 27–38.

Özen, Y. (2013). *Sorumluluk eğitimi*. Pegem Akademi.

Özen, Y. (2015). *Karakter eğitimi ve değerler*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Özgen, H. (2006). Binyıl Kalkınma Hedefleri ve küresel sorumluluk. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 61*(4), 45–60.

Özsoylar, Ö. (2019). *Çalışanların minnettarlık algısı ile psikolojik sermaye algısı arasındaki ilişki üzerine görgül bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öztürk, C., & Akbaba, S. (2008). Ahlâk gelişim kuramlarının eğitimdeki yeri. *Değerler Eğitimi Dergisi, 6*(15), 1–20.

Öztürk, M. (2013). İşletmelerde sosyal sorumluluk anlayışı ve gelişimi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 21*(2), 45–60.

Özüpek, M. (2005). Sosyal sorumluluk kavramı ve işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışı. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, 9*, 1–18.

Özyurt, C. (2009). Küreselleşme sürecinde toplumsal değişim. *Ege Akademik Bakış, 9*(1), 155–162.

Park, N., Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). Strengths of character and well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology, 23*(5), 603–619.

Peltekoğlu, F. B. (2001). *Halkla ilişkiler nedir?* Beta Yayınları.

Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Oxford University Press.

Proyer, R. T., Ruch, W., & Buschor, C. (2012). Revision of the German Gratitude Questionnaire. *Zeitschrift für Gesundheitspsychologie*.

Puente-Díaz, R., & Cavazos-Arroyo, J. (2016). The influence of gratitude on consumer well-being. *Journal of Consumer Behaviour, 15*, 380–388.

Ridenour, A. (2007). Gender differences in prosocial behavior. *Journal of Human Behavior, 12*(3), 41–55.

Roberts, R. C. (2004). The blessings of gratitude. In R. A. Emmons & M. E. McCullough (Eds.), *The psychology of gratitude* (pp. 58–78). Oxford University Press.

Robinson, J. P., & Shaver, P. R. (1973). *Measures of social psychological attitudes*. Survey Research Center, Institute for Social Research.

Rosmarin, D. H., Pirutinsky, S., Cohen, A., Galler, Y., & Krumrei, E. (2011). Religious and nonreligious gratitude: Exploring their distinctness and effects. *The Journal of Positive Psychology, 6*(5), 389–396.

Rousseau, J.-J. (2014). Gratitude as a moral sentiment. In P. Watkins (Ed.), *Gratitude and the good life* (p. 33). Springer.

Sağır, M., Güdül, A., & Taştekin, A. U. A. (2025). Turizm alanında lisans eğitimi alan öğrencilerin küresel sosyal sorumluluk algılarının ölçülmesi: Konya örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 28*(1), 337–351.

Sansone, R. A., & Sansone, L. A. (2010). Gratitude and well-being: The benefits of appreciation. *Psychiatry (Edgmont), 7*(11), 18–22.

Saran, M., Saran, G., & Erten, S. (2011). Sanayi devrimi sonrası çevresel sorunlar ve sosyal sorumluluk. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8*(1), 3733–3748.

Saucier, G., & Goldberg, L. R. (1998). What is beyond the Big Five? *Journal of Personality, 66*(4), 495–524.

Scales, P. C., Blyth, D. A., Berkas, T. H., & Kielsmeier, J. C. (2000). The effects of service-learning on middle school students' social responsibility and academic success. *The Journal of Early Adolescence, 20*(3), 332–358. https://doi.org/10.1177/0272431600020003004

Schimmel, S. (2004). Gratitude in Jewish thought. In R. A. Emmons & M. E. McCullough (Eds.), *The psychology of gratitude* (pp. 37–57). Oxford University Press.

Schlenker, B. R., Britt, T. W., Pennington, J., Murphy, R., & Doherty, K. (1994). The triangle model of responsibility. *Psychological Review, 101*(4), 632–652.

Secchi, D. (2009). Prosocial behavior in organizations. *International Journal of Organizational Analysis, 17*(3), 226–244.

Seçgin, A., & Yazıcı, Ö. (2018). Küresel vatandaşlık ve sosyal sorumluluk bilinci. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8*(15), 1265–1283.

Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N., & Peterson, C. (2005). Positive psychology progress. *American Psychologist, 60*, 410–421.

Şen, F. (2019). Sosyal sorumluluğun dönüşümü ve sürdürülebilir kalkınma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 76*(1), 1–18.

Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim, öğrenme ve öğretim*. Anı Yayıncılık.

Şengel, K. (2016). Gönüllülük faaliyetlerinin öğrencilerde olumlu sosyal davranışlara etkisi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 15–25.

Sert, S. (2012). *Sorumluluk kavramının felsefi temelleri*. Ege Üniversitesi Yayınları.

Shamatov, D. (2015). Teachers' pedagogical approaches in Kyrgyzstan: changes and challenges. Transforming teaching and learning in Asia and the Pacific: Case studies from seven countries, 90-123.

Simonton, K. L., & Shiver, V. N. (2021). Examination of elementary students' emotions and personal and social responsibility in physical education. *European Physical Education Review, 27*(4), 871–888.

Smith, A. (1776/2000). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Prometheus Books.

Smith, A. (1790/1976). *The theory of moral sentiments* (D. D. Raphael & A. L. Macfie, Eds.). Oxford University Press.

Smith, A., Pedersen, E. J., Forster, D. E., & McCullough, M. E. (2017). A surprise effect? *Emotion, 17*(1), 65–72.

Solom, R., Watkins, P. C., McCurrach, D., & Scheibe, D. (2017). Gratitude and narcissism. *Personality and Individual Differences, 105*, 174–178.

Sommers, S., & Kosmitzki, C. (1988). Cross-cultural differences in perceived gratitude. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 19*(4), 455–463.

Sosik, J. J., Koul, R., & Cameron, J. (2017). Moral development and social responsibility. *Journal of Moral Education, 46*(4), 395–412.

Sosik, J. J., Koul, R., & Cameron, J. C. (2017). Gender and contextual differences in social responsibility in Thai schools. *Journal of Beliefs & Values, 38*(1), 45–62. https://doi.org/10.1080/13617672.2016.1237251

Takashi Naito, T., & Washizu, N. (2015). Cultural universals and variations of gratitude. *International Journal of Behavioral Science, 10*(2), 1–8.

Taylı, A. (2014). Sosyal sorumluluğun ilişkili olduğu yaşam değerleri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (42).

Taymaz, H. (2007). *Okul yönetimi*. Pegem A Yayıncılık.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*. TDK Yayınları.

Tesser, A., Gatewood, R., & Driver, M. (1968). Some determinants of gratitude. *Journal of Personality and Social Psychology, 9*, 233–236.

Tong, E. M. W., & Yang, Z. (2011). The buffering effect of gratitude on stress and depressive symptoms. *Personality and Individual Differences, 51*(5), 616–621.

Topcu, M. (2016). *The concept of gratitude and its relationship with posttraumatic growth: Roles of early maladaptive schemata and schema coping styles, locus of control and responsibility* (Doctoral dissertation). Middle East Technical University, Graduate School of Social Sciences, Ankara.

Torlak, Ö. (2003). *Pazarlama ahlâkı: Sosyal sorumluluk ekseninde pazarlama kararları ve tüketici davranışlarının analizi* (2. bs.). Beta Yayınları.

Torlak, Ö. (2007). *Toplumsal davranış ve sorumluluk bilinci*. Beta Yayınları.

Torlak, Ö., & Tiltay, M. A. (2017). *Pazarlama ahlâkı: Sosyal sorumluluklar ekseninde pazarlama kararları ve tüketici davranışlarının analizi*. Beta Yayınları.

Trivers, R. L. (1971). The evolution of reciprocal altruism. *Quarterly Review of Biology, 46*(1), 35–57.

Tsang, J., Carpenter, T. P., Roberts, J. A., Frisch, M. B., & Carlisle, R. D. (2014). Why are materialists less happy? The role of gratitude and need satisfaction in the relationship between materialism and life satisfaction. *Personality and Individual Differences, 64*, 62–66.

Tsang, J., Schulwitz, A., & Carlisle, R. D. (2012). An experimental test of the relationship between religious priming and gratitude. *Review of Religious Research, 54*(1), 39–52.

Tudge, J. R. H., Freitas, L. B. L., O'Brien, M., Andrade, V., Piccinini, C. A., & Sperb, T. M. (2016). The development of gratitude in seven societies: Cross-cultural differences. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 47*(9), 1192–1208.

Tunçer, B. (2022). *Genç yetişkinlerde intihar olasılığının affedicilik, bilinçli farkındalık ve minnettarlık değişkenleri açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Uğrak, U., Akyüz, S., & Aksungur, A. (2024). İş Minnettarlığı Ölçeği: Sağlık çalışanlarında Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 101–112.

United Nations. (2000). *Millennium Declaration*. United Nations.

Uysal, R., & Bingöl, T. Y. (2013). Minnettarlık ve öznel iyi oluş ilişkisi: Öz-anlayışın aracı rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4*(39), 54–64.

Uzun, K., & Karataş, Z. (2021). Beliren ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin minnettarlık ile ilgili görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23*(3), 1235–1269.

von Tevenar, G. (2006). Kant on gratitude. *Kantian Review, 11*(1), 165–188.

Vural, R., & Coşkun, H. (2011). Sosyal sorumluluk kavramının tarihsel gelişimi ve işletme uygulamaları. *Türk İdare Dergisi, 83*(1), 61–80.

Watkins, P. C. (2014). *Gratitude and the good life: Toward a psychology of appreciation*. Springer.

Watkins, P. C., Woodward, K., Stone, T., & Kolts, R. L. (2003). Gratitude and happiness: Development of a measure of gratitude and relationships with subjective well-being. *Social Behavior and Personality, 31*(5), 431–452.

Wentzel, K. R. (1991). Social responsibility and academic success. *Journal of Educational Psychology, 83*(3), 357–364.

White, G. (2008). Social responsibility and moral reasoning. *Ethics & Behavior, 18*(3), 1–12.

Williams, L. A., & Bartlett, M. Y. (2015). Warm thanks: Gratitude increases prosocial communication. *Social Psychological and Personality Science, 6*(1), 1–7.

Wood, A. M., Froh, J. J., & Geraghty, A. W. A. (2008). Gratitude and well-being: A review and theoretical integration. *Clinical Psychology Review, 28*(4), 890–905.

Wood, A. M., Joseph, S., Lloyd, J., & Atkins, S. (2009). Gratitude influences sleep through the mechanism of pre-sleep cognitions. *Journal of Psychosomatic Research, 66*(1), 43–48.

Wood, A. M., Maltby, J., Stewart, N., Linley, P. A., & Joseph, S. (2008). A social–cognitive model of trait and state levels of gratitude. *Emotion, 8*(2), 281–290.

Wood, A. M., Maltby, J., Stewart, N., Linley, P. A., & Joseph, S. (2011). Gratitude predicts psychological well-being above the Big Five facets. *Personality and Individual Differences, 50*(5), 645–650.

Wood, A. M., & Joseph, S. (2007). Grand theories of personality cannot be integrated. *American Psychologist, 62*, 57–58.

Yalçın, Ö. (2009). *Ekolojik ikilemlere ilişkin tutum, toplumsal sorumluluk ve yabancılaşmanın toplumsal değer yönelimi açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Yaykıran, E. (2021). *Üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ ile kişisel ve sosyal sorumlulukları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli. https://hdl.handle.net/11499/38605

Yetiş, A. (2019). Sosyal sorumluluk kavramı ve işletmeler. *Uluslararası Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(2), 1–12.

Yetiş, H., & Aktaş, B. (2021). Sağlık bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin bireysel sosyal sorumluluk düzeyleri ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Hemşirelik Bilimi Dergisi, 4*(2), 46–51.

Yılmaz, K., & Horzum, M. B. (2005). Küreselleşme, bilgi teknolojileri ve üniversiteler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(10), 103–121.

Yılmaz, S. (2023). Ortaokul öğrencilerinin sosyal sorumluluk düzeyinin incelenmesi. *International Review of Migration and Refugee Studies, 4*(1), 14–24.

Yönet, R. (2005). Kurumsal sosyal sorumluluk yaklaşımları ve işletme performansı üzerine etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19*(2), 243–255.

Yönet, R. (2009). Sosyal sorumluluk anlayışı ve işletmelerde uygulamalar. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(1), 241–251.

Yost-Dubrow, R., & Dunham, Y. (2017). Evidence for a relationship between gratitude and prosocial behaviour in children. *Journal of Experimental Child Psychology, 157*, 125–136.

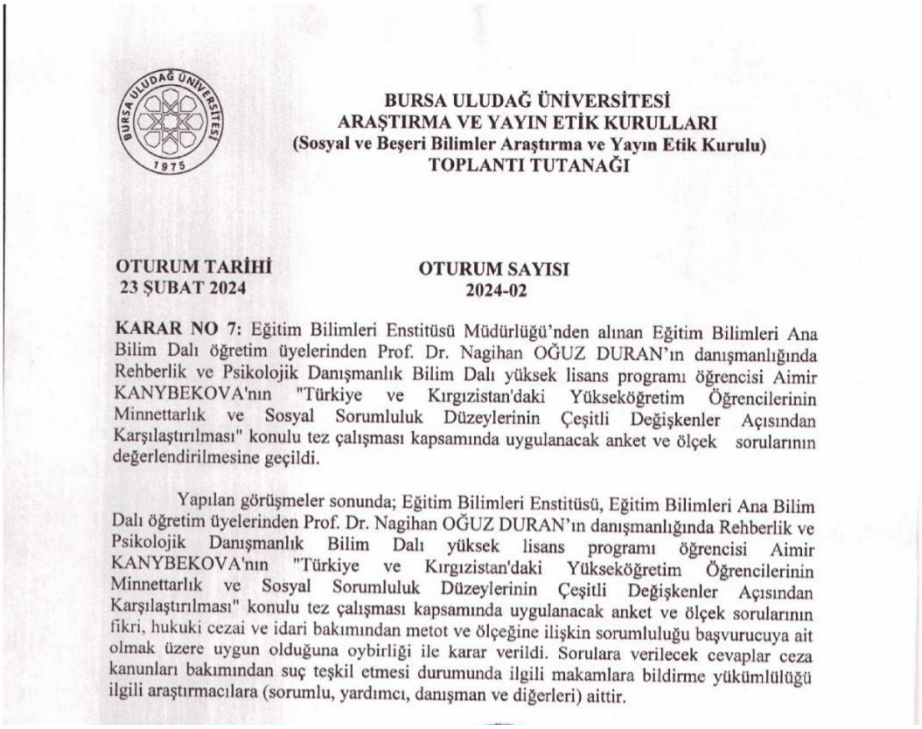
Youssef-Morgan, C. M., van Zyl, L. E., & Ahrens, B. L. (2022). The work gratitude scale: Development and evaluation of a multidimensional measure. *Frontiers in Psychology, 12*, 795328.

Yüksel, A., & Oğuz Duran, N. (2012a). Turkish adaptation of the Gratitude Questionnaire. *Eurasian Journal of Educational Research, 46*, 199–216.

Yüksel, A., & Oğuz Duran, N. (2012b). Minnettarlık Ölçeğinin yetişkinlere uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Çağdaş Eğitim Dergisi Akademik, 1*(1), 31–40.

EKLER

Ek-1: Etik Kurulu Onayı

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTI TUTANAĞI

OTURUM TARİHİ
23 ŞUBAT 2024

OTURUM SAYISI
2024-02

KARAR NO 7: Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Nagihan OĞUZ DURAN'ın danışmanlığında Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı yüksek lisans programı öğrencisi Aimir KANYBEKOVA'nın "Türkiye ve Kırgızistan'daki Yükseköğretim Öğrencilerinin Minnettarlık ve Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak anket ve ölçek sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Nagihan OĞUZ DURAN'ın danışmanlığında Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı yüksek lisans programı öğrencisi Aimir KANYBEKOVA'nın "Türkiye ve Kırgızistan'daki Yükseköğretim Öğrencilerinin Minnettarlık ve Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak anket ve ölçek sorularının fikri, hukuki cezai ve idari bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurucuya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi. Sorulara verilecek cevaplar ceza kanunları bakımından suç teşkil etmesi durumunda ilgili makamlara bildirme yükümlülüğü ilgili araştırmacılara (sorumlu, yardımcı, danışman ve diğerleri) aittir.